

Abiks

ÖKONOOMIKA

õppijaile

V. B. LIPSITS

**OMAHIINNA
PLANEERIMINE**

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS • TALLINN 1957

A-21731 II

ABIKS ÕKONOOMIKA ÕPPIJAILE

V. B. LIPSITS

OMAHINNA
PLANEERIMINE

EESTI
RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN
1 9 5 7

Originaali tiitel:

В. Б. Липсид

Планирование себестоимости
Государственное издательство
политической литературы
Москва, 1955

Tõlkinud L. Meier

Käesolev brošüür kuulub rahvamajanduse planeerimise põhiküsimusi käsitlevate teoste sarja.

Sari on mõeldud lugejate laiale ringile — majandusala töötajaile, plaaniorganite, ministriumide ja muude keskasutuste ning ettevõtete ökonomistidele, kõrgemate õppeasutuste õppejõududele ja üliõpilastele — ning on üheks etapiks NSV Liidu rahvamajanduse planeerimise õpiku koostamisel.

Kogu «NSV Liidu rahvamajanduse planeerimise» kursuse käsiraamatute sarja üldtoimetajaks on toimetuse kolleegium koosseisus: professor S. J. Turetski, dotsent N. R. Bõtšek, dotsent P. N. Krõlov, dotsent A. G. Kulikov ja M. A. Jampolski.

«Omahinna planeerimine» valgustab omahinna planeerimise küsimusi tööstuses ja teistes rahvamajandusharudes.

Käesoleva teose sissejuhatuse ja teise peatüki on kirjutanud dotsent V. A. Bunimovitš.

M ä r k u s. Kuna käesolev teos on kirjutatud 1955. a., siis vastab see rahvamajanduse struktuurile, mis kehtis enne rahvamajandusnõukogude loomist.

SISSEJUHATUS

Üheks sotsialistliku rahvamajanduse juhtimise põhiülesandeks on ühiskondliku töö kulutuste ehk ühiskondlike tootmiskulude taseme plaaniline kindlaksmääramine.

Ühiskondliku töö kokkuhoidu kui laiendatud sotsialistliku taastootmise tähtsamat allikat tingivad sotsialistliku tootmisviisi eelised ja sotsialismi majandusseaduste toime. Kõikide ressursside plaanipärane, proportsionaalne jaotamine ja kasutamine vastavalt sotsialismi põhilise majandusseaduse ja rahvamajanduse plaanipärase, proportsionaalse arendamise seaduse nõuetele, vastavalt ühel või teisel perioodil lahendatavatele majanduslikele ja poliitilistele põhiülesannetele, tagavad ühiskondliku töö kokkuhoidu kogu maa mastaabis. Igas majandusliku ülesehitustöö lõigus saavutatav elava ja asjastatud töö kokkuhoid väljendab tööviljakuse pidevat kasvu, avaldab suurt mõju üksikute rahvamajandusharude arenemise tempole ja proportsioonidele ning kiirendab laiendatud sotsialistliku taastootmise protsessi.

Tootmisvahendite ühiskondlikul omandusel põhinev sotsialistlik kord võimaldab ühiskondliku töö pidevat kokkuhoidu. Tootlikkude jõudude ratsionaalne kasutamine, järjekindel tehniline progress, mis toimub rasketööstuse eelarendamise alusel, ja töö sotsialistlik organiseerimine avavad piiramatud võimalused materiaalsete, tööjõu- ja rahaliste ressursside kokkuhoiduks. Sotsialistlikus majanduses puuduvad kapitalistlikule majandusele omased kaod ja tohutu pillamine, mis on tootmisvahendite eraomanduse, konkurentsi ja tootmise anarhia seaduse toime tulemuseks.

Laiendatud sotsialistlik taastootmine meie maal toimub nõukogude rahva loova töö alusel, omade ressursside ja sisemiste akumulatsiooniallikate arvel, erinevalt kapitalistlikest maadest, kus akumulatsioon toimub tööliklassi ja talupoegade julma ekspluateerimise, asumaade paljaksriisumise,

sõjaliste kontributsioonide, orjastavate laenude ja kontsessioonide arvel.

Sotsialistliku korra olemusest tingitud avarad ühiskondliku töö kokkuhoiu võimalused ei muutu tegelikkuseks isevoolu teel, vaid see teostub plaanipäraselt ning sõltub kõikide rahvamajandusharude töötajaist, majandamise meetodest ja oskusest, samuti aga ka ühiskondliku töö kulutuste taseme õigest planeerimisest. Seoses sellega on kokkuhoiurežiimi ja isemajandamise kui majanduse juhtimise sotsialistliku meetodi teostamisel, mille eesmärgiks on parimate tulemuste saavutamine vähimate kulutustega, väga suur tähtsus.

Isemajandamine on sotsialistlike ettevõtete majanduse plaanipärase juhtimise meetod, rahvamajanduse plaanipärase, proportsionaalse arendamise seaduse nõuete täitmise viis. Ta peab kindlustama riiklike rahvamajandusplaanide täitmist ja ületamist ettevõtetes vähimate töö ja tootmisvahendite kulutustega. Isemajandamise aluseks on objektiivselt toimiv väärtusseadus. Isemajandamine eeldab tootmiskulude ja tootmise tulemuste kõrvutamist rahalises vormis, sotsialistliku ettevõtte majandusliku tegevuse kontrollimist rublaga ja ettevõtte töötajate materiaalsel stimuleerimist. Isemajandav ettevõtte peab saadud tuludest katma tehtud kulutused ja kindlustama kasumi saamise riiklikus plaanis ette nähtud ulatuses. Kas või ühegi plaanilise põhinäitaja täitmata jätmise tulemuseks on kindlaksmääratud vahetorkade rikkumine tootmiskulude ja tootmise tulemuste vahel, s. t. tulemuseks on isemajandamise aluste rikkumine. Isemajandamine eeldab tsentraliseeritud juhtimise ühendamist ettevõtete operatiivse iseseisvusega ning väljendab riigi ja temale kuuluvate ettevõtete vahelisi suhteid.

Väärtusseaduse toime tõttu esinevad ühiskondlikud tootmiskulud, s. t. ühiskondliku produkti tootmiseks tehtavad elava ja asjastatud töö kulutused, väärtuselises vormis. See kehtib nii tarbimisesemete kui ka tootmisvahendite tootmise kohta, kuigi siseriigis viimased ei olegi kaup.

Ühiskondliku tootmise kulutuste väärtuseline vorm on tingitud kaubatootmise olemasolust, sotsialistliku omandi kahe vormi olemasolust; ta on vajalike majanduslike sidemete tingimuseks tootmisvahendeid ja tarbimisesemeid tootvate tööstusharude vahel, tööstuse ja põllumajanduse vahel, ja tal on suur tähtsus kogu taastootmisprotsessi ühtsuse tagamiseks. Kulutuste väärtuselist vormi kasutatakse isemajandamise

teostamiseks ja ettevõtete majandustegevuse kontrollimiseks rublaga.

Sotsialismi tingimustes kasutatakse väärtusseaduse toimet tootmissfääris peamiselt kulutuste ja tootmise tulemuste kõrvutamiseks rahalises vormis, töötajate materiaalseks stimuleerimiseks, tootmisreservide väljaselgitamiseks ja mobiliseerimiseks. Väärtusseaduse kasutamine õpetab meie majandusmehi otsima, leidma ja ära kasutama tootmises peituvaid varjatud reserve.

Tootmiskulud koosnevad järgmistest põhielementidest: tarbitud tootmisvahendid — käibefondid tooraine, materjalide, kütuse, elektrienergia ja amortisatsiooni näol (viimase abil hüvitatakse põhifondide kulunud osa), elava töö kulutused, mis väljenduvad natsionaalse tuluna palga ja sotsiaalkindlustuseraldiste, ettevõtete kasumi (puhastulu) ja riigi tsentraliseeritud puhastulu näol.

Omahind on ühiskondlike tootmiskulude osa, väärtuse osa. Toodangu omahind väljendab ettevõtete kulutusi tootmisvahenditele ja palgale rahalises vormis. Toodangu omahinna elementideks on: palk ja eraldised sotsiaalkindlustuseks, kulutused toorainele ja materjalidele, kütuse-, elektrienergia-, amortisatsiooni- ja muud kulud (aruandelise omahinna hulka arvatakse ka mittetootlikud kulud, nagu trahvid, leppetrahvid, puudujäägid jm.). Ühiskondliku produkti väärtuse muu osa, mis on produktiks ühiskonna jaoks, kasutatakse ära peamiselt tootmise laiendamiseks ja üldriiklike ning ühiskondlike vajaduste rahuldamiseks.

Seega leiab toodangu omahinnas oma vahetu väljenduse ühiskondliku töö kokkuhoid ja teataval määral ka natsionaalse tulu jaotamine materiaalses tootmissfääris tegutsevate isikute palgaks ja fondide moodustamiseks üldriiklike ja ühiskondlike vajaduste rahuldamise eesmärgil. Omahinna kui ühiskondlike tootmiskulude ühe osa esiletõstmine on tingitud väärtusseaduse toimest ja rahapalga vormis töö järgi jaotamise majandusseadusest. Omahinna planeerimine ja arvestus on isemajandamise teostamise tähtsamaid tingimusi, sest omahind on aluseks kulutuste ja tootmise tulemuste kõrvutamisele rahalises vormis, samuti ka ettevõtte töötajate materiaalse stimuleerimise baasiks plaanide täitmisel.

Kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse otsustes majandusliku ülesehitustöö küsimustes kriipsutatakse alla omahinna kui üksikute ettevõtete ja majandusharude töö

kvaliteeti iseloomustava näitaja tähtsust. Selles näitajas kajastub tööviljakuse tõus ja töö tasustamise tase, tootmisvahendite kasutamise paranemine ja hindade muutused, toodangu väljalaske suurenemine ja kadude ning mittetootlike kulude likvideerimine. Toodangu omahinnas peegeldub ettevõtte kogu majanduslik tegevus tootmise, varustamise ja toodangu turustamise alal. Omahinna alandamine on kasumi suurendamise allikaks rahvamajanduses, akumulatsiooni ja tarbimise kasvu allikaks. Omahinna süstemaatiline alandamine, milles väljendub elava ja asjastatud töö kokkuvõtteid igas ettevõttes ja kõikides rahvamajandusharudes, on üheks laiendatud sotsialistliku taastootmise põhiteguriks, hindade alandamise nõukoguliku poliitika teostamise ja töötava rahva heaolu taseme tõstmise eeltingimuseks.

Mida rohkem kasvavad tootmise mastaabid, seda suurem on omahinna alandamise rahvamajanduslik tähtsus. Tööstustoodangu omahinna alandamine ühe protsendi võrra moodustas absoluutses väljenduses 1947. aastal 1,8 mlrd. rbl., 1950. aastal — üle 4 mlrd. rbl., 1955. aastal — üle 6 mlrd. rbl. Ehitus- ja montaažtööde omahinna alandamise üks protsent moodustab käesoleval ajal absoluutses väljenduses ligi miljard rubla aastas.

Partei ja valitsuse otsustes märgitakse ka suuri puudusi, mida ikka veel esineb kokkuvõtteid ja omahinna alandamise teostamisel. Nii jäi 1953. ja 1954. a. tööstuses toodangu omahinna alandamise plaan täitmata, tunduvalt ületati ka ehitustööde plaaniline maksumus.

Omahinna planeerimine etendab väga tähtsat osa tootmise sisemiste reservide väljaselgitamisel ja mobiliseerimisel. Riiklik omahinna alandamise plaaniülesanne on suure organiseeriva mõjuga kogu tootmisprotsessile, orienteerib tootmisvahendite paremale kasutamisele ja tööviljakuse tõstmisele eesrindliku tehnika juurutamise, töö ja tootmise organiseerimise parandamise alusel.

Omahinna planeerimise põhiküsimusteks on: a) omahinna-plaani näitajate väljatöötamine, plaaniülesannete põhjendamine kuluelementide ja omahinna alandamise suurust määravate tegurite järgi, b) omahinnaplaani seostamine plaaniteiste osadega, c) omahinnaplaani täitmise kontroll.

Rahvamajandusplaanis määratakse kindlaks ülesanded tööstustoodangu omahinna ning ehitus- ja montaažtööde maksumuse alandamiseks, vedude omahinna alandamiseks transpordi põhiliikide järgi, põllumajandustoodangu oma-

hinna alandamiseks sovhoosides, masina-traktorijaamade traktoritööde omahinna alandamiseks, käibekulude alandamiseks kaubanduses, varustus- ja turustusorganisatsioonide kulude alandamiseks.

Omahinna ülesanded on tihedalt seotud rahvamajandusplaani kõigi teiste osade ja näitajatega: tootmisprogrammiga, kapitaaltööde plaaniga, tööjõu plaaniga, uue tehnika arendamise ja juurutamise plaaniga, materiaalse ja tehnilise varustamise plaaniga, finantsplaaniga jt.

Tootmise mahu suurenemine, mis toimub tootmistehnika ja tootmise organiseerimise paranemise, spetsialiseerimise ja koopereerimise (ministeeriumisisese ja eriti ministeeriumide vahelise tootmisalase koopereerimise kui tootmise organiseerimise majanduslikult kõige otstarbekohasemate vormide) arendamise alusel, toob kaasa ettevõtete ja majandusharude töö kõikide kvaliteedinäitajate paranemise, toodangu omahinna alanemise. Seetõttu mõjutavadki tootmise mahu kasvu tempo, tootmise täiustamine uue tehnika baasil, spetsialiseerimine ja koopereerimine ning sellega seotud tööviljakuse tõus omahinna alanemist kõige suuremal määral.

Muudatused rahvamajandusharude struktuuris, ettevõtete paiknemises ja toodangu sortimendis avaldavad samuti suurt mõju omahinna üldisele alanemisele, sest toodangu eri liikide omahinna alanemise tempo on eri majandusharudes ja rajoonides erinev.

Tootmisprogramm ja omahinnaplaan on omavahel otseselt seotud ka plaani aluseks olevate põhi- ja käibefondide kasutamise tehnilis-majanduslike näitajate kaudu.

Omahinna alandamist ei tohi vaadelda isoleerituna toodangu kvaliteedist. Toodangu kvaliteedi tõstmine on oma rahvamajanduslikult tähtsusest võrdne toodangu hulga suurenemisega. Seetõttu, kui praktikas esineb fakte, kus omahinna alanemisega kaasneb toodangu kvaliteedi langus, tähendab see rahvamajanduse seisukohalt, et saavutatud kokkuvõtteid on viidud nullile.

Kapitaaltööde mahust ja struktuurist, ehituse industrialseerimise mastaabist ja ehitustööstuse töö kvaliteedist sõltub suurel määral ehitustööde omahinna alanemine. Õige projekteerimine ja ehitusplatsi muutmine spetsialiseeritud ettevõteteis valmistatud ehitusdetailide, blokkide ja konstruktsioonide kokkupaneku ja monteerimise kohaks on tähtsaks teguriks nii ehituse omahinna alandamisel kui ka eksplua-

tatsioonikulude vähendamisel pärast ehitatavate ettevõtete tegevusse rakendamist.

Omahinnaplaan on tihedas seoses tööjõuplaaniga; töoviljakuse ja tööliste palga kasvu vahekorra, tootmise mahu ja tootmispersonaliteiste kategooriate palgafondi vahelisest suhtest sõltub omahinna alanemine. Laiendatud sotsialistliku taastootmise kõrge tempo eeldab, et töoviljakuse kasvu tempo ületab palga kasvu tempo. Sellest nõudest kinnipidamine on ettevõtete juhtimise ja rahvamajanduse planeerimise tähtsaimaks ülesandeks.

Omahinna alandamise plaanis võetakse arvesse nende abinõude majanduslikku efektiivsust, mida nähakse töömahukate ja raskete tööde mehhaniseerimise, tootmise automatiseerimise ja elektrifitseerimise, eesrindlike tehnoloogiliste protsesside, uute, odavamate materjaliliikide juurutamise jne. alal ette uue tehnika arendamise ja juurutamise plaaniga.

Omahinnaplaanis väljendub konkreetselt ka abinõude kompleks, mida rakendatakse tooraine, materjalide, kütuse ja elektrienergia kulunormide vähendamiseks, täisväärtuslike aseainete juurutamiseks, tarbijaettevõtete ja hankijaettevõtete ratsionaalseks koostööks ning tooraine, materjalide ja kütuse veokauguse lühendamiseks.

Omahinnaplaan, sõltudes plaani teistest osadest, avaldab samal ajal ise neile suurt mõju.

Finantsplaani koostamisel on omahinnaplaan aluseks ettevõtte ja majandusharu kasumi ning käibevahendite vajaduse kindlaksmääramise osas. Kulutuste ja toodangu realiseerimisest ning teenuste tasumisest saadud sissetulekute vahekorra sõltub ettevõtte või majandusharu tulukus, materiaalse kulutuste suurus aga — käibevahendite vajadus.

Tähtsaks lülis, mis vahetult seob omahinnaplaani plaani teiste osadega, on nii omahinnaplaani kui ka tootmisprogrammi, tööjõuplaani, materiaalse ja tehnilise varustamise plaani ning plaani teiste osade aluseks olevad tehniliselt põhjendatud normid. Need on: tööjõu kulunormid, tooraine, materjalide, kütuse ja elektrienergia kulunormid, seadmete, tootmispindade ja põhifondide teiste elementide kasutamise näitajad. Planeerimise kvaliteet sõltub suurel määral sellest, kui võrd kõik plaanosad on progressiivsete normidega põhjendatud.

Omahinnaplaani põhinäitajaiks rahvamajandusplaanis (mõningate iseärasustega üksikuis majandusharudes, mis

tulevad vaatlusele allpool) on: a) kulutuste taseme alandamise ülesanne, b) kulutuste üldsumma ja c) üksikute toodangu- ja tööliikide omahind.

Kulutuste taseme alandamise näitaja iseloomustab omahinna muutmist, võrreldes eelmise perioodiga. Sel näitajal on suur tähtsus omahinna dünaamika kontrollimiseks rahvamajanduses, üksikus majandusharus ja ettevõtteis; ta peegeldab paljude eri toodete või tööliikide omahinna muutmist.

Hoolimata kulutuste taseme alandamise näitaja suurest tähtsusest, oleks ainult sellega piirdumine ebaõige, sest ta iseloomustab peamiselt vaid omahinna dünaamikat. Ettevõtte või majandusharu töö kvaliteedi õigeks hindamiseks tuleb teada ka omahinna taset, s. t. ettevõtte kulutusi rahalises vormis konkreetse toodangu- või tööliigi ühikule. Tegelikult võib osutada, et ettevõtte, kes alandab omahinda suurema protsendi võrra, töötab halvemini kui ettevõtte, kes laseb välja samasugust toodangut madalama omahinna alandamise protsendiga. Omahinna alandamise kõrge protsent üksikuis ettevõtteis võib olla tingitud omahinna kõrgest lähtetasemest, mida põhjustas mahajäämus eelmisel perioodil, või omandamisprotsessist, kui on tegemist uue ettevõttega või uue toodanguliigiga.

Omahinna tase väljendub tootmiskulude üldsummas ja üksikute toodangu- ja tööliikide omahinna kalkulatsioonides. Tootmiskulude üldsummal on kaunis suur tähtsus omahinnaplaani koordineerimiseks ettevõtte või majandusharu plaani teiste osadega ning ettevõtete tegevuse üldtulemuste kindlakstegemiseks.

Kalkulatsioonid on vajalikud ettevõtete töö operatiivseks juhtimiseks ja isemajandamise tugevdamiseks, hulgihindade määramiseks, omahinnaplaani koostamiseks tervikuna, samuti ettevõtete vahel kogemuste vahetamise organiseerimiseks ja sotsialistliku võistluse arendamiseks.

Omahinna alandamise plaaniülesande määramisel üksikutele majandusharudele ja ettevõtetele võetakse arvesse tehnika erisugust taset, looduslikke tegureid, tooraine allikate kaugust jms. Samaaegselt tuleb tootmise sisemiste reservide mobiliseerimiseks kõrvaldada tootmise organiseerimise erisugusest tasemest tingitud põhjendamatud lahkuminevad eri ettevõtete ühesuguse toodangu omahinna tasemes, s. t. tõsta mahajäänud ettevõtted eesrindlike tasemeni, juurutada ja levitada eesrindlikke kogemusi. Eri ettevõtete

ühesuguste toodete omahinna taseme näitajate kõrvutamine kõneleb kasutamata reservide olemasolust, eesrindlike kogemuste puudulikust kasutamisest ettevõtetes.

Omahinna alandamise allikate ja tegurite väljaselgitamise juures on suur tähtsus omahinna struktuuril, s. t. üksikute omahinna elementide suhtel. Kaasaegset omahinna struktuuri rahvamajanduse põhiharudes iseloomustavad järgmised ligikaudsed näitajad (protsentides):

	Omahinna elemendid					Kokku
	palk ja eraldamised sotsiaalkindlustuseks	tooraine ja materjalid	kütus ja energia	amortisatsioon	muud rahalised kulud	
Tööstus	23	64	7	3	3	100
Ehitus*	50	41	1,5	3	4,5	100
Sovhoosid	40	40	10	6	4	100
Raudteetransport	48	9	22	17	4	100

* Suurtööstuslik ehitus (ehitus- ja montaažtööd).

Toodud tabelis üksikud kululiigid ühinevad majanduslike elementide järgi: tootmispersonali kõigi kategooriate palk, tehnoloogilisteks kui ka majanduslikeks vajadusteks kulutatav kütus, energia jne.

Rööbiti kulutuste liigitamisega majanduslike elementide järgi on kõikides rahvamajanduse põhiharudes suur tähtsus kulude liigitamisel kalkulatsioonikirjete järgi, kus kulutused rühmituvad vastavalt otstarbele ja eraldi esinevad niinimetatud komplekskulukirjed, mis ühendavad palga, materjalid, kütuse, masinate korrashoiu-, remondikulud jm.

Omahinna struktuur sõltub suurel määral tehnika tasemest. Koos tehnilise progressiga ja töö tehnilise varustatuse kasvuga alaneb omahinna üldine tase, suureneb materiaalseste kulutuste osatähtsus ja väheneb palga osatähtsus; tootmiskulude üldise alanemise juures väheneb elava töö ja suureneb asjastatud töö osatähtsus. See on seotud raskestööstuse ja selle südamikku — masinaehituse — eelistatud kasvuga ning tööstuse struktuuri muutumisega tööstusharude järgi. Omahinna struktuuri mõjutab ka koopereeri-

misprotsessi arenemine, sest sel puhul suureneb teistelt ettevõtetest saadavate pooltoodete erikaal omahinnas.

Omahinna alandamise plaani põhjendamisel üksikute kuluelementide järgi tuleb lähtuda omahinna alandamise põhitegureist — keskmise palga tõusu tempo ületamisest tööviljakuse kasvu tempo poolt, tootmise laienemisest ja toodangu väljalaske suurenemisest, põhifondide kasutamise paranemisest, tooraine, materjalide, kütuse ja elektrienergia kulunormide alanemisest, tooraine, materjalide ja kütuse veokauguse lühenemisest ja üksikute transpordiliikide ratsionaalsemast kasutamisest, tootmisvahendite hindade ja transporditariifide muutumisest, mittetootlike kulude likvideerimisest.

Loetletud tegurid määravad ära omahinna põhielemendid. Näiteks sõltub palga suurus toodanguühiku omahinnas vahetult tööviljakuse kasvust ja keskmise palga tõusust, kulutused toorainele, materjalidele, kütusele ja elektrienergiale — normide alandamisest ja hindade muutmisest jne.

Loetletud tegureist on tööviljakuse kasv, põhi- ja käibefondide kasutamise parandamine, vedude kauguse lühendamine, üksikute transpordiliikide ratsionaalne kasutamine ja niisuguste mittetootlike kulude, nagu praagikahjud, tööseisakud jms. kõrvaldamine kokkuhoiu suurenemise allikaiks rahvamajanduses.

Tööviljakuse kasv ja põhi- ning käibefondide kasutamise paranemine, mis väljendavad ühiskondliku töö kokkuhoidu, sõltuvad tehnilisest progressist, töö ja tootmise organiseerimise paranemisest, töötajate kultuuri-, tehniliste teadmiste ning materiaalse taseme kasvust. Need tegurid, tagades samaaegselt nii elava kui ka asjastatud töö kokkuhoidu, mõjutavad komplekselt omahinna põhielemente.

Tootmisvahendite hindade ja transporditariifide muutamine, peegeldades teatavaid protsesse tootmises ja avaldades sellele vajalikku mõju, iseloomustab ühtlasi jaotamisprotsessi rahvamajanduses.

Töötajate isiklikku materiaalist huvitatust omahinna süstemaatilises alandamisest sotsialistlikus tootmises tagatakse säärase majanduslike hoobade abil, nagu palk, hind, kasum jm. Näiteks tootmisvahendite hindade süsteem peab stimuleerima materiaalse ressursside ratsionaalset kasutamist, transporditariifid — transpordikulude vähendamist, palga- ja preemiaste süsteem — tööviljakuse tõusu jne.

Sotsialistliku ülesehitustöö üksikute etappidel muutusid

rahvamajandusplaanides ka omahinnaplaani näitajad. Rööbiti võrreldava kaubatoodangu omahinna näitajatega hakkas suurenema üksikute toodanguühikute omahinna kalkulasioonide ja tootmiskulude näitaja tähtsus, tõusis otsese kalkulasiooni meetodi tähtsus omahinna planeerimisel.

Käesoleval ajal esineb omahinna planeerimise praktikas suuri puudusi, mis põhjustab isemajandamise nõrgenemist, takistab reservide mobiliseerimist ja kokkuhoiurežiimi teostamist. Säärasteks puudusteks on plaanilistes kalkulasioonides kulutuste suurendamine toodanguühikule iganenud, madaldatud normide kasutamise ja omahinda põhjendamatute juurdemaksete sissevõtmise teel, samuti plaanilise omahinna kindlaksmääramine, lähtudes vaid eelmise perioodi tegelikest kuludest, ilma neid andmeid analüüsimata ja omahinna alandamiseks vajalikke abinõusid välja töötamata. Partei ja valitsus mõistsid hukka säärase omahinna planeerimise praktika ja kohustasid ministeeriume looma tarviliku korra toodangu omahinna planeerimises, arvestuses ja kalkuleerimises.

NLKP Keskkomitee juulipleenumi otsuses (1955. a.) määrati N. A. Bulganini ettekande alusel kindlaks tähtsamate tööstusharude edasise tehnilise progressi, tootmise organiseerimise parandamise ja tööstuse juhtimise täiustamise põhiülesanded. See kõik on vahetult seotud tootmiskulude edasise alandamisega, toodangu omahinna alandamisega. Pleenum juhtis majandus- ja parteiorganisatsioonide tähelepanu sellele, et ikka veel ei peeta küllaldast võitlust tootmise majanduslike näitajate parandamise eest, ei kasutata tõhusaid abinõusid sisemiste reservide mobiliseerimiseks, ikka veel pole küllaldast kontrolli ettevõtete finants-majandusliku tegevuse üle ministeeriumide, muude keskasutuste ja finantsorganite poolt.

Omahinna planeerimise parandamise põhiülesanded seisavad käesoleval ajal omahinnaplaani põhjendamises progressiivsete normidega kõikide kuluelementide osas, omahinnaplaani tihedas koordineerimises organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaaniga, omahinnaplaani õigeaegses viimises ettevõteteni, omahinnaplaani ja -aruande näitajate süsteemi enda parandamises ja lihtsustamises, omahinnaplaani täitmise arvestuse ja kontrolli korralduse parandamises, ettevõtete töötajate kollektiivi laialdases osavõtus plaanide väljatöötamisest.

ESIMENE PEATÜKK

TÖÖSTUSTOODANGU OMAHINNA PLANEERIMISE PÕHIKÜSIMUSED

Omahinnaplaan tööstuses määrab rahalises vormis kindlaks kulutuste mahu ja taseme toodangu (tööstuslik tooraine, pooltooted, valmistooted) valmistamiseks üksikutes tööstusharudes ja ettevõtetes.

Tööstustoodangu omahinna õigel planeerimisel on suur tähtsus kulutuste vähendamiseks ja kulude taseme allaviiamiseks kõikides rahvamajandusharudes. See on seotud asjaoluga, et kõikides rahvamajandusharudes moodustavad tööstustoodete soetamise kulud nende materiaalsete kulutuste peamise osa.

Tööstuse koosnemine paljudest tööstusharudest, tehnoloogiliste protsesside ja toodangu sortimendi keerukus ning mitmekesisus enamikus tööstusettevõteteis tingivad omakorda tööstustoodangu omahinna planeerimise keerukuse.

Erinevused üksikute tööstusharude tootmiskulude struktuuris ja nende tähtsus toodangu omahinna planeerimisel

Tootmiskulude struktuur selgitab välja tootmisprotsessi üksikute elementide koostise ja erikaalu tööstusettevõtete kulude üldsummas, iseloomustab tööjõu, tööriistade ja tööobjektide osatähtsust üksikute tööstusharude tootmistöös.

Kõik tööstusettevõtete tootmiskulud võib lahutada järgmisteks niinimetatud esmasteks majanduslikeks elementideks: toodangu valmistamiseks mineva tooraine ja materjalide kulu; tootmisprotsessis kasutatavate abimaterjalide kulu; ettevõttes kulutatava iga liiki kütuse ja energia kulu;

ettevõtte personali palk; eraldamised sotsiaalkindlustuse fondi; ettevõtte põhifondide kulumise hüvitamine (amortisatsioon); tööriistade ja seadiste kulumise hüvitamine; ettevõtte muud rahalised kulud.

Eri tööstusharude ettevõtteis ei ole nende kuluelementide erikaal ühesugune. 1953. aastal iseloomustavad seda järgmised andmed (vt. tabel lk. 15).

Kulude struktuuri järsud kõikumised tööstusharude järgi, nagu näitab toodud tabel, peegeldavad tootmisprotsessi erinevusi.

Eriti suured on erinevused hankivate tööstusharude, kus domineerivad kulutused palkadeks, ja töötlevate tööstusharude vahel, mida iseloomustab tooraine ja materjalide kulutuste kõrge erikaal.

Hankivas tööstuses puudub õigupoolest tooraine, sest tööobjektideks on looduse annid, produktid, millel puudub väärtus. Seetõttu moodustavad kulutused palkadeks söetööstuses ja metsäulestötöötamisel kuni $\frac{2}{3}$ kõikidest tootmis-kuludest. Üksikutes hankiva tööstuse harudes on otsustav tähtsus asjastatud töö kulutustel. Näiteks moodustab hüdroelektrijaamades 70 protsenti kõikidest kuludest amortisatsioon, mis hüvitab selles harus kasutatavate kallihinnaliste seadmete ja ehitiste kulumist; naftatootmise ettevõtteis moodustab amortisatsioon ligi poole kõikidest kuludest.

Kulude erikaal ei ole ühesugune ka töötleva tööstuse eri harudes. Rasketööstuses, eriti masinaehituses, on töö objektiks teistes tööstusharudes töötlemise läbinud produktid (valtsmetall, saematerjalid, komplekteerimistooted), millede maksumus on tavaliselt kaunis kõrge. Sellest sõltub tooraine ja põhimaterjalide kulutuste suur erikaal masinaehituse toodangu omahinnas. Rööbiti sellega moodustab palk masinaehituses ligi kolmandiku kõikidest kuludest, mida tingib mitmete tootmisprotsesside suur töömahukus ja personali kõrge kvalifikatsioon masinaehituse ettevõtteis. Kerge- ja toiduainetetööstuses on otsustav tähtsus kulutustel toorainele (kas põllumajandusliku või tööstusliku töötlemise läbinud), kuna teiste kuluelementide osatähtsus on siin väike, välja arvatud kalatööstuses, mis osaliselt on hankiv tööstus.

Isegi tööstusharude piires on kulude tase üksikute majanduslike elementide osas kaunis erinev. Näiteks soojuselektrijaamades moodustavad kulutused kütusele 70 protsenti kõikidest kuludest, hüdroelektrijaamades aga need peaaegu

Tootmiskulude struktuur üksikutes tööstusharudes (profsentides)

Kulutused	Tööstusharud							
	Kütusetööstus		metsavarumine	elektrijaamad	Masinaehitus		Toiduainetööstus	
	söetööstus	naftatööstus			tööpingehiitustööstus	töörliistade tööstus	auto-traktori- ja põllutööstus	toiduainetööstus
Kokku tootmiskulud	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Sealhulgas:								
Tooraine ja põhimaterjalid	14,6	—	9,5	4,4	36,5	59,4	83,8	33,5
Abimaterjalid	0,7	6,8	7,1	4,7	6,1	1,1	3,7	15,8
Kütus (väljastpoolt)	3,0	1,5	3,7	46,9	2,7	2,8	2,0	3,4
Energia (väljastpoolt)	60,0	18,5	0,1	1,7	2,7	1,9	0,5	0,6
Palgad		17,2	57,0	22,1	36,4	25,7	6,7	27,3
Eraldamised sotsiaalkindlustusseks	5,3	1,3	2,2	1,4		1,9	0,4	1,7
Põhifondide amortisatsioon	5,9	41,3	3,0	13,2		3,8	1,2	3,7
Ostetud väheväärtuslike kiiresti kuluvate tööriistade, seadiste ja muude esemete kulumine	2,6	0,6	1,8	0,7	2,2	1,2	0,2	4,3
Muud rahalised kulud	7,9	12,8	15,6	4,9	5,3	2,2	1,5	9,7

puuduvad. Auto- ja traktori- ning põllutöomasinate tööstuses on tooraine ja põhimaterjalide erikaal suur seetõttu, et 30,5 protsenti selle haru kõikidest kuludest on seotud valmistoodangu soetamisega teistelt ettevõtelt ja teistelt tööstusharudelt (autokummid, autoklaas, aparaadid, kangad jm.). Tööpingiehituses ja tööriistade tööstuses on tooraine erikaal tunduvalt väiksem, sest ostetavate toodete ja pooltoodete maksumus moodustab vaid 7,7 protsenti kulutustest toorainele ja põhimaterjalidele; siin puudub säärane laiaulatuslik koopereerimine, nagu see esineb auto- ja traktoritööstuses.

Tehniline progress muudab järsult üksikute kululiikide erikaalu. Masinaehituses näiteks suureneb ettevõtete spetsialiseerimise ja tehastevahelise koopereerimise tulemusena pidevalt materiaalsete kulude erikaal. Elektrienergia omahinnas väheneb pidevalt kütusekulude erikaal, mida tingib esmajoones hüdroelektrijaamade osatähtsuse tõus. Kõikides tööstusharudes toimub tootlikumate seadmete ja eesrindliku tehnika juurutamise protsess. Tehnika lakkamatu täiustamine, tootmisprotsesside mehhaniseerimine söe-, turba- ja maagitööstuses vähendavad pidevalt palga osa nende toodanguliikide omahinnas.

Töötlevas tööstuses muudab uute, tootlikumate masinate ja tehnoloogiliste protsesside juurutamine veelgi enam suhet elava ja asjastatud töö vahel.

Tehnilise progressi alusel toimuv tööviljakuse kasv vähendab ühiskondliku töö kulutusi toodanguühiku tootmisel. Seejuures tööstusettevõtete kulutustes kasvab asjastatud töö erikaal ja alaneb elava töö erikaal. Teisest küljest aga on töökulutuste süstemaatilise alandamise tulemuseks toorainet, materjale, pooltooteid, komplekteerimistooteid ja kütust hankivate tööstusharude toodangu omahinna alaneamine, mis lubab perioodiliselt alandada nende tooteliikide hulgihindu. Sääraseid rasketööstuse toodangu hindade massilisi alandamisi esines 1950., 1952. ja 1955. aastal.

Kulude struktuurist oleneb suurel määral omahinna alandamise tempo, mis on tihedas sõltuvuses tooraine ja palga erikaaluga toodangu omahinnas.

Toiduainetetööstuses näiteks ei ole omahinna alandamise tempo suur (1,5—2 protsenti aastas), eriti säärases tööstusharus, nagu leivatööstus, kus toodangu suurenemine ühe töölise kohta ei mõjuta vahetult kuigi palju toodangu omahinna alandamise tempot.

Olenevalt omahinna struktuurist, üksikute kuluelementide erikaalust kujunevad välja nõuded omahinna alandamise tegurite planeerimiseks ja analüüsimiseks üksikutes tööstusharudes; sellest sõltub ka plaani üksikute osade ja nende juurde kuuluvate arvutuste detailiseerimise aste.

Söetööstuse kulutustes on põhiline koht palgal. Seepärast on loomulik, et omahinna tunduvaks alandamiseks söekae-vandamisel on tööviljakuse tõstmise, selle parema organi-seerimise ja mehhaniseerimise küsimustel eriti suur tähtsus; planeerimisel osutatakse erilist tähelepanu palgafondide kalkuleerimisele.

Amortisatsiooni suure erikaalu tõttu naftatootmise oma-hinnas on seadmete täieliku koormamise ja puuraukude ära-kasutamise, remonttööde odavdamise ja kiirendamise küsi-mustel sellele tööstusharule eriline tähtsus. Seepärast on naftatootmise omahinna plaani eriosa — amortisatsiooni-arvutus, mis põhineb kõigi olemasolevate seadmete kasuta-mise parandamiseks hoolikalt väljatöötatud abinõude süs-teemil. Teistes harudes, kus amortisatsiooni erikaal on too-dangu omahinnas väike, pole säärane detailiseerimine tingi-mata tarvilik ja vastavad arvutused võivad olla komp-lexsed.

Leivatööstuses on otsustavateks tooraine kasutamise küsi-mused. Olenevalt leivatoodete väljatulekust toorainest, niiskusest, muutuvad toodangu omahinna näitajad järsult ühele või teisele poole. Seetõttu on selles tööstusharus toor-aine kokkuhoiul ja tooraine kulutuste õigel kindlaksmäära-misel plaanides peamine koht.

Kuid see kõik ei tähenda veel, et plaaniliste arvutuste ja analüüsi objektiks peavad igas tööstusharus olema ainult põhilised, otsustavad kuluelemendid ja omahinna alanda-mise tegurid.

Erinevused kulude struktuuris ja siit tulenevad erinevused omahinna alandamise tempos ja tootmisprotsessi üksikute elementide osatähtsuses kriipsutavad vaid eriliselt alla too-dangu omahinna planeerimise ja analüüsimise vajadust tööstusharude järgi isegi üksikute ministriumide piires.

Kuivõrd suured on need erinevused, näitavad kas või arvutused ehitusmaterjalide tööstuses 1954. aasta kohta.

Kulutused	Kokku ehitusmaterjalide tööstuses	Sealhulgas üksikute harude järgi				
		asbesti-tööstus	tsemendi-tööstus	mitte-maaksete ma.eerjalide tööstus	masina-ehitus	keraamika-tööstus
Kõik tootmiskulud (protsentides)	100	100	100	100	100	100
Neist:						
toorainele ja materjalidele	34	44	25	24	51	27
kütusele ja energiale	18	7	38	10	6	19
pa.gale	37	36	22	48	36	44
Omahinna alandamise protsent eelmise aastaga võrreldes	-7,5	-2,3	-7,7	-10,0	-11,5	-14,2

Tootmiskulude alandamise põhitegurid tööstuses ja nende mõju hindamine omahinnaplaanides

Omahinnas avaldub kõige selgemini kõikide tootmistegurite tihe vastastikune sõltuvus. See sõltuvus tingib, et plaanides hinnatakse täielikult ja õigesti seda mõju, mis neil on ettevõtte kulutuste tasemele. Tööstusharu või ettevõtte toodangu omahinna või üksikute toodete omahinna plaaniline tase tuleb kindlaks määrata, lähtudes kõikide tootmiselementide kõige ratsionaalsemast ja säästlikumast kasutamisest.

Toodangu omahinna alandamise otsustavaks ja juhtivaks teguriks on *tööviljakuse kasv*.

Selle tähtsust ei tingi üksnes palga suur erikaal toodangu omahinnas, eriti hankiva tööstuse harudes (söetootmine, metsavarumine, turbavarumine). Tööviljakuse kasvuga kaasneb harilikult kõikide tootmisressursside kokkuhoid. Sellega kaasneb tooraine, kütuse ja elektrienergia kokkuhoid ning seadmete teenindamise kulude vähenemine, näiteks üleminekul kiirsulatamisele metallurgiatööstuses. Eesrindlike, tootlikumate ja vähem töömahukate töötlemismeetodite (järeltöötlemist mittevajav valu, külmstantsimine, elektrikeevitus) juurutamine masinaehituses tähendab samaaegselt metalli kokkuhoidu, mis saavutatakse töötlemis-

seks materjali vähema etteandmise ja kulunormide vähendamise tagajärjel.

Tööviljakuse kasv tähendab toodangu väljatöötuse suurenemist ajaühikus. Selle tulemusena väheneb palga erikaal toodanguühiku omahinnas, millega koos alaneb ka toodangu omahinna üldine tase.

Selleks, et toodanguühiku omahinnas palgakulu väheneks, on vaja, et *tööviljakuse kasvu tempo oleks kiirem võrreldes keskmise palga kasvuga*.

Kujutame seda järgmises lihtsas näites (arvud on ümardatud):

	1953. a.	1954. a.	1954. a. protsentides 1953. aasta suhtes
Toodangu väljatöötus ühe tööli- se kohta (tonnides)	400	440	110.
Ühe tööliise keskmine palk (rub- lades)	10 000	10 500	105
Palga kulu toodangu 1 tonni kohta (rublades)	$\frac{10\,000}{400} = 25$	$\frac{10\,500}{440} = 24$	
Palga erikulu vähenemine ja 1 tonni toodangu omahinna alanemine (rublades)	$25 - 24 = 1$		

Tööviljakuse tõstmise põhisuundadeks on: tootmisprotseside võimalikult laialdane mehhaniseerimine, olemasolevate seadmete täielik kasutamine, töö organiseerimise parandamine, progressiivsete, vähema töömahukusega töömeetodite ja -võtete juurutamine, ettevõtete personali kvalifikatsiooni tõstmine.

Määratu suured, seni ärakasutamata reservid peituvad kompleksse mehhaniseerimise suurendamises, eriti sääraates tööstusharudes, nagu söetootmine, metsavarumine, ehitusmaterjalide tööstus.

Tootmise töömahukuse vähendamise suured võimalused söe- ja metallurgiatööstuses, masinaehituses ning teistes tööstusharudes on seotud abitööde edasise mehhaniseerimisega, sest suur arv töölisi nende tööstusharude ettevõtete (kuni 40—45 protsenti) tegeleb abitöödel, mida sageli sooritatakse käsitsi. Puudulikult on söetööstuses mehhaniseeritud söelaadimis-, läbimis- ja toestamistööd ning rida abioperatsioone. Selle tulemusena moodustab käsitsi töötavate tööliste erikaal söetööstuses 44 protsenti.

Paljudes ettevõtetes pidurdab töövõime kasvu olemasolevate masinate ja mehhanismide ebarahuldav kasutamine.

Olemasolevate seadmete kasutamise paranemine (esmajoones nende tootlikkuse suurendamise, töötavate seadmete osatähtsuse tõstmise, seisuaegade likvideerimise ja seadmete teenimisaja pikendamise arvel) vähendab ettevõtte vajadusi uute seadmete ja uute tootmispindade järele, loob soodsad tingimused tööliste täielikuks ja ratsionaalseks koormamiseks.

Tunduvalt tõstavad seadmete tootlikkust nende moderniseerimine, kõrge produktiivsusega seadiste ja tööriistade kasutuselevõtmine ning tootmisprotsesside juhtimise ja kontrollimise automatiseerimine.

NLKP Keskkomitee juulipleenumil (1955. a.) seati tööpingiehituse ja teiste tööstusharude ette ülesanne — organiseerida vajalike detailide, sõlmede ja agregaatide tootmine lisaks varem väljalastud tööpinkidele, masinatele ja muudele seadmetele, selleks et tunduvalt tõsta tehnilis-majanduslikke näitajaid, s. t. olemasolevate seadmete tootlikkust.

See kõik lubab, rööbiti seadmete spetsialiseerimisega, paremini ära kasutada kõiki tootmise võimalusi, suurendada toodangu saamist tootmispinna ühe ruutmeetri ja seadmeüksuse kohta ning selle tulemusena tõsta tööliste töövõime taset.

NLKP Keskkomitee juulipleenumi otsustes kriipsutatakse veenvalt alla ettevõtete igapidise spetsialiseerimise vajadust ja mõistetakse hukka praktika, et üksikuid tooteid valmistatakse paljudes mittespetsialiseeritud ettevõtetes, mis lõppude lõpuks põhjustab nende tootmise omahinna kallinemist.

Üheks pleenumi poolt kättenäidatud põhiabinõuks tööstusettevõtete töö laialdase spetsialiseerimise ja koopereerimise tagamiseks on spetsialiseeritud tehaste organiseerimine, kes valmistaksid toorikuid masinaehitusele (valu, sepised), kinnitustooteid (poldid, mutrid), tööriistu ning varuosi masinate ja seadmete remondiks.

Tähtsamaks, seni veel mitteküllaldaselt ära kasutatud reserviks selles suunas on standardiseeritud, normaliseeritud ja unifikatsioonid detailide, sõlmede ja toodete nomenklatuuri laiendamine ja nende tootmise organiseerimine spetsialiseeritud tehastes uusima tehnoloogia järgi.

Töö õige organiseerimine ettevõtteis nõuab tormamise likvideerimist, plaani rütmilist täitmist ettevõtteis ja tööstus-

harudes. Mida rütmilisemalt, ühetasasemalt ettevõtte töötab, seda kõrgem on tööviljakus, sest siis kasutatakse paremini seadmeid ja tööjõudu, tõuseb toodangu kvaliteet, likvideeruvad kaod praagist ja tööseisakutest.

Tööviljakuse tõstmise ülesande eduka täitmise tähtsaks tingimuseks on põhioperatsioonide eraldamine abioperatsioonidest, s. t. tööpingi-tööliste vabastamine materjalide kohaletoomisest, valmistoodangu ja jäätmete äraviimisest, tööriistade teritamisest, samuti aga ka töökoha õigeaegne tagamine kõige vajalikuga.

Eriti suurt efekti tootmise töömahukuse alandamises annab progressiivse ja vähem töömahuka tehnoloogia juurutamine.

Väga suur tähtsus tööstustoodangu omahinna alandamiseks on *tooraine-, materjalide, kütuse- ja energiakulu vähendamisel toodanguühiku kohta.*

Nende tootmiskulude kokkuhoiu saavutamise tähtsamateks teedeks on: ökonoomsemate ja odavamate tooraine-, materjalide ja kütuseliikide juurutamine, nende ratsionaalne kasutamine tootmisprotsessis, abimaterjalide ja põhimaterjalide jäätmete korduv ning mitmekordne kasutamine (täielikult või osaliselt), praagi ja säilitamisel ning transportimisel rikkumise tõttu tekkivate kadude vähendamine või täielik likvideerimine.

Nii näiteks tagab mustmetallurgias üleminek paremate, ratsionaalsemate ja kergemate profiilide valtsimisele metalli kokkuhoiu 10—12 protsendi ulatuses. Tänu hapniku kasutamisele väheneb värvilises metallurgias koksikulu metallide sulatamise protsessis 25 protsendi võrra. Üleminekuga stantsimisel auru-suruhaamrilt mehaanilistele elektrisoojendusega sepistuspressidele väheneb masinaehituses metallikulu 30—50 protsenti.

Kaod jäätmetest masinaehituses, mis moodustavad sadu miljoneid rublasid aastas, on seotud töötlemiseks liigse koguse etteandmisega, materjalide ebaõige juurdelõikamisega ja mittestandardsete, unifitseerimata detailide ja sõlmede tarvitamisega. Paljude masinate liiga suur kaal on tingitud sellest, et nende konstruktsiooni pole metalli ja teiste tooraineliikide kokkuhoiu suhtes alati küllaldaselt läbi mõeldud.

Tõhusaks võitlusabinõuks tooraine, materjalide ja kütuse kasutamise parandamise eest tootmises on progressiivsed, tehniliselt põhjendatud kulunormid. Õigesti üksikutele toor-

aine- ja materjalide liikidele kehtestatud normid eeldavad eesrindlike ja ökonoomsete konstruktsioonide ja tehnoloogia juurutamist, kõikide materjalides ja tooraines peituvate võimaluste ärakasutamist, ebaratsionaalsete töötlemismeetodite, tootmispraagi, ebaõige säilitamise või tooraine, pooltoodete ja toodangu rikkumise ning kvaliteedi langemise tõttu tekkivate kadude vähendamist või täielikku likvideerimist. Eriti suured on need kaod masinaehituses, ehitusmaterjalide tööstuses (praak, purunemine) ja toiduainete tööstuses (rikkumine säilitamisel).

Suured materjalide kokkuhoiu reservid peituvad tootmise tehnoloogia parandamises. Tootmistehnoloogia parandamise tulemuseks on jäätmete järsk vähenemine, kõlbliku toodangu suurenemine, praagi vähenemine ja valmistoodete kvaliteedi tõus.

Suurt kokkuhoidu saavutatakse tööstuses abimaterjalide ja tööriistade korduva tarvitamisega (määrdeõlide regenereerimine, lahustite kinnipüüdmine, tööriistade restaureerimine jne.) ning tooraine ja materjalide jäätmete ärakasutamisega väiksemate detailide ja laiatarbekaupade (masinaehituses) või kõrvaltoodangu liikide valmistamiseks (metallurgias, keemiatööstuses).

Tööviljakuse tõstmisel, põhi- ja käibefondide ratsionaalsel ja säästlikul kasutamisel etendab tähtsat osa töötajate loov suhtumine töösse, mis väljendub sotsialistlikus võistluses. Töötava rahva loov algatus on tootmise pideva täiustamise allikaks. Novaatorite poolt tööstuses rakendatavate eesrindlike töömeetodite aluseks on töö ja tootmise organiseerimise põhjalik parandamine, tootmise tehnoloogia ja tehnika täiustamine.

Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus, lähtudes töö kokkuhoiu objektiivselt vajadusest ja selleks sotsialismi tingimustes olemasolevatest määratu suurtest võimalustest, mobiliseerivad töötajate hulki võitlusse kokkuhoiu eest, selleks et ühiskondliku töö iga tund, seadmete, kütuse, energia ja tooraine iga üksus annaksid üha suuremat tootmisresultaati. See tagab ühiskondliku töö kokkuhoiu pidevat kasvu kõikides rahvamajandusharudes.

*

Kõik tootmiskulude taset mõjutavad tegurid võib nende iseloomu poolest jaotada mitmesse suurde rühma.

Rida tegureid võib tinglikult nimetada rahvamajandusli-

keks ja tööstusharulisteks, sest need ei kujune mitte ettevõtteis ega sõltu vahetult ettevõtete töönäitajaist. Ometi võib nende tegurite mõju toodangu omahinnale olla kaunis suur.

Rahvamajanduslike tegurite hulka kuuluvad esmajoones tooraine, materjalide, kütuse, energia ja vedude odavnemine hulgi- ja jaehindade ning veotariifide alandamise tõttu.

Sel juhul realiseeritakse koos toodangu omahinna alandamisest saadava kokkuhoiuga (peale mingi tööstusharu ettevõtete poolt tooraine, materjalide ja kütuse kulunormide vähendamisest saadud kokkuhoiu) täiendavalt kokkuhoid, mis saavutati teistes tööstusharudes tooraine-, materjalide, kütuse- ja energialiikide omahinna alandamise tulemusena ja millest sõltus varem kehtinud hulgihindade ja veotariifide alandamise ulatus. Üksikute tööstusharude toodangu omahind alaneb hindade vahe võrra, korrutatuna antud tooraine-, kütuse- jne. liikide tarbimise kogu mahuga.

Tööstuses hulgihindade ja veotariifide alandamisest saadud kokkuhoiu ulatus võib olla kaunis suur. Mustmetallurgias näiteks moodustas täiendav kokkuhoid 1. jaanuaril 1952. a. toimunud hulgihindade ja veotariifide alandamisest ligi 3 mlrd. rubla, keemiatööstuses — üle 1,5 mlrd. rubla. Põllutöömasinate tööstuse toodangu omahind alanes 1952. aastal hindade ja veotariifide alandamise tõttu täiendavalt 6,5 protsendi võrra, tööpingitööstuse toodangu omahind aga — 5,4 protsendi võrra. Tunduvalt alanes tööstustoodangu omahind ka 1. juulil 1955. a. läbiviidud rasketööstuse toodangu hulgihindade ja veotariifide alandamise tulemusena.

On ilmne, et seda tegurit ei tohi omahinna alandamise plaaniülesande arvutustes, samuti kogu toodangu ja üksikute toodete tootmiskulude taseme kindlaksmääramisel arvesse võtmata jätta.

Valitsuse otsusel võivad muutuda ka ettevõtetele võetavate riiklike maksude ja lõivude määrad, eraldamiste määrad (sotsiaalkindlustuse fondi, amortisatsioonifondi) või ettevõtete poolt pankadele krediitide kasutamise eest makstavate protsentide määrad (näiteks 1954. aastal alandati protsendimäärasid pangalaenudelt 50 protsendi võrra) jne.

Nende tegurite mõju toodangu omahinnale määratakse planeerimisel omaette kindlaks ja see väljendub arvestuses eraldi. Teisiti poleks võimalik hinnata ettevõtete või tööstusharude töö efektiivsust, välja selgitada tootmisvahendite

kasutamise parandamisest, tööviljakuse tõstmisest jne. saadud kokkuhoiu ulatust.

Võib tuua järgmise näite (arvud on tinglikud), mis illustreerib ülaltoodut:

Toodangu omahinna alanemine
(protsentides, võrreldes eelmise aastaga)

1953. aastal		1954. aastal	
Aruande järgi	-5,0	Aruande järgi	-7,0
Sealhulgäs:		Sealhulgäs:	
Toodangu odavnemine		Toodangu odavnemine	
seoses hindade alanda-		seoses hindade alanda-	
misega:		misega:	
hulgihindade osas . . .	-0,5	hulgihindade osas . . .	-1,5
jaehindade osas	-0,2	jaehindade osas	-0,5
		Toodangu odavnemine	
		seoses krediidi protsen-	
		dimäärade alandami-	
		sega	-0,2
Hindade muutumise mõju		Hindade ja krediidi prot-	
arvestamiseta	-4,3	sendimäärade muutu-	
		mise mõju arvestami-	
		seta	-4,8

Sellest näitest ilmneb, et 1955. a. ülesande taset ei saa võrrelda toodangu omahinna tegeliku alanemisega 1953. ja 1954. aastal. Ainult 1953. ja 1954. aastal saavutatud omahinna alanemise (hindade ja protsendimäärade muutumisi arvestamata) võrdlemine 1955. aasta plaaniga võib näidata antud tööstusharu ettevõttele plaaniaastaks projekteeritava ülesande pingsust.

Rahvamajanduslike tegurite hulka kuuluvad ka nihked tootmise paigutuses, valitsuse otsuste põhjal teostatavad suured muudatused töötingimustes, üksikute tööstusharude spetsialiseerimises, nende poolt tarbitava tooraine struktuuris jne. Näitena võiks olla metsavarumistööstuse ümberpaigutamine metsarikastesse idarajoonidesse, hüdroelektrijaamade osatähtsuse suurendamine elektrienergia tootmises, sünteetilise tooraine kasutamine mitmete toodete valmistamisel.

Rahvamajanduslike tegurite arvel saavutatava toodangu omahinna alandamise ulatus tehakse tööstusharude plaanides kindlaks, lähtudes kindlaksmääratud tootmis- ja varustamisalastest ülesannetest, hinnates nendest ülesannetest

tulenevaid muudatusi tööstusharude töötingimustes ja arvutades välja nende muudatuste mõju tootmiskulude mahule.

Selleks, et plaanide koostamisel teha kindlaks hulgihindade alandamise mõju üksikute ministeeriumide toodangu omahinnale, kasutatakse ka ministeeriumide-hankijate andmeid toodangu realiseerimisest saadava sissetuleku vähene-mise kohta pärast hulgihindade alandamist ja selle vähene-mise summa jagunemise kohta ministeeriumide-tarbijate vahel, kellel vastavalt tootmiskulud vähenevad.

Rida tegureid, mis on üldised tööstusharu kõikidele või enamikule ettevõteteist, on tööstusharulist laadi. Sääraste tegurite hulka kuuluvad näiteks muudatused tootmise paigu-tuses ja tootmisalastes seostes ning üksikute tööstusharude ettevõtete spetsialiseerimises. Spetsialiseerimise süvendamine, erinevate tööstusharude ja ettevõtete õige koopereeri-mine tagavad tootmise töömahukuse tunduva alanemise ja ettevõtete võimsuse parema kasutamise.

Samasse tegurite rühma tuleb arvata ka efekt antud töös-tusharus juurutatud ja mitmes või kõikides ettevõtetes kasu-tuselevõetud uuest tehnoloogiast, millel on järelikult tööstus-haruline tähtsus. Tööstusharulise tähtsusega abinõuks on näiteks hapnikujoa kasutamine kõrgahju- ja martääntootmi-ses, mis tõstab tunduvalt metallurgiaprotsesside intensiivsust.

Kulutused säärase abinõude läbiviimiseks ettevõtetes toi-muvad tavaliselt kapitaalvahutuste või ministeeriumide (peavalitsuste) poolt eraldatavate erilaenude arvel.

Nende tegurite mõju toodangu omahinnale on kaunis suur ja seda ei saa plaanilistes kalkulatsioonides eraldi arvesta-mata jätta. Tööstusharuliste tegurite iseseisva tähtsuse ignoreerimine võib viia omahinna ülesannete ebaõige jaota-miseni üksikute ettevõtete vahel.

Tööstusharude või üksikute ettevõtete toodangu omahinna planeerimisel, eriti hankivas tööstuses, võetakse arvesse looduslikud tegurid, mis asetavad eri rajoonides või isegi ühe basseini või rajooni piirkonnas asuvad ettevõtted erinevatesse tingimustesse. Erinevused looduslikes tingimustes mõjutavad vahetult hankiva tööstuse üksikute tooteliikide tootmiskulude taset. Naftatootmisel näiteks etendab suurt osa nafta arteesiaviisil tootmise erikaal, mis on 5—6 korda odavam kompressorite abil tootmisest. Maagitööstuses on suur tähtsus maakide ladestumise sügavusel ja neis kasu-

liku aine sisaldusel, söetööstuses — kivisöe lademetete asetusel, nende paksusel, ladestumise sügavusel jne.

Viimane kulutuste vähendamise tegurite rühm, niinimetatud *tehasesisesed tegurid* — sõltub peamiselt vahetult ettevõtete enda töötamise kvaliteedist. Siia kuuluvad abinõud, mida ettevõtted teostavad tavaliselt oma vahendite arvel (omahind, ettevõtte fond, üleplaaneline kasum) ja mis tagavad neil olemasolevate ressursside paremat, täielikumat ja ratsionaalsemat kasutamist. Seetõttu tähendab suurem osa majandisiseseid tegureid töö, materjalide, kütuse, energia, tööriistade jne. ökonoomsemat rakendamist ja säästmist tootmises.

Toodangu omahinna taset mõjutavaid majandisiseseid tegureid võib kujutada lk. 27 toodud skeemi näol.

Nii tööstusharulised kui ka majandisisesed abinõud peegelduvad ettevõtete organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaanides, mis moodustavad ettevõtte tehnika, tootmise ja finantsplaani orgaanilise osa. Neis plaanides määratakse kindlaks mitte üksi abinõude suund ja sisu, vaid ka abinõude rakendamise tähtajad, vastutavad täitjad, vajalikud kulutused (vahendite suurus ja allikad) ning loodetav kokkuhoiu summa, millest nähtub abinõude efektiivsus.

Tööstusharulisel planeerimisel ei piisa üksi tööstusharulist abinõude elluviimisega saadava kokkuhoiu ulatuse kindlakstegemisest. Tööstusharu toodangu omahinnaplaan peab arvestama summaarset efekti kõikidest ettevõttest ettenähtud abinõudest, mida rakendatakse kulutuste vähendamiseks kõikides tootmisloikudes.

Tööstustoodangu omahinna plaani näitajad

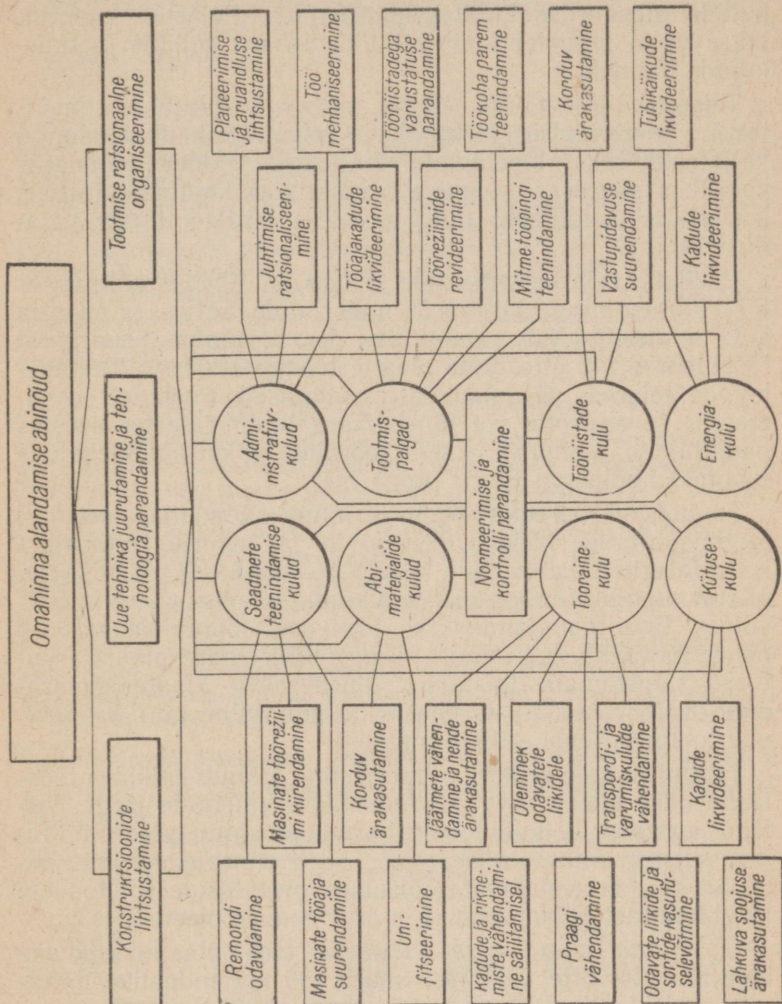
Tööstustoodangu omahinna plaan sisaldab järgmisi ülesandeid:

tootmiskulude summa ja kaubatoodangu täielik omahind; eelmise aastaga võrreldava kaubatoodangu omahinna alandamise ülesanne;

tähtsamate toodanguliikide omahinnad.

Kõik omahinnaplaani osad on tihedas omavahelises seoses, on üksteisest sõltuvad ja seetõttu üksteisele vajalikud.

Kulutuste summa tööstuse (ministeeriumi, üksikute tööstusharude) kogu- ja kaubatoodangule määratakse kindlaks tootmiskulude eelarve koostamisega.

Tootmiskulude eelarve koostatakse niinimetatud esmaste majanduslike elementide järgi (vt. lk. 13). Selle peaülesandeks on kõikide toodangu valmistamisega seosesolevate kulude üldsuuruse kindlaksmääramine. Eelarves selgitatakse välja ministeeriumi või tööstusharu kõikide tootmiskulude üldmaht.

Teisest küljest näitab eelarve, milleks kasutatakse ettevõttes ära materiaalsed ja rahalised vahendid: kaubatoodangu väljalaskmiseks, lõpetamata toodangu jääkide loomiseks vajalikus suuruses, teenuste osutamiseks kapitaalehitusele, korteri-, elukondlikeks ning muudeks mittetootlikeks vajadusteks jne.

Üksikute eelarveelementide suurus on tihedas sõltuvuses töö kulutuse ning tooraine ja materjalide, kütuse ja energia kulu normatiividest, samuti aga ka ülesannete suurusest tööstusharu või ettevõtete plaani teistes osades. Tootmiskulude eelarves peegelduvad muudatused toodangu sortimendis ja ettevõtte või tööstusharu tootmisalastes seostes hankijatega, üleminek teistele tooraine- ja kütte liikidele, uue tootmistehnoloogia juurutamine jne.

Tootmiskulude eelarve planeerimine võimaldab seetõttu tootmisprotsessi kõikide elementide ja tegurite bilansilist koordineerimist, arvestada kõiki eelseisva aasta plaanis ettenähtavaid nihkeid ning määrata kindlaks tööstusharu ja ettevõtete finants-majandusliku tegevuse lõpptulemused — nende rentaabluse, kasumi suurus. Kõik finantsplaani arvutused (lõpetamata toodangu juurdekasvu kindlaksmääramine, käibevahendite normatiivide muutmine jm.) baseeruvad tootmiskulude eelarve andmeil.

Tootmiskulude eelarve planeerimine toimub kõikides tööstusharudes ühesuguste majanduslike elementide järgi. Sellega tagatakse kõikide tööstusharude omahinnaplaani näitajate ühtsus, sõltumata iseärasustest ja erinevustest, mis esinevad neis rakendatavates üksikute protsesside või toodete järgi kulutuste planeerimise ja arvestamise meetodites.

Omahinna alandamise ülesanne teeb plaaniperioodiks kindlaks ettevõtte või tööstusharu töö majanduslike näitajate projekteeritava paranemise, võrreldes eelmise aastaga. Need ülesanded määratakse selle toodangu osas, mida lasti välja juba eelmisel aastal. Seejuures võrreldakse käesolevale perioodile planeeritud omahinda sama toodangu eelmisel aastal kujunenud omahinnaga.

Vaatleme toodangu omahinna alandamise näitajaid söetööstuses. Võtame tinglikult järgmised lähteandmed:

Söetoodangu maht plaani järgi (milj. tonnides)	100
1 tonni söe omahind keskmiselt (rbl.):	
eelmisel aastal	80
plaaniaastal	76

Plaanis ettenähtav omahinna alandamisest, võrreldes eelmisel aastal saavutatud tasemega, saadav, *kokkuhoiu summa* tehakse kindlaks kogu söetoodangu plaanilise omahinna ja sellesama toodangu eelmise aasta aruandelise omahinna vahena:

$$100 \times 80 - 100 \times 76 = 8\,000 - 7\,600 = 400 \text{ milj. rbl.}$$

Järelikult, materjalide kulu vähenemise, tööviljakuse tõstmise ja teiste tegurite arvel vähenevad söetööstuse kulutused 100 tonnile söetoodangule eelmise aasta tasemega võrreldes 400 milj. rbl. võrra.

Kokkuhoiu summa suhe väljalaskmiseks planeeritud toodangu omahinnaga, mis on arvutatud eelmise aasta tingimustes kujunenud omahinna alusel, näitab toodangu omahinna alandamise ulatust — omahinna *alandamise protsenti*:

$$\frac{400}{100 \times 80} \times 100 = 5 \text{ protsenti.}$$

Kui aga söetööstuse abiettevõtteis, näiteks masinaehitustehastes, hakatakse valmistama uusi masinaid või seadmeid, oletame üldsummas 300 milj. rbl. eest, mida eelmisel aastal ei toodetud, siis need masinad loetakse eelmise aastaga *mittevõrreldavaks* toodanguks.

Tööstusharu kogu toodangu plaaniline omahind võrdub 7 900 milj. rublale (võrreldava kaubatoodangu omahind 7 600 milj. rbl. pluss uute toodete omahind — 300 milj. rbl.).

Jääb veel kindlaks teha *võrreldava kaubatoodangu erikaal* tööstuse kõikides kulutustes.

Sellel plaaninäitajal on kontrolliv tähtsus — ta teeb kindlaks eelmise aastaga võrreldava toodangu ulatuse, mille kohta määratakse omahinna alandamise plaan (kokkuhoiu protsent ja absoluutne summa). Selleks tuleb võrreldava toodangu plaaniline omahind jagada kogu

kaubatoodangu plaanilisele omahinnale: $\frac{7\,600}{7\,900} \times 100 = 96$ protsenti, s. t. võrreldava kaubatoodangu erikaal kaubatoodangu üldmahus on 96 protsenti.

Söetööstuse omahinnaplaan kujuneb järgmiseks:

Kogu kaubatoodangu plaaniline omahind (milj. rbl.)	Võrreldava kaubatoodangu erikaal (protsentides)	Võrreldav kaubatoodang		Kokkuhoid võrreldava kaubatoodangu omahinna alandamisest (milj. rbl.)	Kaubatoodangu omahinna alandamine võrrelduna eelmise aasta tasemega (protsentides)
		eelmise aasta omahinnas (milj. rbl.)	plaaniaasta omahinnas (milj. rbl.)		
7 900	96	8 000	7 600	400	—5,0

Omahinna alandamise näitajad võimaldavad võrrelda ja hinnata tööstusharude ja ettevõtete töö tulemusi tootmis- kulude kokkuhoius aasta kestel ja rea aastate jooksul. Oma- hinna alandamise ülesannete ulatus iseloomustab plaani pingelisust, nende nõuete mobiliseerivat osa, mis esitatakse tööstusharule või ettevõttele kokkuhoiurežiimi teostamise alal.

Omahinna alandamise arvutustes kasutatavad normatiivid näitavad, kuipalju väheneb tooraine-, materjalide ja kütuse- kulu tootmises (toodanguühikule), kuidas kasvab seadmete kasutamise efektiivsus ja tööviljakus, kas tagavad tööstus- haru või ettevõtte poolt kavandatud organisatsioonilis-tehni- lised abinõud materiaalse ja töö ressursside kokkuhoidu, nende ratsionaalsemat kasutamist toodangu väljalaskmi- seks. Lõpuks võimaldavad need normatiivid võrrelda ja teha kindlaks üksikute, umbes võrdseis tingimustes olevate ette- võtete või tööstusharude töö edukust.

Põhitoodete ühiku omahind detailiseerib harilikult oma- hinnaplaani üldisi ülesandeid. See näitaja võimaldab sotsia- listlikul riigil kontrollida üksikute tööstustoodangu liikide omahinna alandamise dünaamikat ja tempot, millel on suur rahvamajanduslik tähtsus. See näitaja leiab laialdast raken- damist ka ministeeriumide tootmisplaani täitmise kontrolli- misel ja omahinna näitajate analüüsimisel, kuna ta iseloo- mustab selgesti üksikute tööstusharude või suuremate töös- tusettevõtete töö tulemusi.

Tooteühiku omahinna näitaja eeliseks on selle konkreet- sus. Ta määrab ära kulutuste taseme teatavate toodangu- liikide, kivisöe tonni, piirituse tsentneri, teatud marki trak- tori või muu masina tootmisel. Sellega on seotud ka taolise ülesande konkreetne aadressilisus — ta on suunatud kas kindlatele ettevõtetele või kindlale tööstusharule, tooteühiku omahinna tase aga sõltub just nende ettevõtete või tööstus- haru tööst.

Ühesuguste toodete omahinna taseme võrdlemine eri ette- võtteis selgitab välja positiivsed nihked ühtede töös ja puu- dused teiste ettevõtete tootmise ning tehnoloogilise prot- sessi organiseerimises, millest oleneb kulutuste plaaniline või tegelik tase toodete valmistamisel.

Toodangu üksikute liikide omahind on neile tooteile hin- dade määramise aluseks. Üksikute toodanguliikide oma- hinna ja kehtivate või neile projekteeritavate hulgihindade

alusel tehakse kindlaks üksikute toodete, ettevõtete ja kogu tööstusharu plaaniline rentaabluse tase. 8

Kuigi omahinnaplaani näitajate süsteem on kogu tööstusele ühtne, ei ole üksikute näitajate osatähtsus eri tööstusharudes kaugeltki ühesugune.

Toodanguühiku omahind on omahinnaplaanide põhi- ja määravaks näitajaks söe- ja naftatööstuses (1 tonn sütt, 1 tonn naftat), elektrijaamadele (1 kilovatt-tund elektrienergiat), tsemenditööstuses (1 tonn tsementi), metsavarumistööstuses (1 tihumeeter puitu), suhkrutööstuses (1 tsentner suhkrut) ja reas teistes tööstusharudes.

Suhteliselt ühetaolise stabiilse toodangu sortimendiga harudes (värviline metallurgia, ehitusmaterjalide tööstus jt.), kus võrreldavus eelmise aastaga ulatub 94—98 protsendini, on omahinnaplaani kindlaksmääramine rajatud võrreldava toodangu omahinna alandamise ülesande arvustele.

Reas tööstusharudes (masinaehitus, keemiatööstus jt.) toimuvad kogu kaubatoodangu omahinnaplaani arvutused tootmiskulude eelarve alusel. Seda põhjustab sortimendi keerukus ja mitmekesisus neis tööstusharudes, nende toodangu koostise pidev uuenemine ja uue, mittevõrreldava toodangu suur erikaal.

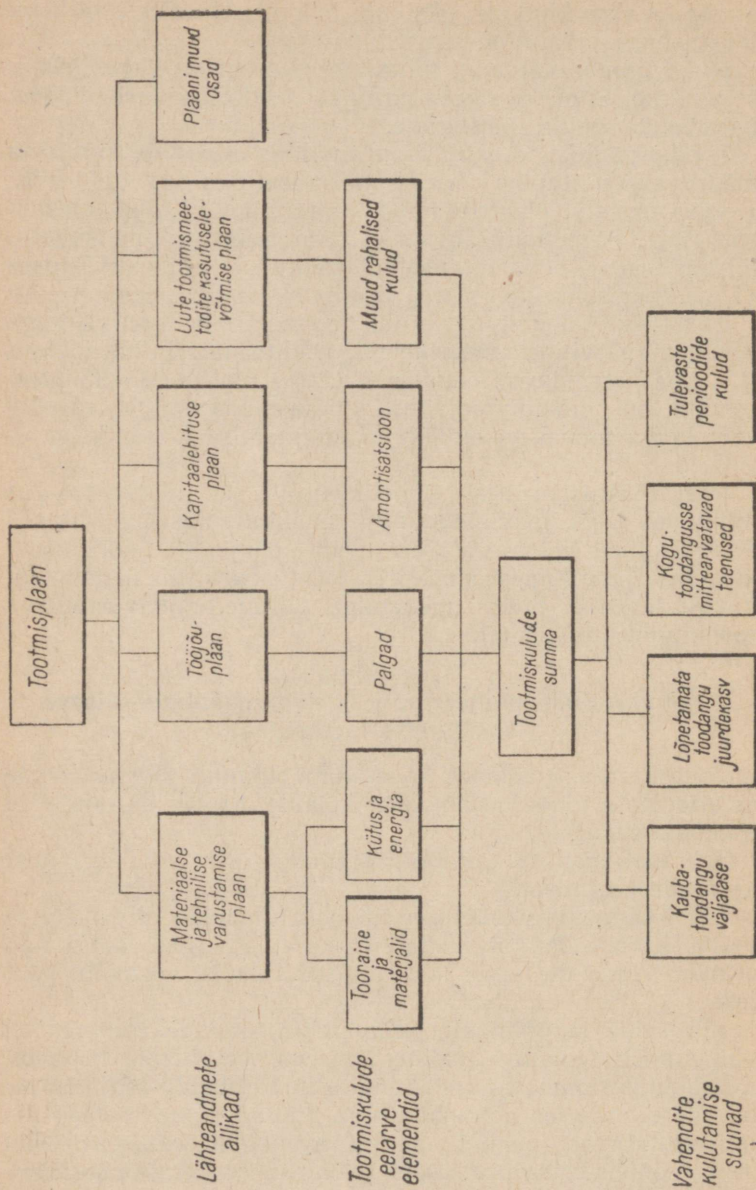
Tootmiskulude planeerimine ja tootmiskulude eelarve koostamise meetodika

Tootmiskulude eelarve koostamine toimub tööstusharude ja ettevõtete plaanide peaaegu kõikide osade näitajate ja andmete varal.

Skemaatiliselt võib tootmiskulude eelarve ülesehitust kujutada järgmiselt:

Iga tootmiskulude eelarve element ühendab ettevõtete ja tööstusharude laadilt ühetaolisi kulutuste liike, kuigi nad erinevad oma ülesande ja tootmisprotsessist osavõtu poolest.

«Tooraine ja põhimaterjalid» tootmiskulude eelarves on väljastpoolt toodangu valmistamiseks soetatavate materjalide üldmaksumus. Nende kulude suurt erikaalu rea tööstusharude ettevõtetes põhjustavad ostetavad valmistooted, mis on kasutatavad osalt toodangu komplekteerimiseks, osalt selle monteerimise protsessis (elektrimootorid tööpingitööstuses, karusnahatooted õmblustööstuses jne.).

Eraldi näidatakse eelarves «Abimaterjalid». Siin peegeldub nende materjalide maksumus, mis kulutatakse ettevõtete kõrvalvajadusteks, normaalse tehnoloogilise protsessi ja seadmete häireteta töötamise tagamiseks (määrdeained, puhastusmaterjalid, taaramaterjalid, seadmete varuosad, tööriistad, väheväärtuslik inventar).

Eelarve järgmise elementi — «Kütus väljastpoolt» — arvatakse kõik iga liiki kütuse soetamise ja ettevõttesse kohaletoimetamise kulud, vaatamata sellele, milleks kütus määratud on: tehnoloogilisteks vajadusteks, hoonete kütmiseks, transpordile jne.

«Energia väljastpoolt» iseloomustab eelarves ettevõtete kõiki kulutusi elektrienergia, auru, suruõhu ja teiste energia liikide soetamiseks väljastpoolt.

Tootmiskulude eelarve elemendis «Palgad» peegeldub ettevõtete kogu personali, s. t. kõigi kategooriate tööliste, teenistujate, insener-tehniliste töötajate, õpilaste jne. plaaniline palgafond.

Eraldi näidatakse eelarves «Eraldamised», mis ettevõtte kannab sotsiaalkindlustuse fondi. Nende eraldamiste arvesutus on otseses sõltuvuses plaanis kindlaks määratud kogu palgasummast.

Tootmiskulude eelarve elemendis «Amortisatsioon» näidatakse kindlaksmääratud normide alusel arvutatud amortisatsiooni-eraldised ettevõtete põhifondide, välja arvatud mitte-tööstuslikku laadi hoonete ja ehitiste, kulumise hüvitamiseks.

Lõpuks eelarve elemendis «Muud rahalised kulud» näidatakse ettevõtete kõik muud kulud. Need on peamiselt administratiivset laadi kulud (posti-, telegraafi-, kantselei-), maksud ja lõivud, teistelt organisatsioonidelt saadud teenuste maksumus jne.

Kõikide tootmisüksuste või ettevõtete kulutused, kui kõne on tööstusharust, või kõikide tsehhide kulud, kui eelarve koostatakse ettevõtte kohta tervikuna, — peavad olema kindlaks määratud ja näidatud oma elementide järgi, mitte aga komplekselt, s. t. liigendamata kujul.

Tootmiskulude eelarve planeerimisel tuleb võtta arvesse, et oma metsavarumise, oma karjäärade ja ettevõtete teiste abikäitiste toodangu maksumus ei saa kuuluda tervikuna ühte neist eelarve elementidest, nagu «Tooraine ja põhimaterjalid» või «Abimaterjalid», või «Kütus». Nende käitiste kulud arvatakse eelarvesse selle koostiselementide järgi, s. t.

palgakulu tuleb näidata vastavalt elemendis «Palgad», nende kulutused kütusele — elemendis «Kütus» neis kasutatavate seadmete kulumise hüvitamine näidatakse vastavalt elemendis «Amortisatsioon» jne. Samal viisil jaotatakse vastavate eelarveelementide järgi elektrijaamade, katlamajade ja ettevõtete teiste energiamajandite kulud, ei kanta aga mitte tervikuna säärasele eelarveelemendile, nagu «Energia».

Järelikult kõik tootmises kasutatavad materiaalsed väärtused, kõik töö kulutused rühmitatakse tootmiskulude eelarves majandusliku tunnuse järgi. Sellega tagatakse tootmiskulude eelarve koordineerimise võimalus plaani teiste osadega, mis iseloomustavad tootmisprotsessi mahtu ja projekteeritavat kasutamise taset iga tootmisprotsessi elemendi järgi tervikuna kogu tööstusharus või ettevõttes. Järelikult määratakse tööjõuplaanis kindlaks kogu palgafond, kütuse bilansis on arvestatud kogu väljastpoolt saadava kütuse hulk jne.

Tootmiskulude eelarve koostamise meetodid tööstusharudes erinevad oluliselt tootmiskulutuste planeerimisest ettevõtteis.

Tööstusharu tootmiskulude eelarve on ettevõtete tootmiskulude eelarvete summa. Ettevõtete tootmiskulude eelarve aga ei ole tsehhide tootmiskulude eelarvete summa, sest sel juhul ta sisaldaks korduvalt üksikute tsehhide kulutusi ja teenuste maksumust, mis need osutavad üksteisele ettevõtte piires. Näiteks masinaehitustehasesse sissetulnud kütus võib olla kulutatud katlamajas auru tootmiseks — energiaks auruhaamrile ja olla tonni auru maksumuse kaudu arvatud stantsimise omahinda ning seejärel üksikute detailide ja valmistoodete omahinda. Katlamaja kulutuste ja sepa-, mehaanika- ja monteerimistsehhide kulutuste lihtne liitmine viiks selleni, et ära kulutatud kütuse maksumust arvestatakse mitu korda, vähemalt neli korda, ja see suurendaks kunstlikult tehase kulutuste üldsummat.

Säärase niinimetatud *tehasesisese käibe* väljajätmine kulutustest tagab tootmiskulude eelarve koordineerimist ettevõtte plaani teiste osadega.

Ministriumide või üksikute tööstusharude plaanilise kulude eelarve koostamisel oleks samuti ebaõige piirduda vaid üksikute ettevõtete plaaniliste eelarveprojektide summeerimisega. Ministriumi või tööstusharu tootmiskulude eelarve tuleb ehitada rahvamajandusplaani kõikide osade,

mis puutuvad antud ministeeriumisse või tööstusharusse, andmete ja näitajate alusel. Selline eelarve kujutab endast ministeeriumile või tööstusharule planeeritud toodangu väljalaskmiseks vajalike materiaalsete kulutuste, palkade ja muude kulutuste üldistatud, rahalist väljendust.

Tööstusharu või ministeeriumi tootmiskulude eelarve koostamiseks kasutatakse seetõttu elemendijärgse arvutuse meetodit, kus eraldi tehakse kindlaks tööstusharu poolt tarvitava kogu tooraine maksumus, kõikide abimaterjalide maksumus, kütuse ja energia maksumus, kogu kulude summa palkadeks, amortisatsioonieraldisteks, kõikide muude rahaliste kulude summa.

Siirdume tootmiskulude eelarve koostamise põhiprintsiipide vaatlusele rahvamajanduslikes ja tööstusharulistest omahinnaplaanides.

Arvutuste poolest kõige keerukamad eelarve osad on kulutused toorainele ja materjalidele (põhi- ja abi-), kütusele ja energiale.

Materiaalsed kulutused tehakse kindlaks lähtudes tootmisprogrammist ja kehtivatest kulunormidest. Nende kulutuste suuruse määramisel võetakse arvesse kulunormide edasise vähendamise, käibefondide kasutamise parandamise ülesandeid.

Materiaalsete kulutuste kindlakstegemiseks tööstusharulistest tootmiskulude eelarvetes kasutatakse mitut meetodit.

Reas tööstusharudes võib tootmiseks eraldatud materiaalsete fondide maksumust arvutada materiaalse ja tehnilise varustamise plaani alusel.

Sel puhul võetakse, lähtudes varustusplaanis ettenähtud tooraine-, materjalide, kütuseliikide või -rühmade kogusest ja nende keskmistest hindadest, kokku nende soetamise kulutuste üldsumma ministeeriumi (peavalitsuse) kohta. Selle arvutuse õigsuse tagamiseks tuleb tingimata võtta arvesse antud tööstusharu ettevõtete kõik tooraine, materjalide ja kütuse saamise allikad, kõik varustamise vormid ja liigid: tsentraliseeritud, s. t. rahvamajandusplaanis jaotatavate materiaalsete fondide alusel varustamine, ministeeriumide-hankijate poolt planeeritavate ja jaotatavate materjalidega varustamine, isevarumine jne. Seejuures kontrollitakse hoolikalt ettevõtteis olemasolevate materiaalsete varude ärakasutamise võimalusi, eriti ladudes olevate ülenormatiivsete jääkide vähendamise ja likvideerimise arvel, viies need varud kehtestatud normide piiridesse.

Keskmiised hinnad selguvad antud tooraine-, materjalide ja kütuseliigi tegelikult kujunenud tarbimise struktuuri analüüsi tulemusena. Need andmed võib tarbitud tooraine-, materjalide ja kütuseliikide (põhirühmade järgi) maksumuse kohta saada aruandeliste andmete vastava töötlemise teel (võib ka valikmeetodil).

Eraldi tehakse veosevooluste kohta, tooraine, kütuse jne. hankijate kohta käivate aruande- ja plaaniandmete varal kindlaks transpordi- ja varumiskulude summa, mis seejärel lisatakse tooraine, materjalide ja kütuse maksumusele.

Reas tööstusharudes, eriti masinaehituses, rakendatakse materiaalseste kulutuste kindlaksmääramisel arvutamist üksikute toodete järgi.

Esitame säärase arvutuse metoodika järgmises näites.

Aruandeandmetest selgub, et tooteühikule, näiteks veoautole, kulutatakse materjale aruandeperioodil 5000 rubla eest. On teada, et see summa sisaldab must- ja värvilise metalli valtsimise, saematerjalide, tehniliste kummitoodete ja rea teiste valmistoodete maksumust. Edasi võetakse arvesse nende materjalide kulunormide vähendamise ülesanne, heidetakse välja aruandeaastal esinenud kaod ja eeldatakse, et plaani tuleb võtta materjalide maksumus (ühe auto kohta) vähenemisega 500 rubla võrra, s. t. 4 500 rubla.

Oletame, et nende masinate väljalase on aastas 10 000 tükki. Korrutades väljalastavate masinate hulka põhimaterjalide maksumusega ühe masina kohta, saame tooraine ja põhimaterjalide üldmaksumuse kogu veoautode väljalaske kohta $10\,000 \times 4\,500 = 45\,000\,000$ rubla.

Nende arvutuste tulemuste summa kõigi põhitoodete või toodangurühmade järgi annab toorainele ja põhimaterjalidele tehtavate kulutuste plaanilise suuruse tööstusharu või ministertiumi (peavalitsuse) ulatuses.

Kõige õigem on muidugi otsese arvutuse meetod, sest sel juhul võetakse materiaalseste kulutuste kindlaksmääramisel aluseks konkreetsete tooraine-, materjalide ja kütuseliikide tehniliselt põhjendatud kulunormid vastavate toodanguliikide tootmise puhul.

Näiteks toimub kütuse maksumuse arvutus elektrienergia tootmisel otsese arvutuse meetodil järgmiselt. Tehakse kindlaks kütuse kulunorm ühe kilovatt-tunni elektrienergia kohta, määratakse kindlaks kütuse keskmine hind (võttes arvesse muudatusi selle struktuuris); lähtudes elektrienergia projekteeritud koguse tootmisest, arvestatakse välja elektrijaa-

madele plaaniperioodiks vajaliku kogu kütuse maksumus. Naftatööstuses rakendatakse materiaalseste kulutuste arvutustes elektrienergia ja abimaterjalide kulunorme ühe tonni nafta kohta, kautšukitööstuses — piirituse kulu ühe tonni kautšuki kohta jne.

Materiaalsete kulutuste arvutamisel on suur tähtsus tooraine (kütuse) bilansi struktuuril, s. t. nende tööstusharude ettevõttesse plaaniperioodil sissetulevate tooraine, materjalide ja kütuse struktuuri ja koguse õigel kindlaksmääramisel.

Piiritustööstuses näiteks tehakse materiaalseste kulutuste tase ja dekaliitri piirituse omahind kindlaks üksikute toidutooraineliikide (kartul ja teravili) plaanilise suhtega ning mittetoidutooraine osatähtsusega ettevõtete tooraineressurssides. Tunduvalt muutub naftasaaduste omahind olenevalt naftatöötlemiseks minevate naftaliikide bilansist. Kulutused elektrienergia tootmiseks erinevad tugevasti eri energiasüsteemides, olenevalt kasutatavast kütuseliigist (turvas, kivisüsi, pruunsüsi, põlevkivi, masuut).

Kõik need arvutused võimaldavad õigesti kindlaks teha materiaalseste kulutuste suuruse selleks, et õigesti kindlaks määrata põhimaterjalide ja kütuse maksumus.

Sooritatud detailsete arvutuste õigsuse kontrollimiseks tehakse materiaalseste kulutuste maht sageli kindlaks, lähtudes plaaniperioodile eelnenud perioodil väljakujunenud materiaalse tarbimise struktuurist. Selle meetodi korral rühmitatakse materiaalsed kulutused (aruande põhjal) üksikute põhielementide järgi ja iga säärase rühma järgi määratakse ära võimalik kulutuste vähendamise ulatus (arvutatuna toodanguühiku kohta), vastavalt rahvamajandusplaanis antud ülesannetele.

Vaatleme säärase arvutuse meetodikat järgmises näites:

- a) tooraine kulutuste summa (aruande järgi) — 16 500 000 rbl.;
- b) tooraine kulutuste struktuur (aruande järgi protsentides):

mustmetallid	50
värvilised metallid	15
saematerjalid	5
tooted komplekteerimiseks	20
muud tooraineliigid	10

c) plaanis ette nähtav kulutuste alandamise ulatus (võttes arvesse oodatavaid muudatusi materiaalse tarbimise struktuuris): mustmetallide osas — 8 protsenti, värviliste metallide alal — 6, saematerjalide

osas — 4, komplekteerimistoodete alal — 2, muude materjalide osas — 5 protsenti;

d) plaanis ette nähtav tootmise mahu kasv (võrrelduna eelmise aastaga) — 10 protsenti;

e) ülenormatiivsed tooraine kaod (praak, jäätmed, töötluskaod) moodustavad eelmise aasta aruande järgi 1 500 000 rbl.

Arvutus toimub järgmises järjestuses:

1) Leiame tooraine kulutuste summa, millest on maha arvatud kaod — 16 500 000 rbl. — 1 500 000 rbl. = 15 000 000 rbl.

2) Teeme kindlaks toorainekulutuste vähenemise üldsuuruse —

$$\frac{(50 \times 8) + (15 \times 6) + (5 \times 4) + (20 \times 2) + (10 \times 5)}{100} = \frac{600}{100} = 6$$

protsenti.

3) Teeme kindlaks kõikide tooraineliikide kulutuste plaanilise summa —

$$\frac{(15\,000\,000 \times 1,10) \times (100 - 6)}{100} = \frac{16\,500\,000 \times 94}{100} = 15\,510\,000$$

rubla.

Materiaalsete kulutuste arvutamisel tööstusharulises plaanierimises võetakse arvesse, et vaid osa neist kulutustest on vahetult seotud toodangu valmistamise tehnoloogiaga. Suur osa materjale, kütust ja energiat aga kulutatakse ettevõtetes kõrvalisteks ja abistavateks vajadusteks.

Säärane kulutuste piiritlemine on seotud järgnevaga. Kui võtta tooraine ja põhimaterjalide kulutused eelarve järgi, siis on need harilikult tihedasti seotud toodangu valmistamise tehnoloogiaga ning sõltuvad otseselt toodangu mahu suurenemisest ja struktuuri muutumisest. Suur osa abimaterjalide, kütuse ja energia kulutusi ettevõtteis aga ei sõltu otseselt toodangu väljalaske mahust ja tempost. Nende kulutuste kasv jääb maha tootmise suurenemise tempost, sest osa abimaterjale on määratud ruumide ja seadmete korrashoiuks ning remondiks ja rahuldab ettevõtete majanduslikke vajadusi, kütus kulutatakse osaliselt ruumide kütmiseks, elektrienergia aga — nende valgustamiseks.

Üksikutes tööstusharudes moodustab kütuse kulu vahetult toodangu valmistamiseks 30—40 protsenti ettevõtete kõikidest eelarvelistest kütusekuludest, tehnoloogilise energia kulud aga — vaid 40—50 protsenti kogu tarbitava energia maksumusest.

Järgmised andmed selgitavad erinevusi üksikute kululiikide kasvu tempos reas tööstusharudes.

Näitajad	1953. aasta protsentides, võrreldes 1952. aastaga		
	keemia- tööstus	tööpingi- tööstus	raskemasina- tööstus
Tootmise maht	115,8	119,7	112,9
Kulutused:			
toorainele ja põhimaterjali- dele	111,4	114,5	120,7
abimaterjalidele	111,8	111,3	108,2
kütusele	109,8	105,4	100,5
energiale	111,6	110,6	110,0

Tabelis toodud andmed vajavad mõningaid selgitusi.

Kulutuste kiirem kasv raskemasinatööstuses toorainele ja põhimaterjalidele, võrreldes toodangu mahu kasvuga, on tingitud tehastevahelise kooperaerimise, s. t. ostetavate poolfabrikaatide ja toodete osatähtsuse suurenemisest toodangu omahinnas. Abimaterjalide ja tooraine kasvu tempo ühtelangemine keemiatööstuses näitab, et selles tööstusharus moodustavad vahetult tootmisprotsessiga seosesolevad tehnoloogilised materjalid abimaterjalidest suurema osa.

Omahinna tööstusharulisel planeerimisel on tootmiskulude eelarve tooraine, materjalide ja kütuse kulude arvu- tuste õigsuse kontrollimise eesmärgil otstarbekohane võrrelda tootmise mahu kasvu tempot materjalide ja kütuse kulutuste kasvu tempoga, või kontrollida nende kulutuste indeksi muutumist (kogutoodangu ühe rubla kohta), võrrel- duna jooksva ehk aruandeperioodiga. Kulutuste indeksi muu- tumine (tooraine, materjalide, kütuse kulutused kogutoo- dangu ühele rublale) võimaldab hinnata plaanides ette näh- tavaid nihkeid tootmise materiaalsete ressursside kasutamise- ses, kui rööbiti sellega ei esine tõsiseid muudatusi toodangu sortimendis või üksikute ettevõtete erikaalus tootmise üld- mahus.

Materiaalsete tootmiskulutuste indeksi alanemine annab tunnistust tööstusharu või ettevõtte töö paranemisest, selle suurenemine aga signaleerib kas kulutuste vähendamise kõigi võimaluste mitteamistamisest või tõsistest muudatus- test toodangu koostises ja töö tingimustes, mis põhjustasid kulutuste suurenemist, arvestatuna toodanguühiku kohta (ühele rublale), ja mida pärast hoolikat kontrollimist tuleb plaanis arvesse võtta.

Ettevõtete või tööstusharude kulutuste maht *palkadeks* tehakse kindlaks, lähtudes ülesandeist tööviljakuse, töötajate arvu ja keskmise palga kohta, administratiivpersonali koondamise ülesandeist ning teistest tööjõuplaani näitajaist, vastavalt plaanis ette nähtud tootmismahule ning muudatus-tele toodangu struktuuris ja sortimendis.

Palgakulude suurus eelarves peab kõigepealt vastama ettevõtte tööstusliku tootmispersonali palgafondile, mis on kindlaks määratud tööjõuplaanis.

Enamikus tööstusharudes lisatakse 1951. aastast alates tööstusliku tootmispersonali palgafondile tootmiskulude eelarve selle elemendi järgi tehasesisese transpordi alal töötajate palgad, kui need tööjõuplaanis kuuluvad niinimetatud mittetööstusliku rühma palgafondi. Varem arvati see osa ettevõtete töötajate palgafondist tooraine ja põhimaterjalide maksumusse transpordi- ja varumiskulude hulgas. Tulemuseks oli, et materiaalsete kulutuste arvutamise põhimõtted laienesid mehaaniliselt palgafondi sellele osale ning omahinna alandamise ülesande ulatus vähenes.

Palgakulude üldsummasse arvatakse ettevõtteis ka mittenimestikulise koosseisu plaaniline palgafond, s. t. plaanis ettenähtud vahendid palga maksmiseks isikuile, kes ei ole ettevõtete koosseisulised töötajad, kuid keda võetakse üksikutele töödele, mida ühel või teisel põhjusel ei saa teha ettevõtete personali jõududega.

Eraldised sotsiaalkindlustuseks nähakse eelarves ette kindlates määrades (6—8 protsenti) palgasummast.

Amortisatsioonisumma tehakse tavaliselt kindlaks finantsplaanides eri arvutuse teel, lähtudes tööstuslik-tootmislike põhifondide aasta keskmisest maksumusest ja sellele põhifondide rühmale kehtestatud amortisatsiooninormist.

Tööstusharu või ettevõtte põhifondideks loetakse tegutsevad fondid. Konserveeritud (seisvailt) põhivahendeilt amortisatsiooni ei arvestata. Amortisatsiooni arvutus tuleneb täielikult ettevõtete põhifondide bilansist ja sõltub suurel määral uute ehitiste, hoonete ja seadmete tegevusse rakendamise aja kindlaksmääramise õigsusest.

Esitame amortisatsioonisumma näitliku arvutuse:

Lähteandmed:

a) põhifondide maksumus aasta algul	40 000 milj. rbl.;
b) põhifondide tegevusse rakendamine (plaani kohaselt teisel poolaastal)	10 000 milj. rbl.;

- c) põhifondide väljalangemine (eelduse kohaselt
IV kvartalis) 2 000 milj. rbl.;
- d) kehtiv amortisatsiooninorm 4 protsenti.

Amortisatsioonisumma teeme kindlaks järgmiselt:

$$\left(40\,000 + \frac{10\,000}{2} - \frac{2\,000}{4}\right) \times \frac{4}{100} = \frac{44\,500 \times 4}{100} = 1\,780 \text{ milj. rbl.}$$

Eelarve viimane element «Muud rahalised kulud» sisaldab tootmisest osavõtu laadilt ja määralt mitmekesiseid kulutusi. Seetõttu ei saa seda elementi teisiti kindlaks teha, kui ainult eraldi eelarve koostamise korras. Muude rahaliste kulude eelarve baseerub nende iga kirje enam-vähem kompleksel arvutusel.

Toome allpool muude rahaliste kulude struktuuri iseloomustavad andmed (1952. a. aruannete järgi) üksikutes tööstusharudes:

Muude rahaliste kulude struktuur üksikutes tööstusharudes
(protsentides)

Näitajad	Naftatöös- tus	Ehitusma- terjalide tööstus	Liha- ja piimatöös- tus
Muude rahaliste kulude kogusumma	100,0	100,0	100,0
Sealhulgas:			
Tootmisteenuste ja kõrvaliste organi- satsioonide poolt tehtud tööde tasu	36,0	43,8	14,5
Transpordiorganisatsioonide teenuste tasu	15,5	7,8	24,6
Side (post, telegraaf, telefon, raadio jms.) teenuste tasu	1,4	3,3	5,4
Komandeerimis-, kolimis- ja ümber- paigutamiskulud	1,7	5,1	7,3
Valvekulud	16,7	—	—
Ruumide üür	0,9	2,5	7,8
Maksud ja lõivud	5,8	10,0	9,2
Makstud protsendid (saadud protsen- did maha arvatud)	2,0	3,3	6,3
Makstud trahvid, viivised ja leppetrah- vid (saadud maha arvatud)	4,2	11,2	7,0
Muud kulud	15,8	13,0	17,9

Tootmiskulude eelarve koostamisel kontrollitakse tootmis-
kulude ja toodangu omahinna üldtasest ning nende alanda-
mise ulatust, võrreldes eelmise aasta tasemega. Tootmis-
kulude eelarve analüüsimise tulemusena võib selguda, et
tööviljakuse tõstmise, tegutsevate põhifondide kasutamise

parandamise ja ettevõtete muude kulude vähendamise ülesanded pole küllaldased ja osutub vajalikuks neid ülesandeid revideerida selleks, et kindlaks määrata tõeliselt mobiliseeriva pingega toodangu omahinnaplaan.

Mitte kogu tootmiskulude summa ei ole, nagu näitasime skeemis lk. 32, seotud kaubatoodangu väljalaskmisega.

Reas pikaajalise tootmistsükliga tööstusharudes (näiteks mere- ja jõelaevade ehituses) ning tööstusharudes, kus toodangu väljalase järsult suureneb seoses uute tootmismeetodite ja toodete tüüpide kasutuselevõtmisega, tehakse suur osa kulutusi lõpetamata toodangu mahu suurendamiseks, detailide ja pooltoodete tootmisvarude moodustamiseks kõikides tootmisprotsessi lõikudes ja staadiumides.

Mere- ja jõelaevade ehituses moodustas lõpetamata toodangu maksumus 1953. a. lõpuks üle 60 protsendi kogu sel aastal väljalastud kaubatoodangu maksumusest, raske- masinatööstuses aga, kus tootmistsükkel on samuti pikk, — 22 protsenti. Samal ajal aga teistes masinaehitusharudes lõpetamata toodang ei ületa 14—16 protsenti kaubatoodangu väljalaske mahust, auto- ja traktoritööstuses aga, kus iseloomustavaks on voolumeetodil organiseeritud tootmine, ei ületa lõpetamata toodangu erikaal 9 protsenti.

Lõpetamata toodangu jääkide juurdekasvu või vähenemise maksumus tootmiskulude eelarves on tihedas seoses tootmistsükli kestuse arvutusega ja nii kogu toodangu kui üksikute toodete tootmise mahu suurendamise ülesannetega. Lõpetamata toodangu jääkidesse arvatakse ka ettevõtte oma vajadusteks valmistatavate tööriistade ja seadiste jääkide juurdekasv või vähenemine.

Enamikus ettevõtetes osutavad tootmistsehhid tavaliselt teenuseid kapitaalehitusele ja -remondile, oma ettevõtte elamu- ja kommunaalmajandusele, kultuuriasutustele (klubidele, koolidele), valmistavad üksikuid osi ja mehhanisme, teostavad remonte, annavad energiat jne. Kuigi need tööd sooritab ettevõtte personal ja neile kulutatakse ettevõttele kuuluvaid materjale, tööriistu, energiat, ei arvata säärase teenuste maksumust nende mittetööstusliku iseloomu tõttu ettevõtte kogu- ja kaubatoodangusse.

Nende kululiikide arvutustele tuleb osutada suurt tähelepanu kõigepealt selleks, et tagada tootmiskulude eelarve koordineerimist valmistoodete omahinna arvutustega. Nende arvutuste kvaliteedist sõltub kulutuste selle osa kindlaksmääramise õigsus, mis on seotud kaubatoodangu väljalask-

misega ja määrab ära tööstusharude ja üksikute ettevõtete akumulatsioonide suuruse.

Nende kulutuste mahu ja taseme hoolikas kontrollimine on kohustuslik ka seepärast, et nad on harilikult mittetööstuslikku laadi, nende tööde täitmiseks aga kasutatakse ettevõtte põhipersonali. Kuna see vähendab põhitoodangu väljalaskle suurendamise võimalusi, tuleb säärase tööde vajalikkust kontrollida eriti tähelepanelikult.

Enamik tööstusettevõtteid kulutab aasta kestel vahet vahel kaunis palju vahendeid: masinaehituses — uute toodanguliikide väljalaskmise ettevalmistusele (nende tootmise tehnoloogia väljatöötamine, tööriistade valmistamine, seadmete ümberpaigutamine), hankivates tööstusharudes — ettevalmistustöödele (uute karjäärade, leiukohtade, horisontide rajamine, proovisaak, ekspluatatsiooniks ettevalmistamine jne.).

Tootmiskulude eelarves kuulub arvestamisele säärase vahendite ehk niinimetatud *tulevaste perioodide kulude* jäägi muutumine (mis võib olla ka miinus-märgiga, tähendades nende jäägi vähenemist). Vahendite jäägi muutumine

Toode	Seeriatootmise võtmise tähtaeg	Uue tootmis-meetodi kasu-tuselevõtmise kulude kustu-tuse arvutus			Kustuta-tud 1953. —1954. aastail		Kulutuste jääk 1955. a. alguseks (tuh. rbl.) (lahter 3—7)	Kustuta-takse 1955. aastal		Kulutuste jääk 1955. a. lõpuks (tuh. rbl.) (lahter 8—10)
		tööde üldmaksumus (tuh. rbl.)	projekteeritud väljalase (kahe aasta peale)	kustutuse määr (rubla-des tooteühikute) (lah-ter 3:4)	toote väljalase	summa (tuh. rbl.) (lah-ter 5x6)		toodete väljalase	summa (tuh. rbl.) (lahter 5x9)	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
A	1953. a. aprill	1200	6000	200	5000	1000	200	1000	200	0
B	1954. a. juuli	2000	5000	400	1000	400	1600	2000	800	800
C	1955. a. jaanuar	1500	3000	500	—	—	1500	1000	500	1000
D	1956. a. jaanuar	3000	10 000	300	—	—	3000	—	—	3000
<i>Kokku</i>		7700	—	—	—	1400	6300	—	1500	4800

tehakse kindlaks, summeerides nende vahendite liikumise arvutused üksikute tootmisse võetavate toodanguliikide (uue tootmismeetodi kasutuselevõtmise kulud) või üksikute ettevõtete järgi (mäe-ettevalmistustööd).

Järgmises tinglikus näites on skemaatiliselt toodud uute tootmismeetodite kasutuselevõtmise kulude toodangu omahinnale kirjendamise kord ja arvutus nende jäägi muutumise kohta 1955. aasta kestel (vt. lk. 43).

Ministeeriumid ja peavalitsused kontrollivad tulevaste perioodide kulude kustutamise arvutusi, korrigeerivad neis, kui osutub vajalikuks, uute toodete seeriatootmisse võtmise tähtaegu, nende kulude kustutamise tähtaegu ja määrasid, kontrollivad neiks otstarbeiks vahendite kulutamise õigsust, s. t. kontrollivad nende kulude eelarvete põhjendatust ja jälgivad nende täitmist.

Esitame tootmiskulude näitliku eelarve ühes masinaehitusharus:

Näitajad	Kulutuste summa (milj. rbl.)		1955. aasta, protsentides 1954. aastast	Kulutused toodangu ühele rublale (kopikates)*	
	1954. a.	1955. a. (plaan)		1954. a.	1955. a.
1. Tooraine ja põhimaterjalid	3 650	4 130	113	0,38	0,36
Sealhulgas ostetavad poolfabrikaadid ja tooted	1 100	1 370	125	0,11	0,12
2. Abimaterjalid	350	370	106	0,036	0,032
3. Kütus väljastpoolt	700	740	106	0,072	0,064
4. Elektrienergia väljastpoolt	200	220	110	0,021	0,019
5. Palgad	3 440	3 620	105	0,358	0,315
6. Eraldamised sotsiaalkindlustuseks	260	280	108	0,027	0,024
7. Ostetavate tööriistade ja seadiste amortisatsioon ja kulumine	400	420	105	0,042	0,036
8. Muud rahalised kulud	500	520	104	0,052	0,045
9. Kokku tootmiskulud	9 500	10 300	108	0,99	0,90
10. Kulud teenustele ja töödele, mis ei kuulu kogutoodangusse	400	380	—	—	—

Näitajad	Kulutuste summa (milj. rbl.)		1955. aasta, protsentides 1954. aastast	Kulutused toodangu ühele rublale (kopi- kates)*	
	1954. a.	1955. a. (plaan)		1954. a.	1955. a.
11. Tulevaste perioodide kulud (+ juurdekasv, — vähenemine)	+ 100	+ 140	—	—	—
12. Kokku kulutused kogutoodangule	9 000	9 780	109	0,94	0,85
13. Lõpetamata toodangu jääkide muutumine (+ juurdekasv, — vähenemine)	+ 100	+ 180	—	—	—
14. Kokku kaubatoodangu tootmisomahind	8 900	9 600	108	0,94	0,85
15. Tootmisvälised kulud	100	100	100	0,01	0,01
16. Kaubatoodangu täielik omahind	9 000	9 700	108	0,95	0,86
<i>Teatis</i>					
17. Kogutoodang ettevõtte hulgihindades	9 600	11 500	120		
18. Kaubatoodang ettevõtte hulgihindades	9 500	11 300	119		
19. Brutoakumulatsioon (rida 18 — rida 16): summa	500	1 600			
protsentides kaubatoodangu omahinnast	5,5	16,5			

* Read 1—12 puutuvad kogutoodangusse; alates reani — kaubatoodangusse. Andmed on ümardatud. 14. kuni 16.

Võrreldava kaubatoodangu omahinna alandamise planeerimine

Toodangu omahinna taseme alandamise ülesanne määratakse kindlaks toodete osas, mida valmistati eelmisel aastal, millede kohta on olemas aruandeandmed ja on teada nende tootmiskulude tegelik tase. Ainult sel juhul on võimalik võrrelda omahinna tegelikku ja planeeritavat taset, on alus kulutuste võimaliku alandamise arvutamiseks üksikute kulu- kirjete järgi.

Igas tööstusharus uueneb toodangu koostis iga aasta suu- remal või väiksemal määral, sest tekivad uued tootmisalad, hakatakse valmistama uusi toodanguliike. Kogu toodangu võrreldavusest eelmise aasta toodanguga võib kõnelda vaid säära- stes tööstusharudes, nagu toiduainetetööstus, metsa- varumine, maagitootmine, turba- ja naftatööstus jms., kus toodangu koostis põhiliselt ei muutu.

Eriti suur on uute, eelmise aastaga mittevõrreldavate toode- te erikaal masinaehituses. Kui söe- ja keemiatööstuses võrreldava toodangu erikaal moodustab 94—95 protsenti, toiduainete tööstuses aga kuni 98 protsenti, siis tööpingi- ja transpordimasinate tööstuses ei ületa toodangu võrreldavus 65—70 protsenti, laevaehituses aga on kaubatoodang eel- mise aastaga võrreldav 30—40 protsendi ulatuses.

Toodangu uuenumise ulatusest sõltub tunduval määral toodangu omahinna alandamise ülesande suurus. Väljalas- tava toodangu sortimendi muutumine mõjutab suuresti töös- tusharude ja ettevõtete toodangu omahinna alandamise tem- pot ja dünaamikat. Uute toodanguliikide väljalaske suurene- mine loob pärast nende tootmise kätteõppimist soodsad eel- dused nende omahinna järsuks alandamiseks, mis on võima- lik tootmise teenindamise kulude alandamise arvel. Uue too- dangu omahind alaneb ka kasutuselevõetud tehnoloogia kätteõppimise, uute spetsialiseeritud seadmete ja tööriistade tegevusse rakendamise, praagikahjude vähendamise või lik- videerimise tulemusena jne.

Sellega peamiselt seletubki kõrge toodangu omahinna alandamise tempo masinaehituses, võrrelduna teiste töös- tusharudega, kus toodangu koostis on stabiilsem, uute toodete erikaal väiksem. 1953. a. andmeil olid need üksikute töös- tusharude erinevused järgmised:

	Tööstusharud			
	söetööstus	mustmetallurgia	raske- ja transpordimasinatööstus	sidevahenditööstus
Uue (mittevõrreldava) toodangu erikaal (protsentides)	3,8	3,3	47	45
Võrreldava toodangu omahinna alandamine (võrrelduna 1952. aastaga, protsentides)	-2,5	-3,9	-10,0	-16,0

Seoses sellega on omahinna tööstusharulisel planeerimisel vaja õigesti arvestada uute ettevõtete, uute tootmisalade ja uute toodanguliikide mõju omahinna alandamise dünaamikale.

Võrreldavasse kaubatoodangusse kuuluvad kõik eelmisel aastal tootmisse võetud tooted, mida valmistati mass- või seeriatootmise korras.

Pikaajalise tootmistsükliga individuaaltooted (rasked tööpingid, turbiinid, generaatorid) loetakse võrreldavaks ka siis, kui neid eelmisel aastal lasti välja üksikute eksemplariena.

Toodete konstruktsioonide osaline muutumine või nende viimistlemise kvaliteedi paranemine, võrrelduna eelmise aastaga, ei anna põhjust arvata neid tooteid mittevõrreldavasse toodangusse. Võrreldavast toodangust ei jäeta välja ka neid tooteid, millede valmistamise tehnoloogias ja tootmisprotsessis tarvitatava tooraine ja materjalide koostises toimus osalisi muudatusi.

Reas tööstusharudes, eriti masinaehituses, võivad toimuda tõsised muudatused toodangu komplekteerimises — tootesse monteeritavate või koos põhitoodanguga realiseeritavate valmistoodete koostises ja hulgas. Võib muutuda näiteks masinale ülesseatava mootori võimsus, sellele lisatavate varuosade hulk jne. Üksikutel juhtudel, kui need muudatused on väga suured, võib säärast toodangut lugeda mittevõrreldavaks.

Võrreldavaks toodanguks ei saa lugeda tooteid, mida eelmisel aastal valmistati vaid katsetuse korras, sisuliselt aga jäi nende tootmine veel omandamata. Sääraste toodete lüli-

tamine võrreldava toodangu koostisse võib moonutada toodangu omahinna alandamise kogu dünaamikat ettevõttes ja vastavalt ka tööstusharus.

Toome näite selle kohta, millise moonutamiseni viib üksikute toodete ebaõige lülitamine võrreldava toodangu koostisse (vt. lk. 49).

Antud juhul suutis ettevõtte toote A omahinnaplaani täitmata jätmise ja toote B kallinemise katta toote C omahinna «üleplaaniilisest» alandamisest saadud fiktiivse kokkuhoiu arvel, võttes viimase ebaõigesti võrreldava kaubatoodangu koostisse (selle väljalase suureneb võrreldes esimese proovi-partiiga 20-kordselt).

Seepärast on eriti suur tähtsus ettevõtete ja tööstusharude võrreldava toodangu koostise kontrollimisel kõrgemalseisvate organisatsioonide poolt. Masinaehituse ministriumid kontrollivad omahinnaplaanide projektide väljatöötamisel ja nende ettevõtete viimisel tähelepanelikult peavalitsuste (ettevõtete) poolt võrreldava toodangu koostisse võetavate toodete loetelu.

Tööstusharudes, kus valmistatakse peamiselt eelmise aastaga võrreldavat toodangut (metallurgia-, ehitusmaterjalide, toiduainete tööstus), on otstarbekohasem määrata ära nende toodete või tootmisalade loetelu, mis nii plaanides kui ka aruandeis peavad kuuluma mittevõrreldavasse toodangusse.

Võrreldava toodangu ulatuse saab kindlaks määrata, lähtudes tööstusharu toodangu spetsiifikast, kas «tehas-» või niinimetatud «peavalitsuse-» (tööstusharu-, ministriumi-) meetodil.

Erinevused nende meetodite vahel on järgmised. Võrreldavuse «tehaseline» ulatus tähendab, et võrreldava kaubatoodangu koostis määratakse kindlaks eraldi iga ettevõtte järgi ja ettevõtte võrreldava kaubatoodangu mahtu võetakse vaid need tooted, mida seal valmistati eelmisel aastal ning millede tootmine oli selles ettevõttes varem kätte õpitud. Tööstusharu ja ministriumi (peavalitsuse) võrreldava toodangu maht kui ka vastavalt nende omahinnaplaanid (kokkuhoiusummade järgi) kujunevad sel juhul neile alluvate ettevõtete plaanide lihtsaks kokkuvõtteks.

«Peavalitsusemeetodi» korral lülitavad peavalitsused oma võrreldava kaubatoodangu koostisse ka need tooted, mida üksikutes ettevõtetes hakatakse valmistama esmakordselt. Teatavale peavalitsusele (tööstusharule) jäävad tooted võrreldavaiks kõikidel juhtudel, kui neid eelmisel aastal valmis-

Tooted	Hulk				Omahind									eelmise aasta ta- semel
	jooksva aastal		plaani järgi			aruande järgi			väljalase					
	eelmisel aastal	plaani	aruanne	väljalase		tooteühiku omahind	eelmise aasta oma- hinna (lahter 3x5)	plaanilises oma- hinna (lahter 3x6)	omahinna alandamise protsent (lahter 7-8) x100 lahter 7	tooteühiku omahind	eelmise aasta oma- hinna (lht. 4x5)	aruandelises omahin- nas (lht. 4x10)	alandamise protsent (+kal- linem ne, võrrelduna eel- mise aastaga) lahter 11-12 lht. 11 x100	
				2	3									
A...	100	120	140	10	9	1 200	1 080	-10	10	1 400	1 400	eelmise		
B...	200	180	150	20	19	3 600	3 420	-5	21	3 000	3 150	+5		
C...	10	200	160	40	28	8 000	5 600	-30	20	6 400	3 200	-50		
Kokku tehase kohta						12 800	10 100	-21		10 800	7 750	-28		

tati mass- või seeriatootmise korras kas või üheski selle peavalitsuse ettevõttes.

Näiteks valmistati toodet eelmisel aastal vaid ühes peavalitsuse ettevõttes, plaaniaastal aga on kavatsusel tootmist laiendada ja tõmmata selle toote valmistamisele kaasa ka peavalitsuse teised ettevõtted. Seejuures jäävad ettevõtete plaanid muutmatuiks, kuid peavalitsuse omahinnaplaanis toimub olulisi muudatusi. Säärase toote omahinna ja omahinna alandamise kokkuhoiu ülesande kindlaksmääramisel kõikidele tehastele võetakse peavalitsuse poolt aluseks selle toote aruandeline omahind tehases, kes seda toodet hakkas tootma eelmisel aastal.

Omahinnaplaani «peavalitsusemeetodil» kindlaksmääramise tulemusena suureneb järsult võrreldava toodangu erikaal vastava peavalitsuse ja ministeeriumi ulatuses. Rööbiti sellega võib toodangu omahinna alandamise ülesande määr peavalitsuse kohta keskmiselt väheneda, sest plaaniline kulutuste tase antud toote valmistamisel võib osutada kõrgemaks tehastes, kus seda alles hakatakse tootma, kui esimeses tehases, kus toodet valmistati juba eelmisel aastal. Järgmise aasta plaani arvutustel võetakse peavalitsuse poolt säärase toote baasomahinnana juba kaalutud keskmine omahind, mis tegelikult kujunes välja jooksva aastal kõikides seda toodet valmistavais ettevõtteis.

Ühetaolist toodangut (kivisüsi, nafta, turvas, elektrienergia, tsement, suhkur jt.) väljalaskvatele tööstusharudele määratakse omahinna alandamise ülesanne rahvamajandusplaanis kindlaks võrreldava toodangu tööstusharulise («ministeeriumilise») ulatuse järgi, s. t. lähtudes toodangu liigi keskmiselt kaalutud omahinnast (aruande järgi ja plaanis) kõikides selle tööstusharu ettevõtteis.

Võrreldavate toodete ringi laiendamine tagab mitte ainult selle toodangu mahu suurenemist, millele määratakse omahinna alandamise ülesanne ja tehakse kindlaks kokkuhoid kulutuste vähendamisest, võrrelduna eelmise aasta tasemega. Omahinna alandamise ülesande arvutamise tööstusharuline meetod aitab ühtlasi kaasa toodete valmistamise ühest ettevõtteist teise õigustamatu üleviimise praktika likvideerimisele, sest ettevõtteis, kus neid tooteid hakatakse tootma uutena, võib tõusta nende valmistamise omahind, see aga halvendab toodangu omahinna näitajaid peavalitsuse kohta tervikuna.

Toodangu omahinna arvutamine tööstusharulisel või

«peavalitsuse-» meetodil võimaldab planeerimisel välja selgitada nihkeid tootmise paigutuses, võtta arvesse omahinda mõjutavaid erinevusi tehnoloogias, tehnilise varustatuse tasemes, looduslikes tingimustes ja materiaalsete ning tööjõuressursside kasutamise määras üksikute majanduslike rajoonide ja ettevõtete järgi.

Omahinna planeerimine «peavalitsuse-» ja tööstusharulisel meetodil soodustab eesrindlike ettevõtete kogemuste ära kasutamist. Säärane planeerimise meetod sunnib peavalitsusi ja ministeeriume uurima, mispärast erineb kulutuste tase ühesuguse toodangu valmistamisel eriettevõtteis, ja teostama abinõusid säärase erinevuste vähendamiseks või likvideerimiseks nende põhjendamatusel korral, taotlema kulutuste alanemist, nende viimist eesrindlike ettevõtete kulutuste tasemeni.

Tuleb arvestada ka seda, et «peavalitsuse-» või tööstusharulisel meetodil kindlaks määratud omahind on kõige lähemal üksikute toodete ühtsetele hulgihindadele, mis kehtestatakse teatavasti haru keskmise omahinna alusel.

Lähtetasemeks (baasiks) omahinna alandamise aasta- ja kvartaliplaanides võetakse üksikute toodanguliikide aasta keskmine omahinna tase antud ettevõttes või tööstusharus.

Ei saa võrrelda kogu toodangu või üksikute toodete plaanilist kvartaliomahinda ja tegelikku kuu- või kvartaliomahinda eelmise aasta vastava kuu või kvartali aruandelise omahinnaga, sest omahinna aruandelist taset võisid mõjutada konjunktuuringimused, eriti puudused varustamise organiseerimises, arvestuse ebatäpsus jms.

Eelmise aasta keskmine omahind on ainus kindel alus, millest lähtudes saab õigesti püstitada omahinna ülesanded ja teha järeldusi tootmisvahendite ja tööjõu kasutamise kavandatud või saavutatud paranemise kohta ettevõtteis või tööstusharus, jälgida omahinna dünaamikas esinevat tendentsi aasta kestel ja paranemise kasvu tempot.

Näitame seda järgmise tabeli abil lk. 52.

Võttes aluseks tegeliku omahinna keskmise taseme aastast, tuleb aasta- ja kvartaliplaanide väljatöötamisel arvestada ka üksikute toodete ja kogu toodangu baas- (elmise) aasta lõpuks saavutatud omahinna taset.

Näiteks ülesande kindlaksmääramisel plaaniperioodiks võetakse eraldi arvesse niinimetatud «ülemineva odavnemise» mõju, s. t. vahet aasta keskmise omahinna ja plaanile eelnenud aasta lõpuks saavutatud omahinna taseme vahel.

Näitajad	Kvartalite järgi				Keskmiselt aastas
	I	II	III	IV	
Toote omahind (rbl.):					
a) eelmisel aastal	1200	1180	1050	1060	1100
b) jooksva aasta plaanis	1040	980	900	870	945
Omahinna alandamise ülesanne (protsentides):					
a) eelmise aasta vastava kvartaliga võrreldes	-13,4	-17,0	-14,3	-18,0	—
b) aasta keskmise tasemega võrreldes	- 5,5	-11,0	-18,2	-21,0	-14,0

Eeltoodud näites moodustas see vahe 40 rubla (1100—1060) ehk 4 protsenti. Järelikult kui selle toote omahinna alandamise ülesanne oleks plaaniperioodiks määratud ütleme 3 protsendile aasta keskmisest tasemest, siis, võrrelduna toote aasta lõpuks tegelikult saavutatud omahinna tasemega, oleks see ülesanne osutunud ilmselt madalatuks. Sel juhul oleks selle toote valmistamisel tegelikult saavutatud kulutuste tasemega võrreldes eelseisvaks aastaks põhjendamatult nähtud ette omahinna tõus.

Erilist raskust omahinna planeerimisel tekitab see asjaolu, et rahvamajandusplaani koostamise perioodil toodangu omahinna aruandandmed aasta kohta tavaliselt veel puuduvad. Plaaniorganite kasutada on selleks ajaks vaid aruandematerjalid aasta 8—9 kuu kohta. Seepärast määratakse toodangu ja üksikute toodete omahinna alandamise ülesanded ministriumidele ja üksikutele tööstusharudele kindlaks mitte baasaasta tegeliku omahinna järgi, mis selgub alles uue aasta algul aastaaruandest, vaid võrrelduna nende loodetava omahinnaga baasaastal.

Baasaasta loodetava omahinna õigel kindlaksmääramisel aasta kolme esimese kvartali aruandandmete ja IV kvartali plaani loodetava täitmise vastavate arvutuste põhjal on vastutusrikas osa omahinnaplaani koostamise töös. Loodetava täitmise arvutus määrab suures osas ära toodangu omahinna alandamise plaaniülesannete kvaliteedi ja pinguse.

Reas tööstusharudes (värviline metallurgia, ehitusmaterjalide tööstus, kalatööstus) määratakse võrreldava kauba-

toodangu koostisse võetavate toodete loodetav omahind kindlaks otsese arvutusega, s. t. korrutades iga toote kogu planeeritava väljalaske selle loodetava omahinnaga. Teistes, laia toodangu sortimendiga tööstusharudes (masinaehitus, keemiatööstus, tekstiilitööstus) määratakse võrreldava kaubatoodangu omahind kindlaks komplekssemalt. Eriti tähtis on seejuures õigesti kindlaks teha eelmisel aastal praagist, mittetootlikest kuludest, tehnoloogia rikkumisest, tööseisakutest jms. tekkinud kadude üldsuurus selleks, et planeerimisel täpsemalt kindlaks määrata nende kadude likvideerimisest saadavat kokkuhoidu.

Omahinna alandamise ülesande ulatuse võib kindlaks määrata kas üksikute toodete omahinna arvutuste summeerimisega (vt. säärase arvutuse näide lk. 49) või selle ülesande arvutamiseiga tervikuna kogu toodangu kohta.

Üksikutes tööstusharudes, näiteks must- ja värvilises metallurgias, toimub omahinna alandamise arvutamine iga omahinna alandamise teguri kaupa. Seejuures tehakse eraldi kindlaks kokkuhoid kulunormide alandamisest, seadmete kasutamise parandamisest, praagi vähendamisest (kõikides tsehhides ja käitistes), tööliste tööviljakuse tõstmisest jne.

Teistes tööstusharudes tehakse, kui ülesanne arvutatakse välja kulukirjete kaupa, jooksva aasta aruandeandmete varal algul kindlaks üksikute kirjete erikaal, s. t. toodangu omahinna struktuur. Seejärel analüüsitakse omahinna alandamise tegureid ja, lähtudes plaanilistest näitajatest ja ülesandeist, määratakse ära iga teguri mõju tööstusharu kulutuste taseme vähenemisele plaaniperioodil.

Vaatleme seda arvutamise viisi järgmises tinglikus näites:

a) 1955. aastal väljalaskmiseks ette nähtud võrreldava kaubatoodangu maksumus 1954. a. loodetavas omahinnas on 1 950 000 rbl.

b) tooraine kulutuste erikaal toodangu omahinnas — 30 protsenti;

c) tooraine kulunormide vähendamise plaaniülesanne — 4 protsenti; tooraine maksumuse alandamise ülesanne odavamatele tooraine liikidele ülemineku ja tooraine veokulude vähendamise arvel — 2 protsenti.

Teeme kindlaks plaanilise kokkuhoiuse summa tooraine kulutuste taseme vähenemisest:

1. Tooraine maksumus (1954. a. normide ja hindade järgi) võrdub:

$$\frac{1\,950\,000 \times 30}{100} = 585\,000 \text{ rbl.}$$

2. Tooraine kulutuste üldine vähenemine:

$$4 + 2 = 6 \text{ protsenti.}$$

3. Kokkuhoiusumma tooraine kulutuste vähenemisest:

$$\frac{585\,000 \times 6}{100} = 35\,100 \text{ rbl.}$$

4. Võrreldava kaubatoodangu omahinna alandamise määr, võrrelduna eelmise aasta tasemega (tooraine kulutuste osas):

$$\frac{35\,100 \times 100}{1\,950\,000} = 1,8 \text{ protsenti.}$$

Samal meetodil arvutatakse välja tootmistööliste palkade kulu vähendamine toodanguühiku kohta, tootmise teenindamise ja juhtimise kulude taseme alandamine, kütuse ja energia erikulu vähendamine jne.

Iga kuluelemendi osas määratakse kindlaks üksikute kulutusi vähendavate tegurite mõju: tööliste palkades — keskmise töötasu kasvu tempo ületamine tööviljakuse kasvu tempo poolt, administratiivkuludes — nende absoluutne vähenemine administratiivaparaadi ratsionaliseerimise tõttu ja toodangu omahinnas nende erikaalu suhteline vähenemine tootmismahu suurendamise tõttu.

Kulutuste üldsummast (eelmise aasta tingimustes) eraldi näidatakse sääraseid otseseid tootmiskadusid, nagu praak, tooraine ja pooltoodete riknemine, metalli kadu selle puuduliku eraldamise tõttu maakidest, energia võrgukaod ja mitte-tootlikud kulud (trahvid, viivised, leppetrahvid). Olenevalt sellest, kas plaaniperioodil kavatsetakse likvideerida need

Kulukirjed	Erikaal (protsentides kogusummast)	1955. a. võrreldav kaubatoodang		Kokkuhoid omahinna alandamisest 1955. aastal, võrreldes 1954. aastaga		
		1954. a. omahinnas	1955. a. omahinnas	absoluutne	protsentides	
					antud kirje järgi	kogu omahinnast
Tooraine ja materjalid . . .	30	585	550	35	-6,0	-1,8
Tootmistööliste palgad . . .	15	292	269	23	-8,0	-1,2
Tootmise teenindamise kulud	50	975	858	117	-12,0	-6,0
Praagikahjud, mittetootlikud kulud	5	98	59	39	-40,0	-2,0
<i>Kokku</i>	100	1 950	1 736	214	-11,0	-11,0

kaod või, võrreldes eelmise perioodiga, vähendada nende suurust, kokkuhoiuseru toodangu omahinna alandamisest, võrreldes eelmise aasta tasemega, vastavalt suureneb.

Arvutuste tulemusi näeme lk. 54 toodud tabelis (arvud on tinglikud).

Masinaehituses ja reas teistes tööstusharudes toimuvad võrreldava kaubatoodangu omahinna arvutused neile kulkirjetele kohandatuna, millede järgi peetakse arvestust tootmises ja tehakse kindlaks üksikute toodanguliikide omahind.

Toodud meetodid on muidugi kõige üldisemad ega hõlma kõiki arvutusi, mida kasutatakse omahinnaülesannete väljatöötamiseks rahvamajandus- ja tööstusharude plaanides.

Tähtsamate tööstustoodangu liikide omahinna planeerimine

Riiklikes tootmis- ja käibekulude plaanides kinnitatakse tööstustoodangu tähtsamate liikide, nagu kivisüsi, nafta, elektrienergia, puit, suhkur jm., omahind peamiste neid toodanguliike väljalaskvate ministeeriumide kaupa.

Riikliku plaani näitajate viimisel ettevõteteni kinnitavad ministeeriumid (peavalitsused) neile omakorda omahinna plaaniülesanded kõikide mass- või seeriatootmise korras valmistatavate tähtsamate toodete, s. t. palju laiema toodete nomenklatuuri kohta.

Tähtsamate toodete nomenklatuur, mille kohaselt eelolevaks aastaks ettevõtetele kinnitatakse plaaniline omahind, määratakse ministeeriumides kindlaks, arvesse võttes järgmisi asjaolusid.

Kõigepealt määratakse omahinna ülesanded nende toodangu põhiliikide kohta, milledele plaaniperioodil on tootmise üldmahus kõige suurem erikaal.

Tootmise kahjumlikkuse vähendamiseks või likvideerimiseks plaanis ette nähtud abinõude rakendamise kontrolli eesmärgil võetakse mõnedes ettevõtetes sellesse nomenklatuuri ka tooteid, millede omahind ületab neile kinnitatud hindu, arvesse võttes nende toodete tootmise tähtsust ja ulatust.

Tootmiskulude kontrollimiseks on mõningatel juhtudel otstarbekohane sellesse nomenklatuuri võtta ka uudsetena väljalastavad tooted, millede väljalase planeeritaval aastal järsult suureneb või muutub nende tootmise tehnoloogia.

Kulude plaaniline tase üksikute toodanguliikide osas määratakse tööstusharulistes plaanides, nagu ettevõtteiski, kindlaks nende toodete omahinna kalkuleerimise teel.

Plaaniline kalkulatsioon on konkreetse toote omahinna ülesanne, mis on kulutuste arvutusega üksikute kulukirjete kaupa kindlaks määratud antud toodangu koguseühiku (tonn, kuupmeeter, dekaliiter, tükk) kohta.

Omahinna kalkuleerimiseks toodangu ühiku ehk niinimetatud *kalkulatsiooniühiku* valik sõltub tööstusharu toodangu koostisest ja laadist.

Metallurgiatööstuses on toodangu kalkulatsiooniühikuks tonn teatava kvaliteedi ja sortimendiga metalli; masinaehituses — valmistoodete või poolfabrikaat, mis vastab üleliidulise riikliku standardi või tehniliste tingimuste nõuetele; jalatsitööstuses — 100 paari jalatseid, tekstiilitööstuses — 100 meetrit kangast, konservitööstuses — 1000 tingpurki, metsavarumises — 1 tihumeeter puitu jne.

Üksikutes tööstusharudes rakendatakse kalkuleerimisel tinglikke ehk *taandatud* toodanguühikuid. See tähendab seda, et ühe ja sama otstarbega tooted, mis aga erinevad üksteisest konfiguratsioonilt, mõõdetelt, viimistluselt, kasuliku aine sisalduselt, taandatakse tööstusharus kasutatava võrdlusmeetodi abil tinglikult mõõtühikuks võetud tootele.

Värvilises metallurgias taandatakse metallisisalduselt erinevate kontsentraatide ühe tonni omahind kindlaksmääratud metallisisaldusega kontsentraadile; keemiatööstuses arvutatakse omahind toodangu ühe tonni kohta, mille kasuliku aine sisaldus on kindlaks määratud; metsavarumises kalkuleeritakse tihumeetri tingpuidu, piiritusetööstuses — ühe tsentneri 100 protsendise piirituse, piimatööstuses — tsentneri standardse rasvasusega piima omahind jne. Reas masinaehitusharudes (tööriistade, kuullaagrite tootmises) kalkuleeritakse tüüp-esindaja, s. t. kõige massilisema, üheaolise toodangu tervet rühma iseloomustava toote omahind.

Kui tööstusharulisel planeerimisel kalkuleeritakse tavaliselt valmistoodete omahind, siis ettevõtteis võivad valmistoodete kõrval kalkuleerimisobjektiks olla ka üksikud tootmise faasid, valmistusastmed (valu — masinaehituses, metallikängud — valtsimisel, maakide rikastamine — metallurgias), detailid või detailide komplektid, üksikud tööd või teenused (aurutootmine, seadmete remont) jt.

Üksikute toodanguliikide omahinna kalkulatsioonide kasutatakse toodangu omahinna planeerimisel üksikutes töötleva

ja hankiva tööstuse harudes. Töötleva tööstuse harudes kasutatakse kalkulatsioone eelseisva perioodi omahinna-plaani projektide põhjendamiseks ja õigsuse kontrollimiseks, sest neis harudes, nagu juba selgus, kinnitatakse omahinna-plaan tähtsamate toodete piiratud nomenklatuuri kohta.

Tähtsat osa etendavad kalkulatsioonid analoogiliste tootmisalade töö võrdlemisel ja eesrindlike ettevõtete kogemuste tundmaõppimisel.

Omahinna tööstusharuliste perspektiivkalkulatsioonide koostamisega üksikute toodanguliikide kohta määratakse kindlaks nende hinnad, mida kasutatakse ka ministeeriumi kogu- ja kaubatoodangu planeerimiseks, ja selgitatakse välja nende toodanguliikide tootmise plaaniline rentaablus.

Kalkuleerimistööstuse ministeeriumides ja peavalitsustes, samuti kui ettevõtteis, ei piirdu plaaniliste kalkulatsioonide koostamisega. Aasta kestel tekib vajadus kalkulatsioonide koostamiseks uutele toodanguliikidele ja tootmisaladele. Uute ettevõtete, tsehhide ja abikäitiste projekteerimisel tehakse kalkulatsioonilisi arvutusi nende efektiivsuse ja rentaabluse kindlaksmääramiseks. Kalkulatsioonid koostatakse ka kavandatava omahinna ja uute või aasta kestel moderniseeritavate toodete hindade põhjendamiseks. Vastavalt neile arvutustele korrigeeritakse ettevõtete omahinna- ja akumulatsiooniplaane. Sääraste niinimetatud *eelarveliste* kalkulatsioonide koostamisel lähtutakse aruandeandmete puudumise tõttu kas ettevõtteis nende toodete valmistamiseks projekteeritud tehnoloogiast või teistest analoogilistest toodetest, mispärast sellised kalkulatsioonid nõuavad hoolikat kontrollimist kõrgemalseisvates organisatsioonides.

Kalkulatsioonide koostamine on toodangu omahinna planeerimise tähtsaimaks etapiks ettevõtteis. Kõik omahinna-plaani näitajate arvutused ettevõtteis toimuvad üksikute toodete omahinna kalkulatsioonide alusel. See on seotud eriti sellega, et enamik kulunorme ettevõtteis — tooraine, materjalide, kütuse ja energia kulunormid, töömahukuse ja töönormid, reas harudes aga ka tööriistade ja seadmete kasutamise normid — on kehtestatud kindlate toodanguliikide ühiku kohta.

Toodangu omahinna kalkuleerimine ettevõtteis baseerub neil normatiividel. Ilma nendeta ei suuda kalkulatsioonid täita oma mobiliseerivat ülesannet ettevõtete tootmistegevuse planeerimisel.

Kuid ainult ühte osa tootmiskuludest, niinimetatud ette-

võtete *otseseid kulusid*, saab vahetult toodete järgi arvutada. Nende hulka kuulub kõigepealt kulunormide (toote ühiku kohta) ja kehtivate hindade järgi arvutatav tooraine ja materjalide maksumus. Kuid mitte alati pole võimalik kanda abimaterjalide kulutusi kindlaile tooteile, sest tunduv osa neid materjale kulutatakse seadmete ja hoonete hooldamiseks ning ettevõtete ja tsehhide üldvajadusteks. Samuti saab palgakulusid toodete järgi arvutada vaid tootmistööliste osas, kelle tööd normitakse ja arvestatakse toodete järgi. See aga pole tavaliselt võimalik seadmete teenindamise alal, remonti tegevate ja abitöösid sooritavate tööliste osas, seda enam aga pole see võimalik tootmise juhtimise kulude osas.

Järelikult ei saa planeerimisel suurt osa ettevõtete kulusid üksikutele toodetele otseselt kanda.

Siit tekib vajadus ettevõtete seda tootmise juhtimise ja teenindamisega seotud kulutuste osa planeerida ja arvestada tervikuna tsehhide ja ettevõtte kohta ning seejärel jaotada see üksikute toodete vahel antud tööstusharus kasutataval meetodil (proportsionaalselt tootmistööliste palgale, proportsionaalselt masinatundidele jm.).

Tootmise juhtimise ja teenindamisega seotud kulutusi, lähtudes meetodist, mille abil nad kalkuleerimisel toodete omahinda arvatakse, on hakatud nimetama «kaudseteks» kuludeks.

Kaudseteks loetakse kulud, mis on *seotud seadmete ekspluateerimise ja teenindamisega*: mootorse energia, määrdeainete ja puhastusmaterjalide maksumus, remondikulud, transpordi ülalpidamise kulud ja muud.

Tsehhide kulud, mis on seotud hoonete ja ehitiste korrashoiuga, tsehhipersonali töö tasustamisega, töökaitsega jm., moodustavad *tsehhi üldkulud*.

Ettevõtete tsehhivälist laadi kulud — tehase juhtiva personali ülalpidamine, tsehhidevahelise otstarbega hoonete ja ehitiste (laod, garaažid) remont ja korrashoid jt. — moodustavad *tehase üldkulud*.

Peale selle kuuluvad toodangu täielikku omahinda *tootmisvälistes* kulud, s. t. peamiselt toodangu tarbijatele turustamise ja lähetamisega seosesolevad kulud.

Seadmete teenindamise ja ekspluateerimise kulude ning tsehhide ja tehase üldkulude suuruse kindlaksmääramiseks koostatakse ettevõtteis eelarved, mis sisaldavad nende kulude suuruse arvutuse tulemusi üksikute kirjete kaupa. Tööstusharulises planeerimises määratakse tootmise teenin-

damise ja juhtimise kulud kindlaks *komplekssemate meetodite abil*.

Erinevalt kõikidele tööstusharudele ühtsest majanduslike elementide struktuurist, on kalkulatsioonide struktuur kõikides tööstusharudes oluliselt erinev, sest ta peegeldab erinevusi tööstusharude ja ettevõtete tehnoloogias ja organisatsioonilises struktuuris.

Kulude kalkulatsioonilise lõike iseloomustavaks iseärasuseks on rea kirjete *kompleksne* iseloom selles. See tähendab, et erinevalt tootmiskulude eelarvest, kujutab kalkulatsioonides rida seadmete teenindamis- ja eksploatatsioonikulude ning tsehhi ja tehase üldkulude artikleid endast materjalide, kütuse, energia ja palga summeeritud kulusid. Näiteks koosnevad seadmete remondi kulud remondiks kulutatavate materjalide ja varuosade ning elektrienergia maksumusest, remonditöölise palgast ja muudest seadmeühiku remondimaksumusse arvatavatest kulusid.

Esitame ühe masinaehitusharu tootmiskulude struktuuri näite majanduslike elementide ja kalkulatsioonikirjete järgi (ilma tootmisväliste kulusideta, protsentides):

	Tootmiskulude eelarve (majanduslike elementide järgi)	Kulude kalkulatsiooniline lõige
Tooraine ja põhimaterjalid	42,0	43,0
Abimaterjalid	6,0	1,7
Kütus	1,6	0,8
Energia	1,6	0,1
Palgad	38,1	14,1
Eraldised sotsiaalkindlustuseks	2,5	0,9
Amortisatsioon	2,7	—
Muud rahalised kulud	5,5	—
<i>Kokku</i>	100,0	60,6
Seadmete teenindamise ja eksploatatsiooniga seotud kulud	—	7,9
Tsehhi üldkulud	—	14,0
Tehase üldkulud	—	9,8
Muud kulud	—	7,7
<i>Kokku</i>	100,0	100,0

Üksikute toodanguliikide *tööstusharulised kalkulatsioonid* koostatakse samuti harilikult plaani teistes osades kindlaks-määratavate normatiivide süsteemi alusel. Nii näiteks võetakse söetööstuses ühe tonni söe omahinna kalkuleerimisel palga arvutuse aluseks sääraseid tööjõuplaani näitajad, nagu söe väljatootus — tonnides ühe töölise kohta, teenindamisnormid — personali arv ühes kaevanduses või selle eri jaoskondades; abimaterjalide kulu arvutatakse kulunormide alusel 1000 tonni toodangu kohta (toestuspuit, lõhkeaine, detonaatorid) ja eririetuse kulumise ning metalltoestiku maksumuse kustutuse normide alusel; kulutusi kütusele arvutatakse, lähtudes kütuse kulu kinnitatud normidest oma vajadusteks (ühe tonni toodangu kohta); elektrienergia kulutused määratakse kindlaks normi abil, mis hõlmab elektrienergia tarbimist kõikideks kaevanduste vajadusteks; amortisatsiooni suurus arvutatakse, lähtudes kinnitatud amortisatsiooninormidest.

Tööstusharuliste kalkulatsioonide koostamisel ja peamiste kulunormide analüüsimisel, eriti aga muude kulutuste taseme kindlaksmääramisel, kontrollitakse eriti hoolikalt niinimetatud «*rajooninihete*» mõju, s. t. üksikute rajoonide erikaalu muutumist tootmise üldmahus. Näiteks odavama nafta tootmise erikaalu suurenemine idarajoonides (Tatari ANSV, Baškiiri ANSV) põhjustab keskmiselt NSV Liidu kohta tonni nafta omahinna tunduvalt alanemist.

Suur tähtsus omahinna tööstusharulisel kalkuleerimisel on tooraine, materjalide ja kütuse hindade teguril. Norm antakse tavaliselt naturaalühikuis — tingkütuse grammides 1 kilovatt-tunni elektrienergia tootmiseks, toestuspuidu tihumeetrites 1000 tonni söetoodangu kohta jms. Kulutuste kindlaksmääramiseks iga kalkulatsioonikirje järgi tuleb normi korrutada keskmise hinnaga. Tooraine, materjalide ja kütuse keskmise hinna arvutamine on tööstusharulisel planeerimisel üheks kalkuleerimise põhimomendiks. Seejuures tuleb arvestada antud tooraine, materjalide ja kütuse tarbimise bilansi struktuuri, nende oletatavat sordilisust või kvaliteeti (söe tuhasus, peetide suhkrusisaldus, metalli sisaldus maa-kides) ning hangete allikaid ja kohti.

Esitame tingkütuse keskmise hinna arvutuse näite elektri-jaamade puhul (arvud on tinglikud, arvutuste tulemused on ümardatud):

1	Kütuse hulk (tuh. tonnides)			5	6
	2	ümberarvutatuna tingkütusele			
		3	4		
	natuuras	ümberarvutus-koeffitsient	kokku (lahter 2x x lahter 3)	1 tonni naturaalkütuse hind (rbl.)*	Kütuse maksumus (milj. rbl.) (lahter 2 x lahter 5)
1. Kivisüsi:					
donetsi	30	0,85	25,5	60	1 800
moskvalähedane	10	0,37	3,7	53	530
kuznetski	5	0,87	4,3	67	335
2. Turvas:					
tükkurvas	5	0,40	2,0	68	340
freesturvas	8	0,36	2,9	50	400
3. Masuut	4	1,37	5,5	223	892
4. Gaas	2	1,05	2,1	147	294
5. Põlevkivi	3	0,27	0,8	28	84
<i>Kokku</i>	—	—	46,8	—	4675

* Määratakse hankimise koha ja kütuse kvaliteedi arvestamisega.

Seega moodustab 1 tonni tingkütuse hind 100 rbl. $\left(\frac{4675}{46,8}\right)$.

Toodangu omahinna *kalkuleerimisel* eri tööstusharudes on suuri iseärasusi.

Elektrienergia omahinna kalkuleerimine baseerub peaaegu täielikult tehnilis-majanduslikel näitajail, alates hüdroenergia erikaalust elektrienergia tootmise üldmahus ja kütuse kulunormist soojusjaamades ning lõpetades elektrienergia kaonormiga võrgus selle üleandmisel tarbijatele. Siinjuures tuleb silmas pidada ka seda, et selles tööstusharus on kaudsete kulude erikaal väga väike.

Masinaehitustoodangu plaanilise omahinna kalkuleerimisel on, rööbiti metalli- ja töömahukuse normatiivide kasutamisega, suur tähtsus aruandelise omahinna analüüsimisel ja eelmisel aastal esinenud kadude ja ülekulude väljaselgitamisel. Suur tähtsus selles tööstusharus on tootmise teenindamise ja juhtimise kulude taseme ökonoomilisel kontrollil, sest nende kulude erikaal masinate omahinnas on, nagu juba märkisime, 35—40 protsenti.

Toiduainetetööstuses (piiritus, suhkur) määratakse omahinna tase kindlaks üksikute, oma maksumuselt suuresti erinevate tooraineliikide suhtega (näiteks suhtega kartuli ja teravilja vahel ning mitteorgaanilise tooraine osatähtsusega piiritustööstuses). Normatiivide arv on siin väike, peamiselt kütusekulu ja tooraineühikust valmistoodangu väljatulek. Suur tähtsus on see-eest majanduslikel arvutustel, eriti tooraine kohaletoimetamise ja säilitamise maksumuse arvutustel.

Tööstusharulised erinevused toodangu omahinna kalkuleerimise meetodeis avalduvad kõigepealt kalkulatsioonikirjete mitmekesisuses nomenklatuuris.

Toome võrdlustabeli, milles selguvad need erinevused.

	Tööstusharud*				
	söetöös- tus	tsemen- ditöös- tus	elektri- jaamad	masina- ehitus	keemia- tööstus
Tooraine ja põhimaterjalid	×		×		
Ostetavad tooted ja poolfabrikaadid	×	×	×		×
Abimaterjalid				×	
Tehnoloogiline kütus				×	
Tehnoloogiline energia				×	
Tehnoloogiline aur ja vesi	×	×	×	×	
Palgad					
Amortisatsioon				×	
Jooksev remont	×	×		×	×
Uute tootmisalade kätteõppimise kulud	×	×	×		
Eritööriistade ja -seadiste kulumine	×	×	×		×
Seadmete töötamisega seotud kulud	×		×		
Tsehhikulud	×		×		
Tehase üldkulud	×				
Käikulaskmise kulud (uute tsehhide käikulaskmine)	×		×	×	×
Muud tootmiskulud					
Tootmisvälised kulud					

* Märk x tähendab kirje puudumist.

Reas tööstusharudes on suur tähtsus tootmise üksikute protsesside, faaside omahinna kalkuleerimisel. Metsavarumistöööstuses näiteks näidatakse kohaleparvetatud puidu tihumeetri omahind riiklikus plaanis eraldi. Peale selle kalkuleeritakse ka metsavarumise teiste staadiumide omahind.

Söetööstuses kalkuleeritakse üksikute protsesside omahind: söe lahtimurdmine, laadimine, vagonetiga äravedamine, ventileerimine ja muud tööd.

Sääraste, omahinna poolest erinevate faaside, protsesside erikaalu muutumisi võetakse ministriumides üksikutele kombinaatidele ja trustidele plaaniülesannete väljatöötamisel arvesse.

Eriti tähtis, tihti aga ka omahinna taset peaaegu kõikides tööstusharudes määrav, on toodangu tootmisel ja töötlemisel rakendatavate abinõude ja meetodite osatähtsus. Söetööstuses on selleks söekaevandustes ja maapinnal (karjäärides) kaevandamise suhe, naftatööstuses — arteesia-, kompressor- ja muude viiside osatähtsus naftatootmises, turbatööstuses — frees-, tükki- ja hüdroturba tootmise osatähtsus jne.

Üksikutes tööstusharudes (nafta-, keemia-, metallurgia-, toiduainete tööstus) valmistatakse ühest ja samast toorainest üheaegselt mitut toodet. Seetõttu ei saa läbi ilma kõikide tootmiskulude, mitte üksi tootmise teenindamise ja juhtimise, vaid ka tooraine maksumuse ja palkade, jaotamiseta nende toodanguliikide vahel, selleks et kindlaks teha iga toote omahind. Naftatöötlemistööstuses rakendatakse iga nafta destilleerimisel saadud produkti omahinna kindlaksmääramiseks koefitsientide süsteemi: üks saadustest võetakse ühikuks, teistele aga on, vastavalt töömahukusele ja muudele tunnustele, kehtestatud koefitsiendid.

Toome näite kulude jaotamise kohta komplekssest toorainest valmistatud toodete vahel.

Töötlemisel saadi 100 tonnist toorainest: 16 tonni produkti A, 5 tonni produkti B, 15 tonni produkti C ja 8 tonni produkti D.

Ülejäänud toodangut oli 54 tonni. Peale selle oli 2 tonni kadusid.

Iga töötlemisel saadud produkti omahinna kindlaksmääramiseks sooritame järgmised arvutused:

1. Töötlemiskulude üldsumma arvutus:

a) Tooraine — 100 tonni \times 50 rbl. (ühe tonni hind) = 5 000 rbl.

b) Kulutused 100 tonni tooraine töötlemisprotsessile (abimaterjalid, tööliste palgad, tootmise juhtimise ja teenindamise kulud) — 2 660 rbl.

c) Üldine kulude summa — 5 000 + 2 660 = 7 660 rbl.

2. Ülejäänud toodangu maksumuse arvutus:

a) Ülejäänud toodangu omahinda ei kalkuleerita, vaid määratakse kindlaks suhtega (0,8) lähtetooraine maksumusele. Ülejäänud toodangu 1 tonni maksumus on — $50 \times 0,8 = 40$ rbl.

b) Ülejäänud toodangu üldine maksumus on — $54 \times 40 = 2 160$ rbl.

3. Kulude summa kalkuleeritava toodangule (välja arvatud ülejäänud toodang) moodustab: $7 660 - 2 160 = 5 500$ rbl.

4. Tooraine töötlemisel saadud üksikute toodanguliikide omahinna arvutus:

a) Teeme kindlaks toodangu taandatud ühiku omahinna:

Produkti nimetus	Väljatulek (tonnides)	Kehtestatud koefitsient	Taandatud kogus (2x3)
1	2	3	4
A	16	1,5	24,0
B	5	1,3	6,5
C	15	1,1	16,5
D	8	1,0	8,0
<i>Kokku</i>	44	—	55,0

Taandatud toodangu ühe tonni maksumus on $5\,500 : 55 = 100$ rbl.

b) Jaotame kulude üldsumma üksikute produktide vahel, lähtudes nende taandatud kogustest ja taandatud ühiku omahinnast:

$$\begin{aligned}
 A & - 24 \times 100 = 2\,400 \\
 B & - 6,5 \times 100 = 650 \\
 C & - 16,5 \times 100 = 1\,650 \\
 D & - 8 \times 100 = 800 \\
 \hline
 \text{Kokku} & \dots\dots 5\,500
 \end{aligned}$$

c) Leiame iga produkti ühe tonni omahinna:

$$\begin{aligned}
 A & - 2\,400 : 16 = 150 \text{ rbl.} \\
 B & - 650 : 5 = 130 \text{ „} \\
 C & - 1\,650 : 15 = 110 \text{ „} \\
 D & - 800 : 8 = 100 \text{ „}
 \end{aligned}$$

Värvilises metallurgias ja keemiatööstuses jäetakse niinimetatud komplekssest (mitut produkti sisaldavast) toorainest valmistatud toodangu omahinna kalkuleerimisel ettevõtete kulude üldsummast välja kõikide kõrvalsaaduste maksumus. Ülejäänud kulude summa kantakse tinglikult üle põhitoodangule, mille väljalaskmiseks ettevõtte asutati. Selle kulude summa jaotamisega valmistatud (saadud) põhitoodangu kogusele saame kätte põhitoodangu ühiku (tonni, tsentneri, kilogrammi) omahinna. Kõrvalsaaduste maksumus, mille erikaal ettevõtete kuludes on tavaliselt väike, määratakse kindlaks, lähtudes kas nende toodanguliikide kehtivatest hindadest, või nende tootmise (saamise) omahinnast teistes, nende väljalaskmisele spetsialiseerunud ettevõtteis.

Omahinnaplaani viimine ettevõtete ja tsehideni

Uheks tähtsamaks, esikohale seatavaks momendiks omahinna alal rahvamajandusplaanis ettenähtud ülesannete detailiseerimisel ministriumides ja nende ülesannete diferentseerimisel tööstusharude ja peavalitsuste — viimastes aga ettevõtete järgi on kõikide omahinnaplaani näitajate ja ülesannete koordineerimine.

Ministriumid ja peavalitsused kinnitavad ettevõtetele: tootmiskulude plaanilise eelarve üksikute elementide järgi, kogu kaubatoodangu (võrreldava ja mittevõrreldava) omahinna, võrreldava kaubatoodangu omahinna alandamise ülesande ja tähtsamate, mass- ja suureseerialise tootmise korras valmistatavate toodete omahinna.

Nende omahinnaplaani näitajate vahel peab olema range kooskõla: võrreldava kaubatoodangu omahinna alandamise ülesande ja kogu kaubatoodangu omahinna vahel, üksikute tähtsamate toodanguliikide omahinna ja kulude üldsumma vahel jne.

Teisest küljest on nõutav omahinnaplaani koordineerimine plaani teiste osade näitajatega (tootmis-, tööalaste jne. ülesannetega).

Tööstusharudele ülesannete väljatöötamisel kasutavad ministriumid peavalitsustelt, viimased aga ettevõteteilt saadud eelseisva aasta plaaniprojektides omahinna kohta sisalduvaid ettepanekuid. Neis peegelduvad peavalitsuste ja ettevõtete plaanilised projekteeringud toodangu tootmise mahu, uue tehnika ja tehnoloogia juurutamise, tooraine, materjalide, kütuse ja energia kulunormide vähendamise ulatuse, tööviljakuse kasvu tempo, põhifondide tegevus- rakendamise, tooraine ja kütuse bilansside ja koostise muutumise, tootmisalase spetsialiseerimise ja koopereerimise kohta jne.

Kinnitatud riikliku plaani kõikides osades püstitatud ülesannete põhjal on ministriumidel võimalus kindlaks teha need korrektiivid, mis tuleb sisse viia peavalitsuste ja ettevõtete ettepanekuisse.

On vaja alla kriipsutada, et riikliku plaani ülesannete viimisel üksikute ettevõtetele tuleb ministriumidel (peavalitsustel), tuginedes ettevõtete töö analüüsimisele ja eelmise aasta näitajatele, arvestada neis ettevõttes olemasolevaid kulude kokkuhoiu reserve. Ministriumid on kohustatud plaanide ettevõtetele viimisel välja töötama ja kinnitama

põhiabinõud, mille eesmärgiks on kindlustada omahinna ülesannete täitmine igas ettevõttes ja tootmise rentaabluse tõus. Eriti tähtis on plaanis õigesti lahendada üksikute tootmisalade kahjumlikkuse likvideerimise ülesanne ja toodangu omahinna järsu alandamise küsimus neis ettevõtetes, kus kulutuste tase on kõrgem kui teistes, samasugust või analoogilist toodangut valmistavates ettevõtetes.

Üksikute ettevõtete plaaniline *tootmiskulude eelarve* määratakse kindlaks ministriumides ja peavalitsustes iga kuluelemendi arvutuse alusel, ränges kooskõlas plaani teiste osade näitajate ja ülesannetega. Seejuures võib kõik vajalikud arvutused sooritada (mõningal määral, võib-olla, komplekselt) lk. 34 jj. toodud meetodil. Samal viisil määratakse kindlaks, lähtudes tootmiskulude eelarve arvutustest, ka kogu kaubatoodangu omahind.

Kogu kaubatoodangu plaanilise omahinna võib kindlaks määrata ka otsese, s. t. toodete järgi arvutamise teel. Säärast meetodit kasutatakse tööstusharudes, kus toodangu sortiment on võrdlemisi kitsas: ehitusmaterjalide tööstuses, üksikutes metallurgia ja masinaehituse harudes. Sel juhul on kõige õigemaks kulude kindlaksmääramise ja tootmiskulude eelarve arvutuste kontrollimise viisiks plaaniliste kalkulatsioonide koostamine toodangu kõikidele põhiliikidele. Need kalkulatsioonid koostatakse tavaliselt komplekssete arvutuste alusel. Näiteks tsehhi ja tehase üldkulude eelarve üksikute kirjete kindlaksmääramise asemel tehakse kindlaks nende kulude üldsumma kogu ettevõtte kohta, seejärel aga arvutatakse nende suurus ja erikaal üksikute toodete ja kaubatoodangu omahinnas.

Kui kalkulatsioonide koostamine pole võimalik (suure ja mitmekesise sortimendiga toodangu korral), tehakse üksikute toodete plaaniline omahind kindlaks kulude kogusumma, s. t. nende täieliku omahinna järgi. Seejuures võetakse arvesse antud toote väljalaske kasv, tootmise tömahukuse vähenemine, materjalide kulu vähenemise ja kadude likvideerimise ülesanded jne.

Lähtepunktiks *üksikute tööstusharulise tähtsusega toodanguliikide* (kivisüsi, nafta, elektrienergia, tsement, puit jm.) *omahinnaülesannete* planeerimisel ettevõtteile on ministriumide ja peavalitsuste arvutused üksikute kalkulatsioonikirjete järgi, mida korrigeeriti plaani läbivaatamise käigus.

Kõikide tööstusharude või peavalitsuste toodangu oma-

hind peab ühte langema ministeeriumi kaubatoodangu omahinnaga, ettevõtete toodangu omahind aga — selle tööstusharu või peavalitsuse, mille koosseisu nad kuuluvad, toodangu omahinnaga.

Tootmiskulude eelarve planeerimine muutub keerulisemaks veel seetõttu, et tuleb tagada ettevõtete kulutuste summa ühtelangemist tööstusharu (ja vastavalt ka ministeeriumi) kulutuste summaga mitte üksi kogusummas, vaid ka tootmiskulude eelarve iga üksiku elemendi järgi.

Plaani viimisel ettevõtetele on ministeeriumidel õigus vajaduse korral kõrvale kalduda ministeeriumile riiklikes plaanides kinnitatud toodangu omahinna näitajaist. Seoses toodangu väljalaske jaotamisega kvartalite järgi ja sortimendi täpsustamisega, võivad ministeeriumid teha muudatusi tootmiskulude eelarve jaotuses kvartalite vahel (elementide järgi) ja kaubatoodangu omahinnaplaanis. Kohustuslikuks tingimuseks seejuures aga on ettenähtud vahekordade säilitamine riigieelarvega (eraldamistes kasumeist, käibevahendite täiendamise ulatuses jne). Omahinna üksikute ülesannete muutmised ei tohi kahjustada riigi kuuve, põhjustada täiendavate eelarveliste assigneeringute eraldamisi tööstusharudele ja ettevõtetele. Toodangu sortimendi või üksikute toodete väljalaske mahu järsu muutmise korral kvartali kestel, aga ka hooajalistes tööstusharudes, on ministeeriumidel õigus rahvamajandusplaanis kindlaksmääratud kvartaliülesanne ettevõtetele diferentseerida üksikute kuude järgi.

Omahinna alandamise ülesande suurus tööstusharudele ja ettevõtetele selgub omahinna alandamise tegurite analüüsist ja nende tegurite mõju arvutamisest iga ettevõtte või tööstusharu järgi. Arvutused (mõningal määral komplekselt) toimuvad lk. 53 jj. toodud korras.

Võrreldava kaubatoodangu ulatuse kindlaksmääramisel juhinduvad ministeeriumid (peavalitsused) võrreldavasse toodangusse kuuluvate toodete sellest loetelust, mis oli arutusel ministeeriumis ja oli ministeeriumi omahinna alandamise ülesande arvutuse aluseks.

Plaani ettevõtetele viimiseks ministeeriumidele antavad piiratud tähtjad (2—3 nädalat pärast plaani kinnitamist) ja selle töö mahukus nõuavad ministeeriumide, peavalitsuste, trustide ja kombinatide õigeaegset ettevalmistumist omahinna alandamise ülesannete viimiseks tööstusharudeni ja ettevõtetele. See puudutab muidugi ka omahinnaplaani

teisi osasid (tootmiskulude eelarve, tähtsamate tooteliikide omahind).

Läbimõtlematu suhtumine omahinna plaaniülesannete kindlaksmääramisse, joondumine üksikute toodete omahinna ja rentaabluse saavutatud tasemele ning seadmete ja tooraine kasutamisel saavutatud näitajatele tootmiskadude ja tootmiskulude vähendamise reservide sügava analüüsita ja väljaselgitamiseta põhjustavad praktikas jämedaid vigu ja vääratusi omahinnaplaani koostamisel.

Säärase «planeerimisega» asetatakse eesrindlikud ettevõtted mahajäänud ja halvasti töötavate ettevõtetele võrreldes ebasoodsasse olukorda.

Seda võib illustreerida näitega kahest ettevõttest, oletades, et neis valmistatakse ühtesid ja samu tooteid ühesugustes kogustes ja võrdsetes tingimustes.

Ettevõtted	Aruandeperiood			Nähakse ette plaanis		
	Plaanis täitmine tootmismahu järgi (protsentides)	Toote omahind rbl.		Tootmise mahu suurenemine (protsentides)	Omahinna ülesanne	
		plaanis järgi	tegelikult		toote plaaniline omahind (rbl.)	omahinna alan-damise protsent, võrrelduna eel-mise aastaga
Ees-rindlik	105	25	20	20	18	—10
Maha-jäänud	94	25	30	30	26,5	—12

Vaatamata tootmise suuremale kasvutempole määrati ülesanne mahajäänud ettevõttele vaid 2 protsendi võrra kõrgem kui eesrindlikule. Selle tulemusena ületab toote plaaniline omahind mahajäänud ettevõttes 6 protsendi võrra juba eelmise aasta plaanis ettenähtud taset. Sellega niioelda legaliseeritakse need varem esinenud kaod ja ülekulud, teisest küljest aga ei arvestata küllaldasel määral eesrindliku ettevõtte poolt saavutatud kulutuste taset.

Ei ole õige ka säärane plaani koostamine, kus tööstus-harule üksikute toodanguliikide omahinna keskmise taseme määramisel ei võeta arvesse hästi töötavate ettevõtete ees-rindlikke kogemusi — tooraine, materjalide ja kütuse kokku-hoiu, tehnoloogilise protsessi ratsionaliseerimise ja täiusta-mise ning tööviljakuse osas. Säärasel juhul saavutavad

mahajäänud ettevõtted kergesti tööstusharu kohta plaanis ette nähtud omahinna keskmise taseme, hästi töötavaid ettevõtteid aga ei stimuleerita tootmise tehnika ja ökonoomika edasisele parandamisele.

Omahinna-ülesannete viimisel ettevõtetele ministeeriumid ja peavalitsused kinnitavad, nagu juba märkisime, nende ülesannete täitmise tähtsamad abinõud. Osa neid abinõusid sõltub vahetult ministeeriumi (peavalitsuse) enda tööst. Siia kuulub kõigepealt tellimuste õige jaotamine ja ettevõtete ratsionaalne spetsialiseerimine, ettevõtete kinnistamine hankija tehaste juurde, pidades seejuures silmas vedude kauguse lühendamist ja materiaalse varustamise alal korraloomist, ettevõtete varustamist tootlikumate seadmetega, eesrindlike, praagi likvideerimist ja jäätmete vähenemist jne. taotlevate ettevõtete kogemuste tundmaõppimist ja juurutamist.

Eriti suur tähtsus on nüüd koopereerimise õigel organiseerimisel ministeeriumides neile alluvate ettevõtete vahelise või oblasti ja rajooni piires mitmete keskasutuste vahel. See võimaldab tehastel vabaneda neile mitteomase toodangu valmistamisest, kontsentreerida kõik jõud põhitoodangu väljalaskmisele, õigesti paigutada seadmeid ja spetsialiseerida tsehhe.

Tööriistu, seadiseid, standardsõlmi ja elektriseadmeid tootvate ja remontivate ettevõtete laiendamine ja uute spetsialiseeritud ettevõtete loomine tähendab suurt kulutuste kokkuhoidu kogu tööstuse ulatuses. Praegu valmistatakse peaaegu kõikides ministeeriumides suurel hulgal standardeid tööriistu, seadiseid ja elektriseadmeid mittespetsialiseeritud tsehhides, universaalseadmeil, mis seetõttu läheb 3—4 korda kallimaks kui spetsialiseeritud ettevõteteis. Tunduvalt tõuseb ka ministeeriumide ja peavalitsuste vastutus tootmisse eesrindlike tehnoloogiliste protsesside juurutamise ning üksikuis ettevõteteis veel kasutatavate ja seetõttu nende poolt väljalastava toodangu kallinemist põhjustavate iganenud, käsitööstuslike töömeetodite likvideerimise eest.

Valmistatava toodangu omahinna ülesannete konkretiseerimine ettevõteteis leiab oma kehastuse *tehnika, tootmise ja finantsplaanis*, mille kaudu koordineeritakse ettevõtte omahinnaplaani riikliku plaani ülesannetega.

Tehnika, tootmise ja finantsplaan on parim vorm ettevõtete insener-tehnilise personali ja tööliste kaasatõmbamiseks ettevõtte juhtimisele, eriti aga plaanis ette nähtud üles-

annete täitmist ja ületamist tagavate organisatsiooniliste, tehniliste ja majanduslike abinõude ettevalmistamisele ja läbiviimisele.

Peamiseks tehnika, tootmise ja finantsplaanis on tootmisprotsessi kõiki külgi hõlmavate plaaniliste näitajate süsteem. Rööbiti sellega on tehnika, tootmise ja finantsplaani lahutamatuks osaks arvutusnäitajad, mis põhjendavad plaanis ette nähtud ülesannete suurust ja toovad välja nende vastastikuse seose: seadmete kasutamise arvutused, tooraine ja kütuse bilanss, töömahukuse arvutused, omahinna alandamise arvutused üksikute tegurite järgi jne.

Tehnika, tootmise ja finantsplaanide tähtsamaks osaks on organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaan, mille ülesanne seisab selles, et mobiliseerida kõik reservid ja ressursid ning tagada ettevõttele antud ülesannete täitmine, toodangu väljalaske plaanis ette nähtud taseme saavutamine tootmise kõige ratsionaalsema ja ökonoomsema juhtimise juures.

Ministriumidele ja peavalitsustele on pandud ettevõtete poolt koostatavate tehnika, tootmise ja finantsplaanide kontrollimine ja vastutus nende kvaliteedi eest. Nad peavad kõige hoolikamalt kontrollima ettevõtete direktorite poolt kinnitatud tehnika, tootmise ja finantsplaanid. Selle kontrolli peamiseks sihiks on kindlaks teha, kuivõrd tehnika, tootmise ja finantsplaanid tagavad ettevõtete kõikide reservide mobiliseerimist plaani- ja sealhulgas ka toodangu omahinna-ülesannete täitmiseks. Rööbiti sellega selgub ka omahinna-ülesannete põhjendatus tehnika, tootmise ja finantsplaanis ette nähtud tehnilis-majanduslike ja organisatsiooniliste abinõude varal.

Ministrium (peavalitsus), teatades ettevõttele tehnika, tootmise ja finantsplaani kontrolli tulemused, mõjutab sellega aktiivselt plaanide kvaliteeti ja abistab ettevõtete kollektiive võitluses tootmise edasise arendamise ja täiustamise eest.

Omahinnaplaani konkretiseerimine ettevõttes võib toimuda mitut moodi, olenevalt ettevõtete suurusest ja organisatsioonilisest struktuurist, tootmisprotsessi laadist jne. Kõikidel juhtudel määrab ettevõtte juhtkond tsehhidele toodangu tootmiskulude vähendamise ülesanded: üksikute toodete järgi, kui kalkuleeritakse sõlmede, detailide komplektide, valmistusastmete tsehhiomahind; üksikute elementide järgi (palgafond, kütuse, tooraine jms. maksumus); suundade järgi (tsehhikulude eelarve, uute toodanguliikide toot-

mise kätteõppimise kulude eelarve), või kinnitab üksikud kulunormid ja tehnilis-majanduslikud näitajad.

Hiljuti seati reas tööstusharudes sisse meistrite ja jaoskonnaülemate premeerimine toodangu väljalaske plaaniülesannete täitmise ja ületamise eest, kusjuures kohustuslikuks tingimuseks on omahinna alandamise plaaniülesannete täitmine jaoskonna poolt või, kui need pole kindlaks määratud, tähtsamate ja iseloomustavamate kvaliteedinäitajate (tööaja kulutused, tooraine, pooltoodete, kütuse, elektrienergia ja teised kulunormid) täitmine. See kord suurendab veelgi nõudeid planeerimise kvaliteedi vastu ettevõtteis ja vastavalt sellele ka omahinna tööstusharulise planeerimise suhtes.

Kulutuste alandamise, materiaalsete ressursside kokkuhoiu ja tööviljakuse tõstmise ülesannete viimine tsehhideni ja jaoskondadeni ning võimaluse korral brigaadide ja töölisteni — on ettevõttele määratud toodangu omahinnaülesannete eduka täitmise tingimuseks ja eelduseks.

TEINE PEATÜKK

OMAHINNA PLANEERIMISE ISEÄRASUSED TEISTES MATERIAALSE TOOTMISE HARUDES

Ehitus- ja montaažtööde omahinna alandamise planeerimine

Ehitus- ja montaažtööde omahinna planeerimisel tuleb silmas pidada ehituse kui põhifondide laiendatud taastootmist teostava ja suuri vahendite mahutusi nõudva materiaalse tootmise haru iseärasusi. Sellest on tingitud kapitalitööde plaani tehnilis-majandusliku põhjendatuse ja oma tehnilise taseme poolest kodumaise ja rajataguse praktika saavutusi ületavate uute ettevõtete projektide koostamise määratu suur tähtsus. Kiirele ja ökonoomsele ehitamisele on suur tähtsus eelarvelisel dokumentatsioonil.

Ehitusel on pikaajaline tootmistsükkel, mille tõttu siin kalkuleeritakse mitte üksi lõpetatud objektide, vaid ka üksikute tööliikide ja konstruktiivsete elementide omahinda.

Seoses ehitusobjektide mitmekesisuse ja sooritatavate tööde küllaltki suure võrreldamatusega toimuvad ehitusorganisatsioonide arveldused tellijatega mitte ühtsete kindlate hindade järgi nagu tööstuses, vaid eelarvelise maksumuse järgi, mis määratakse kindlaks objekti omahinna alusel ja mis sisaldab ehitusorganisatsiooni kasumit.

Ehituse maksumuse koostisosadeks on ehitus- ja montaažtööde omahind, seadmete maksumus, kulutused geoloogilistele uurimistele ja muudele töödele ning lõpuks ehitusorganisatsioonide kasum.

Kuni 1950. aastani võeti ehituse maksumusse ka projekteerimise kulud. Kuna need kulud määrati kindlaks protsentuaalselt ehituse eelarvelisest maksumusest, siis polnud projekteerimisorganisatsioonid huvitatud ehituse maksumuse alandamisest ja sageli tõstsid isegi seda kunstlikult. Alates

1950. aastast on see kord muudetud; projekteerimise kulusid ehituse eelarvelisse maksumusse ei arvata, vaid neid finantseeritakse riigieelarvest; projekteerimisorganisatsioonide töötajate tööd tasustatakse kindlate ametipalkade ja tariifimäärade alusel, koos premeerimisega ehituse maksumuse alandamise eest.

Üheks ehituse maksumuse planeerimise põhiküsimuseks on küsimus ehitus- ja montaažtööde omahinna alandamise allikatest ja teguritest, mis määravad ära põhiliselt ka ehituse omahinna üldise alandamise.

Kapitaaltööde üldmahus moodustavad ehitus- ja montaažtööd oma maksumusega keskmiselt ligi 60 protsenti. See näitaja sõltub ehituse laadist. Näiteks masinaehitusministeeriumide ettevõtete ehitamisel moodustab ehitus- ja montaažtööde maksumuse erikaal ehituse üldmaksumuses 50—55 protsenti, mustmetallurgia ettevõtteis — 75—77 protsenti, elamuehituses — 96—97 protsenti.

Ehitus- ja montaažtööde omahinna struktuuri suurtööstuslikus ehituses iseloomustavad järgmised tüüpnäitajad: materjalid — ligi 60 protsenti, ehitus- ja montaažtööde tööliste põhipalgad — ligi 18 protsenti, ehitusmasinate ekspuaterimiskulud — 3 protsenti, transpordi- ja muud abikäitiste teenuste kulud — 4 protsenti, lisakulud — 15 protsenti. Toodud näitajates peegeldab kirje «Palgad» vaid vahetult ehitusel töötavate ehitustöölise palka, materjalide kulutused aga sisaldavad ka varumis- ja transpordikuluseid, sealhulgas ka suurt osa palkasid. Lisakulude koostisse kuuluvad administratiiv- ja majanduskulud, täiendav palk, eraldamised sotsiaalkindlustuseks, kommunaalkulud, objekti valve, tööjõu värbamise kulud.

Ehitus- ja montaažtööde omahinna struktuur on eri tööliikide järgi erinev. Näiteks kui müüri ladumise ja viimistlustööde omahinnas ületab materjalide erikaal 50 protsenti, siis mullatööl on materjalide osa tähtsusetu (ligi 3 protsenti).

Ehituse omahinna alandamise põhiteguriteks on:

- a) projekteerimise parandamine ja liialduste kõrvaldamine projektides ja eelarvetes;
- b) ehitus- ja montaažtööde omahinna alandamine ehitusorganisatsioonide töö kvaliteedi parandamise arvel: tööviljakuse kasvu, ehitusmehhanismide kasutamise parandamise, ehitusmaterjalide efektiivsema kasutamise, transpordikulude vähendamise jne. arvel;

c) ehitusmaterjalide ja seadmete hulgihindade ja veotariifide alandamine.

Projekteerimise parandamine on ehituse maksumuse alandamisel suure tähtsusega. Tehnilises projektis nähakse ette tehaste territooriumi ja platside suurus, hoonete ja ehituste maht, nende paigutus ja tootmisalaste seadmete arv ning võimsus jne. Tehnilise projekti alusel määratakse kindlaks kulutuste maht ehituses, tehakse kindlaks materiaalsete ressursside ja tööjõu vajadus.

Reas partei ja valitsuse määrustes toonitatakse projektide ja eelarvete määratu suurt tähtsust ehituse planeerimisel ja organiseerimisel. Tehniliselt eesrindlike projektide ja põhjendatud eelarvete tähtsust ehituse maksumuse alandamisel rõhutati NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu poolt 1954. a. detsembris kokkukutsutud Üleliidulisel ehitusküsimuste-alasel nõupidamisel, samuti NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu 1955. a. 23. augusti määruses «Ehituse edasise industrialiseerimise, ehituse kvaliteedi parandamise ja omahinna alandamise abinõudest».

Ehituse maksumuse alanemist projekteerimise parandamise arvel saavutatakse järgmisel teel: ehitusplatsi ratsionaalne valik; tööstusettevõtete territooriumi vähendamine, maa-aluste kommunikatsioonide, raud- ja autoteede ulatuse lühendamine; hoonete ja ehitiste all olevate pindalade vähendamine (mitme tsehhi ühendamine ühte hoonesse, liigsete kontori- ja kõrvalruumide vähendamine jms.); ökonoomsemate konstruktiivsete lahenduste ja efektiivsemate materjalide kasutuselevõtmine; arhitektuuriliste liialduste kõrvaldamine; seadmete põhjendamatute reservide kõrvaldamine ehitatavais ettevõtteis; kõrge produktiivsusega agregaatide ja eesrindlike tehnoloogiliste protsesside kasutuselevõtmine; liialduste kõrvaldamine kulutustes ajutistele hoonetele ja ehitistele.

Ehitusalase projekteerimise uute normide järgi, mis kehtestati 1. jaanuarist 1955. a., vähenevad must- ja värvilise metallurgia tehaste pindalad, võrreldes varem kehtinud projektidega 14—18 protsendi võrra, masinaehitustehastel — kuni 20 protsenti, kergetööstuse ettevõtetel — 22—30 protsendi võrra. Tunduvalt vähenevad abistava tähtsusega pindalad tootmishoonetes, administratiiv- ja kontorihoonetes mahud jne. Seejuures saavutatakse ratsionaalsem plaanisus ning paranevad ettevõtete eksploatatsiooni tingimused.

Kuivõrd mõjutab ehituse omahinda säärane tegur, nagu hoone suurus ja konfiguratsioon, selle kohta võib tuua järgmised näited: üks ruutmeeter pindala 3-korruselises tööstushoones, suurusega 30×90 meetrit, on 25 protsendi võrra odavam kui üks ruutmeeter pindala 3-korruselises hoones suurusega 12×40 meetrit. Vahe pindala ühiku maksumuses tekib kõigepealt hoone pindala ja seinte üldpikkuse erineva, esimesel juhul soodsama, suhte arvel.

Ühe ruutmeetri elamispinna maksumus 4—5-korruselises majas on kuni 25 protsenti madalam ühe ruutmeetri maksumusest 2-korruselises majas, mis sõltub kulutuste vähenemisest katusele, vundamendile jne.

Kuna projektis nähakse ette mitte ainult tööstushoonete ja -ehitiste maht, vaid ka seadmete hulk ja laad, siis on õigel projekteerimisel suur mõju nii ehitus- ja montaažtööde omahinnale kui ka seadmete soetamiskulude suursele, mõjutades seega komplekselt kõiki kapitaaltööde maksumuse elemente.

Õige projekteerimine ja tehniliselt eesrindlikud konstruktiivsed lahendused ettevõtete ehitamisel toovad kaasa mitte ainult ehituse maksumuse tunduva odavnemise, vaid on ka tootmisprotsessis põhifondide efektiivsema kasutamise ja eksploatatsioonikulude alandamise tähtsaks teguriks. Näiteks sõltub hoonete ja ehitiste suurusest ning paigutusest, seadmete hulgast ja laadist mitte ainult amortisatsiooni suurus toodangu ühiku kohta, vaid ka palgakulude taseme alanemine, transpordikulude alanemine ettevõtte tsehides ja territooriumil, küttekulude vähenemine jms.

Vastavalt kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse näpunäiteile, on viimastel aastatel tehtud palju liialduste kõrvaldamiseks projektides ja eelarvetes. Ometi esineb sel alal veel suuri ärakasutamata reserve; projekteerimise parandamine jääb üheks ehituse maksumuse alandamise tähtsamaks allikaks. Tööstusettevõtete ehitamisel sallitakse ikka veel liialdusi hoonete ja ehitiste mahus, territooriumide suuruses jne.; elamute ja ühiskondlike hoonete ehitamisel sallitakse arhitektuurilisi liialdusi fassaadide dekoratiivses vormistamises. Näiteks moodustab paljude elamute välise viimistlemise maksumus Moskvas nende ehitamise üldmaksumusest 15 kuni 30 protsenti, normaalse 8—9 protsendi asemel. Vahe eri autorite projektide järgi Moskvas ehitatud elamute ehitusmaksumuses ulatub 600—800 rublani ühe ruutmeetri elamispinna kohta. Laialdaselt on linnades levi-

nud 1—2-korruseliste majade ehitamine, mis põhjustab linna territooriumi liigset laienemist, järelkult ka liigseid kulutusi maa-alustele kommunikatsioonidele, transpordimagistraalidele jne.

Äärmiselt puudulikult teostatakse ka säärast tähtsat abinõu, nagu tüüpprojektide kasutamine ja projektide korduv kasutamine, samuti standardsete konstruktsioonide ja detailide rakendamine projekteerimisel.

Olemasolevate puuduste kõrvaldamine projekteerimisel on suureks ehituse maksumuse alandamise reserviks.

Ehitusorganisatsioonide töö parandamise arvel ehitus- ja montaažtööde omahinna alandamise otsustavaks tingimuseks on tööviljakuse kasv ehituses.

Tööviljakuse tõstmise ning ehitus- ja montaažtööde omahinna alandamise põhitegureiks on:

a) eesrindliku ehitustehnika juurutamine, kompleksne mehhaniseerimine, kokkumonteeritavate konstruktsioonide ja detailide tehastes valmistamise arendamine, uute, ökonoomsemate materjaliliikide kasutuselevõtmine;

b) tootmise ja töö organiseerimise eesrindlike meetodite juurutamine ja selle alusel tööjõu kasutamise parandamine, masinate ja ehitusmaterjalide efektiivsem kasutamine;

c) materjali kulude taseme alandamine kohalike ehitusmaterjalide kasutamise teel, transpordikulude vähendamine, materjalide omahinna alandamine ehitustööstuse ettevõtteis.

Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus on alati omistanud suurt tähtsust töömahukate tööde mehhaniseerimisele ehituses. Veelgi enam tõuseb mehhaniseerimise tähtsus seoses kapitaalehituse mahu suurenemisega. Üheks tähtsamaks ülesandeks lähematel aastatel on mehhaniseerimise lõpuleviimine ehituses, üleminek üksikute protsesside mehhaniseerimiselt kõiki ehitustööde liike hõlmavale komplekssele mehhaniseerimisele, alates kivide ja liiva saamisest karjäärides ja lõpetades viimistlustöödega.

Ehituse mehhaniseerimine vähendab mitmekordselt töö kulutusi ehitustööde ühiku kohta. Näiteks 3 meetri sügavuse vundamendikraavi kaevamisel liivases pinnases moodustab ühe töölise jõudlus käsitsi töötamisel vahetuses 4 kuupmeetrit, sama töö sooritamisel ekskavaatoriga, mille kopa maht on 1 kuupmeeter, on jõudlus vahetuses 227 kuupmeetrit.

Praegusel ajal esineb suuri vahesid ka üksikute tööliikide

mehhaniseerimise astmes. Paljudes ehitusorganisatsioonides kõigub mehhaniseerimise aste 70—80 ja rohkemast protsendist mullatöödel, betooni ja segu valmistamisel, 20—30 protsendini laadimistöodel, kivi ja liiva väljavõtmisel ja töötlemisel karjäärides ning krohvimistöodel. Kõikide tööliikide edasine mehhaniseerimine ehituses võimaldab vähendada tööjõudu ja tõsta tööviljakust.

Üks tähtsamaid eesrindliku ehitustehnika edasise arendamise abinõusid on kokkumonteeritavate konstruktsioonide ja detailide tehastes valmistamise laiendamine. Partei ja valitsuse otsustes kokkumonteeritavate raudbetoon-konstruktsioonide ja detailide valmistamise kohta ehituse tarbeks rõhutatakse selle abinõu tohutut tähtsust. Kokkumonteeritavate konstruktsioonide ja detailide tootmine spetsialiseeritud ettevõtteis masstootmise tingimustes kajastab spetsialiseerimise ja koopereerimise arengut rahvamajanduses ja soodustab ehituse maksumuse alandamist.

Raudbetoon-konstruktsioonide (kokkupandavad vundamendid, blokid, paneelid jt.) kasutuselevõtmine lühendab ehituse tähtaegu ja vähendab ehitustööde töömahukust, tagab metalli ja metsamaterjalide säästu. Hoonete ehitamisel suurplokkidest on töö kulu hoone ühe kuupmeetri kohta kaks korda väiksem kui tellistest ehitamisel.

Ehituse maksumuse alandamise tähtsaks allikaks on uute materjaliliikide kasutuselevõtmine. Näiteks tõusis Moskva elamuehituses üleminekuga kuivkrohvi kasutamisele krohvija tööviljakus päevas 3—4 korda, kargtelliste ja õnstate keraamiliste kivide kasutuselevõtmine võimaldab vähendada seina paksust keskmiselt 20 protsendi võrra ja alandada hoone maksumust 3—4 protsendi võrra.

Tähtsamaid abinõusid, mis üheaegselt tagab põhifondide kiirema tegevusse rakendamise ja ehituse maksumuse alandamise, on kiirmeetodil ehitamise juurutamine. Näiteks kui 1948. aastal ehitati 6—8-korruselist maja Moskvast 2 aastat, siis 1952. aastal kestis samasuguse maja ehitamine 6—8 kuud. Seejuures vähenesid tugevasti tööaja kulu ja lisakulud hoone ühe kuupmeetri kohta.

Ehituse kiirendamise vajalikke eeltingimusi on ressursside õige jaotamine üksikute ehitusobjektide vahel, käikulastavate objektide tagamine vajalike materjalide ja tööjõuga esmajärjekorras. Praktikas esinev vahendite killustamine põhjustab ehituse tähtaegade pikalevenimist ja maksumuse kallinemist.

Ehituse tähtaegade lühenemine ja maksumuse alanemine sõltub tunduval määral ehitusorganisatsioonide rütmilisest tööst. Kaasaegne ehitustehnika võimaldab ehitustööde õige juhtimise ja vajalike tootmisvarude loomise tingimisel töötada täies ulatuses ka talvel. Eesrindlikud ehitused, tänu õigeaegsele talvetingimusteks ettevalmistumisele, on saavutanud rütmilise töötamise kogu aasta vältel. Üldiselt aga on ehituses tervikuna märgata tunduval hooajalisi langusi.

Ehituse rütmilise töö ja maksumuse alanemise tagamiseks on suur tähtsus väikeste ehitusorganisatsioonide ühendamisel võimsateks ehitustrustideks ja -valitsusteks ning ehitusorganisatsioonide spetsialiseerimisel. See võimaldab parandada tootmise organiseerimist, tõsta mehhaniseerimise taset, sooritada ehitustöid kogu aasta kestel, tunduvalt alandada lisakulusid ehituses.

Eesrindliku ehitustehnika juurutamine vajab alaliste kvalifitseeritud kaadrite loomist ehituses, sesoonsusest ülesäämist ja töö organiseerimise parandamist.

Ehitus- ja montaažtööde omahinna alandamiseks on otsustav tähtsus eesrindlike kogemuste juurutamisel ja levitamisel. Ehitajate kollektiivis on eesrindlaste ja novaatoritena esile tõusnud palju ekskavaatorite masiniste, montaažitöölisi, müüri-ladujaid ja kõikidel teistel ehitusaladel töötajaid. Paljudel ehitusobjektidel täidetakse ja ületatakse edukalt ehituse maksumuse alandamise plaani.

Samal ajal aga põhjustab tootmise ja töö organiseerimise taseme mahajäämus ehituses suuri kadusid. Masinate tööseisakud, masinate aasta töönormide täitmatajätmine mõjuvad negatiivselt ehitustööde omahinnale, alandavad tööviljakust, suurendavad palgakulusid, amortisatsiooni ja muid kulusid tööde ühiku kohta. Töödistsipliini rikkumise, kvalifitseeritud tööjõu ebaotstarbeka kasutamise, töö normeeri-mise ja palga organiseerimise puudulikkuse tagajärjel esineb suuri tööaja kadusid.

Partei ja valitsuse määruses ettenähtud abinõud töö organiseerimise ja ehitajate korteri- ja elutarbeline tingimuste parandamiseks (ühtsete töönormide ja hinnete, ühtse tariifi- ja kvalifikatsiooni-teatmiku, ühtse tariifivõrgu rakendamine jt.) tagavad tööviljakuse edasist tõusu ehituses.

Puuduste tõttu tootmise ning materiaalse ja tehnilise varustamise organiseerimises esineb ehitusmaterjalide ebaõiget kasutamist. Näiteks raudbetoonis 6,5 millimeetrise läbimõõduga traadi kasutamine projektis ettenähtud 5,5

millimeetrise asemel põhjustas 1953. aastal ainuüksi Ehitusministeeriumi ühe osa ehituste kohta metalli ülekulu ligi 5000 tonni. Naftajuhtmestiku ehitustel projektis ettenähtud õhukeseseinaliste torude asemel paksuseinaliste torude kasutamine põhjustas 1953. aastal metalli ülekulu 3400 tonni ulatuses ja ehituse maksumuse kallinemist 3 260 000 rubla võrra.

Ehituse maksumuse alanemise tähtsaks allikaks on ehitusmaterjalide varumismaksumuse alandamine. Varumismaksumuses aga on tähtsal kohal transpordikulud. Näiteks moodustavad tellise ja lubja veokulud materjalide maksumusest ühe kolmandiku, vahel isegi rohkem.

Transpordikulude taseme alandamist saavutatakse ehituste ja hankijate õige koopereerimise, liiga kaugete ja ebaratsionaalsete vedude vältimise, kohalike ehitusmaterjalide igakülgse ärakasutamise, transpordi eri liikide ratsionaalse kasutamise, konteinerite rakendamise, laadimistöde mehhaniseerimise ning vedude organiseerimise parandamise teel.

Üheks transpordikulude vähenemist tagavaks abinõuks on ehitusmaterjalide tsentraliseeritud kohaletoimetamise organiseerimine ja võimsate transpordikontorite loomine. Näiteks telliste tsentraliseeritud kohaleveol vähenevad transpordikulud umbes kolmandiku võrra, vedusid teenindavate tööliste arv aga väheneb mitmekordselt.

Materjalide varumismaksumuse alandamine sõltub ka ehitusmaterjalide omahinna alandamisest ehitusorganisatsioonide ettevõtteis. Tootmisvõimsuste puudulik kasutamine neis ettevõtteis, poolkäsitööstuslike, pahatihti väikeste tootmisettevõtete loomine põhjustab ehitusmaterjalide kallinemist. Näiteks Ida Tööstusehituse Peavalitsuse ehitusettevõtted rahuldavad umbes 80 protsenti materjalide vajadusest omade ettevõtete arvel, millede kahjumid moodustasid 1953. aastal peaaegu 6 protsenti selle peavalitsuse poolt täidetud ehitus- ja montaažtööde üldmaksumusest.

Rööbiti tootmissisese kokkuhoiu teguritega on ehituse maksumusele suur mõju ehitusmaterjalide hindade muutumisel. Valitsuse määruste alusel toimunud hindade muutuste mõju ehituste maksumusele näidatakse omaette, sest see tegur ei sõltu ehitusorganisatsioonide töö kvaliteedist.

Teostades hindade alandamise poliitikat, alandab Nõukogude valitsus, selleks et stimuleerida üksikute ehitusmaterjalide liikide kasutamist, mitmesuguste materjaliliikide

hindu ebavõrdselt. Näiteks 1950. aastal alandati hindu tellistel 24 protsenti võrra, puidul — 10 protsenti võrra, mis stimuleeris puidu säästlikku kasutamist. Lubja hindu alandati suuremal määral kui tsemendil, mis stimuleeris tsemendi ratsionaalsemat kasutamist jne. Praegusel ajal peab hinnaskaala maksimaalselt stimuleerima raudbetoon-konstruksioonide kasutamist ehitusorganisatsioonide poolt.

Ehitus- ja montaažtööde omahinna planeerimise põhidokumentideks ehituses on tootmiskulude eelarve.

Ehituse maksumuse alandamise ülesanne plaaniperioodiks määratakse kindlaks ehituse eelarvelise maksumuse suhtes, erinevalt tööstusest, kus plaaniline ülesanne määratakse, võrreldes eelmise aasta omahinna tegeliku tasemega.

Peale ehituskulude arvatakse eelarvelisse maksumusse ehitusorganisatsioonide akumulatsioonid kindla protsenti ulatuses.

Ehituse tootmiskulude eelarve ja ehitustööde maksumuse alandamise plaan koostatakse umbes järgmisel kujul:

Kulukirjete nimetus	Eelarveline maksumus (tuh. rbl.)	Plaaniline ülesanne, võrrelduna eelarvelise maksumusega			Plaaniline maksumus (tuh. rbl.)
		kokkuhoi-summa (tuh. rbl.)	alandamise protsent		
			antud kirje järgi	eelarvelisest maksumusest	
Materjalid	57 000	1 710	—3	1,7	55 290
Põhipalgad	20 000	800	—4	0,8	19 200
Ehitusmasinate ekspluatatsioonikulud	4 000	120	—3	0,1	3 880
Muud otsesed kulud	3 000	150	—5	0,1	2 850
<i>Kokku</i> otsesed kulud	84 000	2 780	—3,3	2,7	81 220
Lisakulud	16 000	800	—5	0,8	15 200
Ehituse omahind	100 000	3 580	—3,5	3,5	96 420
Plaanilised akumulatsioonid	2 500	—	—	—	—
<i>Kokku</i>	102 500	—	—	3,5	—

Ehituse maksumuse planeerimise praktikas, eriti plaani koostamise esimestel staadiumidel, kasutavad üldriiklikud planeerimisorganid ja ministeeriumid ka kompleksnäitajate meetodit, mis baseerub materjalide kulu kompleksnormidel ehitus- ja montaažtööde 1 miljoni rubla kohta, või 1000 ruutmeetri elamispinna kohta, tööviljakuse kasvu, keskmise töötasu näitajatel jne.

Ehitus- ja montaažtööde omahinna alandamise ülesannete väljatöötamine rahvamajandusplaanis ministeeriumide järgi toimub järgmise skeemi kohaselt:

	Kulutuste erikaal eelarvelises maksumuses	Tööde maksumuse alandamine plaaniaastal, võrreldes eelarvetega	
		antud kirje järgi protsentides	protsentides kogu eelarvelisest maksumusest
Materjalid	57	3	1,7
Põhipalgad jne.	20	4	0,8

Ehitus- ja montaažtööde omahinna alandamise ülesanne määratakse rahvamajandusplaanis kindlaks protsendina tööde eelarvelisest maksumusest, mis on diferentseeritud ministeeriumide järgi.

Kompleksnäitajate kasutamisel on suur tähtsus ühele või teisele ministeeriumile, kogu tööstusharule või ehitusele määratud ehitusmaksumuse alandamise ülesande põhjendamisel ja kontrollimisel. Põhiülesandeks aga on ehituse plaanilise maksumuse põhjendamine eelarvete ja tehniliste projektidega iga objekti osas.

Ehituse eelarve koostatakse tehnilise projekti põhjal. Eelarves peegeldub projekteerimisalase töö igasugune paranemine. Eelarve koostamise aluseks on järgmised lähteandmed:

- a) üksikute tööliikide (mullatööd, müüritööd jt.) maht;
- b) tööde ühiku kalkulatsioonid või töö, materjalide jt. kulu kompleksnormid.

Ehituse põhiliste tööliikide ühiku omahinna näitajad on vajalikud nii eelarve põhjendamiseks kui ka tootmisprotsessis vahendite kulutamise kontrollimiseks. Tootmistsükli pika kestuse tõttu on suur tähtsus ehituse omahinna näitajatel tööde staadiumide järgi (ehitusplatsi ettevalmistustööd, vundament, seinte ladumine jne.).

Ehituse eelarvete koostamise hõlbustamiseks kasutatakse üksushindeid, mis kujutavad endast otseseid kulusid kindlaksmääravaid eelarvelisi kalkulatsioone üksikute tööliikide ühiku ja konstruktiivsete elementide kohta.

Seoses sellega toimub eelarve koostamine kalkulatsiooni-lehe lõikes, komplekssete kulukirjete kaupa, erinevalt tööstusest, kus eelarve koostatakse esmaste majanduslike elementide järgi.

Palgakulud kalkuleeritakse üksushindeis töökulu normidest ja tariifimääradest lähtudes; materjalikulud — materjalide kulunormidest, kehtivatest materjalihindadest ning transpordi- ja varumiskuludest lähtudes; ehitusmasinate ekspluatatsioonikulud — masinavahetuse kulunormist ja ühe masinavahetuse maksumusest lähtudes. Äsja viidi lõpule uute üksushinnete väljatöötamine kaasaegsete normide ja kehtivate hindade alusel.

Eelarve koostamise ja üksushinnete väljatöötamise parandamiseks on suur tähtsus selliste ehitusmaterjalide, nagu metall, metsamaterjal jt. hindade kindlaksmääramisel franko-sihtjaam. Hindade määramisega franko-sihtjaam kõrvaldatakse olulised erinevused ehitusmaterjalide varumismaksumuses üksikute ehituste järgi, mis tunduvalt kergendab üksushinnete väljatöötamist.

Üksushinded sisaldavad rajoonide järgi diferentseeritud materjali- ja palgakulusid ning teisi otseseid kulusid.

Näitena toome üksushinde ühe ruutmeetri horisontaalpinna killustikuga sillutamise kohta.

Hinne nr.

Ühe ruutmeetri horisontaalpinna sillutamine killustikuga kahes kihis: esimene kiht — 10 sentimeetrit, teine kiht — 20 sentimeetrit.

Normatiivid:

Töö kulutus — 0,198 inimpäeva.

Materjalide kulutused:

Paekivi 0,305 kuupmeetrit
Killustik 0,080 „

Rajoonid	Üksuse maksumus (rbl.)		
	üldine	sealhulgas	
		materjalid	põhipalk
I, VI, XII, XVIII	19,00	15,80	3,20
II, XIX	19,50	16,30	3,20
III, IV, XV	20,50	17,30	3,20
V	20,50	16,60	3,40
VII, VIII, IX, XI, XVI jne.	18,50	17,40	3,10

Peale otseste kulude, mis esinevad materjalide kulu, tootmistöölise palkade ja teiste otseste kulude näol, arvatakse ehituse omahinda ka lisakulud, mida tehakse ministeeriumide järgi kehtestatud normatiivide alusel protsentuaalselt otsestest kuludest. Need normatiivid on ühe ja sama ministeeriumi eri ehitusobjektide jaoks ühesugused, sõltumata teostatavate tööde iseloomust ja sellest, kas ehitus toimub hanke- või majanduslikul meetodil. Säärane praktika põhjustab mõnikord lisakulude absoluutse suuruse ebaõiget kindlaksmääramist, kunstlikku ülekulu ühtede ehitusobjektide ja tunduvat kokkuhoidu teiste ehitusobjektide juures.

Suur tähtsus projekteerimistöo parandamiseks on veel rea teiste puuduste kõrvaldamisel. Vaatleme mõningaid neist.

Praktikas esineb projektide ja eelarvete mitteõigeaegse koostamise juhtusid. See nõrgendab kontrolli vahendite kulutamise üle ja raskendab ehituse omahinna planeerimist. Ministeeriumide andmeil ei olnud 1954. aastal 865-st kapitalitööde plaani võetud ülelimiitset ehitusobjektist projekt-dokumentatsiooniga tagatud 333 ehitusobjekti.

Mõningaid muudatusi vajab ka kulude liigitus ise. Praegu kantakse ehitusmasinaid teenindavate tootmistöölise palgad masinate eksploatatsioonikuludesse, kuna aga otstarbekohasem oleks kanda need kulud tootmistöölise palgakesse. Materjalikuludes ei näidata eraldi valmiskonstruktsioone ja -detaile. See raskendab eelarve koordineerimist materjalide kulunormidega. Lisakulude hulka arvatakse põhitöölise täiendav palk ja eraldised sotsiaalkindlustuseks, s. t. sääraseid kululiigid, mida võiks kanda otseste kulude hulka. Liiga paljude oma laadilt erisuguste kulude arvamine lisakulude hulka takistab reservide väljaselgitamist.

Eelarve osatähtsuse kindlustamiseks on suur tähtsus teostatud ehitustööde eest arvelduste korra muutmisel — üleminekul üksushinnete järgi arveldustest komplekssetele arveldustele tervikuna objekti või selle lõpetatud osade järgi. Üksushinnete järgi arveldustel võib esineda ülekulusid üksikute ehitustööde liikide ettemääratud mahu suuremana näitamise arvel. Komplekssetel arveldustel eelarvelise maksumuse järgi aga tagatakse vajalik kontroll vahendite kulutamise ühe objekti kohta tervikuna.

Lähtudes ehituse eelarvelisest maksumusest, määratakse plaaniperioodiks kindlaks ehituse plaaniline maksumus, võt-

tes arvesse tehnika ja ehituse organiseerimise paranemist ning rakendatavaid organisatsioonilis-tehnilisi abinõusid.

Ehituse maksumuse alandamise tähtsamaid eeltingimusi on plaaniperioodiks kinnitatud ehitustööde omahinna alandamise ülesannete täitmist tagavate organisatsioonilis-tehniliste abinõude planeerimise parandamine. Eesrindlike ehituste organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaanis nähakse ette ehituse omahinna alandamist tagavate abinõude kogu kompleks: tööde edasine mehhaniseerimine, ehitusmehhanismide kasutamise parandamine, tootmise organiseerimise ja tehnoloogia parandamine, ökonoomsete ehitusmaterjalide juurutamine jne. Seda praktikat tuleb juurutada kõikidel ehitusobjektidel.

Sovhooside toodangu omahinna ja masina-traktorijaamade tööde omahinna planeerimise iseärasused

Tootmiskulude planeerimine põllumajanduses sõltub selle rahvamajandusharu iseärasustest.

Kuna põllumajanduses avaldavad mõju looduslikud tingimused, siis erineb tootmiskulude tase maa eri rajoonide järgi järsult; see asjaolu, samuti aga ka tootmistsükli pikkus ja põllumajanduslike tööde hooajalisus nõuavad kulutuste planeerimist mitte üksi toodanguühiku, vaid ka tööde liikide järgi.

Sotsialistliku tootmise kahe põhivormi — riikliku (üldrahvaliku) ja kooperatiiv-kolhoosliku (grupilise) — olemasolu määrab ära ka plaaninäitajate süsteemi põllumajanduses. Masina-traktorijaamades ja sovhoosides, mis on riiklikeks ettevõtteks, on tähtsamaks kvaliteedinäitajaks: sovhoosides — toodangu omahind, masina-traktorijaamades — traktoritööde omahind ja kulutused ühe tsentneri naturaaltasu kohta.

Partei ja valitsus on korduvalt pööranud tähelepanu suurtele mittetootlikele kulutustele põllumajanduses, toodangu omahinna kõrgele tasemele sovhoosides ja masina-traktorijaamades.

Kuni 1954. aastani said sovhoosid riiklikku dotatsiooni, mis õhnestas isemajandamise alused ja nõrgendas võitlust omahinna alandamise eest. Alates 1. jaanuarist 1954. a. likvideeriti riiklike dotatsioonide süsteem, kehtestades majanduslike rajoonide järgi sovhooside saaduste diferentseeritud üleandmis-hinnad, mis määrati kindlaks suhteliselt paremini

töötavate sovhooside plaanilise omahinna alusel. Seejuures jääb osa sovhoosi poolt saadavast tulust tema käsutusse, mis stimuleerib võitlust omahinna alandamise eest ja on tähtsaks isemajandamise tugevdamise tingimuseks.

Omahinna struktuuri sovhoosides iseloomustavad järgmised ligikaudsed näitajad:

Kulude koostis teravilja tootmisel sovhoosides (protsentides)

Eelmiste aastate kulud	27,5
Külveelne töötlemine ja külv	11,2
Külvide eest hoolitsemine	1,4
Koristustöö	27,5
Seeme	16,5
Väetamine	1,4
Muud otsesed kulud	2,3
Tootmise üldkulud	9,3
Sovhoosi üldkulud	5,5
<i>Kokku</i>	102,6
<u>Kõrvaltoodang (lahutatakse)</u>	<u>-2,6</u>
Põhitoodangu omahind	100

Sovhooside kulude koostis loomakasvatuses (protsentides)

	Veiste kaalu- iibe	Piima toot- miseks
• Tootmistööliste palgad	22,7	29,4
• Söödad	50,3	39,5
Sealhulgas:		
Kontsentraadid	6,7	11,3
Hein	18,5	13,1
• Muud otsesed kulud	5,0	3,6
• Tootmise üldkulud	12,5	15,7
Sealhulgas:		
• Palgad	7,2	9,0
• Sovhoosi üldkulud	9,5	11,8
Sealhulgas:		
• Palgad	5,9	4,5
	100	100

Mehhaniseeritud tootmise tingimustes moodustavad teravilja omahinnast üle 50 protsendi kulud, mis on seotud traktoritöödega (palgad, mootorikütus, remont, amortisatsioon jt.), loomakasvatuse toodangu omahinnas aga on söödad kulud kõige suurema erikaaluga; näiteks moodustab söötade erikaal veiste kaaluibe omahinnas 50 protsenti, sigade

kaaluiibe omahinnas — ligi 75 protsenti, piima omahinnas — ligi 40 protsenti.

Taimekasvatases näidatakse eraldi ka eelmiste aastate kulud, mis on tingitud põllumajandusliku aasta mittekokkulangemisest kalendriaastaga.

Sovhoosides kantakse tootmise üldkuludesse sovhoosi filiaalide juhtimise ja teenindamisega seosesolevad kulud; sovhoosi üldkulud hõlmavad kogu sovhoosi juhtimise ja teenindamise kulusid.

Ühe hektari traktoritööde (üleviiduna künnile) omahinna struktuuri masina-traktorijaamades iseloomustavad järgmised näitajad (protsentides):

Mootorikütus ja määrdeained	21,4
Traktorite ja põllutöömasinate remont	24,6
Tootmistööliste palgad ja eraldised sotsiaalkindlustuseks	33,7
Insener-tehnilise personali ja teenistujate palgad ja eraldised sotsiaalkindlustuseks	17,6
Muud majandi üld- ja administratiivkulud	2,7

100,0

Nagu toodud näitajaist selgub, puudub masina-traktorijaamade traktoritööde omahinna struktuuris säärane kulu-element, nagu amortisatsioon. See seletub sellega, et jooksva ja kapitaalremondikulud, samuti kui muudki kulud, kaetakse riigieelarvest, samal ajal kui teistes rahvamajandusharudes tehakse kapitaalremondikulud toodangu (tööde) omahinda arvatud amortisatsioonieraldiste arvel. Seega kõiki põhifondide kulumise maksumuse hüvitamiseks tehtavaid kulutusi traktoritööde omahinda ei arvata.

Palgad arvatakse traktoritööde omahinda vaid masina-traktorijaama enda kulutuste osas. Masina-traktorijaamade töötajate tasu, mida nad saavad kolhoosidelt üle garanteeritud miinimumi, vastavalt saagikuse ja produktiivsuse tulemustele, traktoritööde omahinnas ei peegeldu.

Ühe hektari künni omahinna näitaja suurest tähtsusest hoolimata ei saa masina-traktorijaamades piirduda vaid selle näitajaga, arvesse võtmata nende poolt teenindatavates kolhoosides saavutatud saagikust ja produktiivsust. Traktoritööde omahinna alanemisega peab kaasnema saagikuse ja produktiivsuse tõus. Seetõttu on, rööbiti traktoritööde omahinnaga, masina-traktorijaamade töö majandusliku efektiivsuse näitajana suur tähtsus kulutuste näitajal ühe tsent-

neri naturaaltasu kohta. See näitaja ongi viimasel ajal masina-traktorijaamade planeerimise praktikas kasutusele võetud. Kulutused ühe tsentneri naturaaltasu kohta peegeldavad mitte üksi teostatud tööde omahinda, vaid ka naturaaltasu suurust, mis sõltub samuti masina-traktorijaamade töö kvaliteedist.

Seejuures aga, kuna naturaaltasu määrad on diferentseeritud vööndite järgi, saab kulutuste näitajaid ühe tsentneri naturaaltasu kohta üksikute masina-traktorijaamade järgi võrrelda vaid ühesuguste määradega vööndi piires.

Millised on siis need tegurid, mis määravad ära omahinna taseme alandamise põllumajanduses?

Toodanguühiku kohta kulutuste taseme alandamise põhiteguriteks taimekasvatuses on saagikuse tõstmine ja kulude kokkuvõtte ühe hektari pindala kohta; loomakasvatuses — karja produktiivsuse tõstmine (veiste, sigade kaaluübe suurenemine, piimatoodangu suurenemine ühe lehma kohta, villasaagi suurenemine ühe lamba kohta jne.) ja kulutuste taseme alandamine ühe looma kohta.

Suur majanduslik tähtsus on toodangu suurenemisel 100 hektari põlluheina ja karjamaa kohta.

Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus märgivad oma otsustes, et saagikuse tõstmine ja loomakasvatuse produktiivsuse kasv on põllumajanduse arendamisel peaülesandeks. See on tähtsamaks põllumajandustoodangu tõstmise allikaks, tööviljakuse kasvu ja toodanguühiku kohta kulutuste alandamise allikaks.

Kulutuste ja põllumajandustoodangu omahinna alandamise tähtsamaid tegureid on eesrindliku tehnika juurutamine, eesrindliku agronoomia saavutuste laialdane rakendamine, ratsionaalne külvipindade struktuur, põllumajandusharude õige spetsialiseerimine ja koordineerimine, töö ja tootmise organiseerimise parandamine.

Suured erinevused nii saagikuse kui ka kulutuste tasemes pindala ühe hektari kohta ühesugustes looduslikes ja kliimatilistes tingimustes, samuti erinevused loomakasvatuse produktiivsuse näitajais ja karja ülalpidamise kulutuste tasemes kõnelevad suurte reservide olemasolust tootmis- kulude alandamiseks põllumajanduses. Samuti kõnelevad suured erinevused ühesugustes looduslikes tingimustes olevate ja ühesuguse tehnika tasemega sovhooside toodangu ja masina-traktorijaamade traktoritööde omahinna tasemes omahinna alandamise veel ärakasutamata reservidest.

Eesrindlike sovhooside ja masina-traktorijaamade, eesrindlike traktoribrigaadide kogemuste laialdane juurutamine ja levitamine on olemasolevate reservide väljaselgitamise ja ärakasutamise tähtsaimaks vahendiks.

Tööviljakuse tõstmise ja kulutuste taseme alandamise aluseks taime- ja loomakasvatuses on eesrindliku tehnika juurutamine ja põllumajanduslike tööde mehhaniseerimine ning elektrifitseerimine. Näiteks väheneb kombainiga koristamisel tööaja kulu pindala ühe hektari kohta, võrreldes käsitsi töötamisega, 40 korda; lammaste niitmise mehhaniseerimine tõstab tööviljakust, võrreldes käsitsi niitmisega, 4—5 korda ja enam.

Eesrindliku tehnika juurutamine taimekasvatuses mitte ükski ei alanda kulutuste taset, vaid tõstab ka pinnase töötlemise kvaliteeti, lühendab põllutööde teostamise tähtaegu, mis on saagikuse tõstmise ja toodanguühiku kohta kulutuste alandamise tähtsaks teguriks.

Loomakasvatuses töömahukate tööde — söötade valmistamise, jootmise, lüpsmise, lammaste niitmise — mehhaniseerimine elektrifitseerimise baasil mitte ükski ei vähenda järsult töökulusid, vaid tõstab ka, tänu karja söötmise ja pidamise tingimuste parandamisele, loomakasvatuse produktiivsust.

Kulutuste tase sõltub suurel määral sotsialistliku põllumajanduse varustatusest eesrindliku tehnikaga, traktoripargi koosseisust, uusimate põllutöömashinate kasutuselevõtmisest, tehnika kasutamise tasemest.

Diiseltraktorite kasutuselevõtmine näiteks annab suurt kokkuvõidu mootorikütuse ja remondikuludes, tagab tööviljakuse tõusu ja palgakulude vähenemist ühe hektari künni kohta. Näiteks mootorikütuse (odavama) kulu ühe hektari künni kohta moodustab diiseltraktoril «ДТ-54» ligi 10 kilogrammi, kuna petrooleumitraktoril «CT3-XT3» on see kulu ligi 16 kilogrammi. Rippriistade kasutuselevõtmine võimaldab vabastada tuhanded haakijad, s. t. tõsta suuresti tööviljakust põllumajanduses.

Sõjajärgsetel aastatel toimus traktoripargi ning põllutöömashinate ja -riistade koosseisus suuri muudatusi. Nii moodustas diiseltraktorite erikaal masina-traktorijaamades 1951. aastal ligi veerandi, 1955. aastal aga juba üle poole kogu masina-traktorijaamade traktoripargi võimsusest.

Kuivõrd mõjutab traktoripargi kasutamise aste traktoritööde omahinna taset, selgub järgmisest näitest:

Moskva oblasti masina-traktorijaamade rühmitus (1950. aastal)

Masina-traktorijaamade rühmad väljatootuse järgi	Traktori kesk- mine toodang (hektarites), üle- viiduna 15-jõuli- sele	Ühe tingkünni hektari omahind (protsentides esi- mese rühma suhtes)
150 kuni 200 hektarit	172	100
201 „ 250 „	226	98,1
251 „ 300 „	274	91,0
301 „ 350 „	325	83,7
351 „ 400 „	371	80,4
üle 400 hektari	439	78,0

Väga suur tähtsus tööviljakuse tõstmise ja kulutuste taseme alanemise taotlemisel põllumajanduses on agronoomiateaduse saavutuste ja põllumajandusliku tootmise eesrindlike kogemuste juurutamisel, nagu: taimekasvatuses — kultuuride õige vaheldumine, sügisküнд (sügise küнд suviviljade alla, mis soodustab niiskuse kogumist ja umb-rohu tõrjet), väetiste kasutamise õige süsteem, valitud seemne külvamine, loomakasvatuses — karja pidamise ja tema eest hoolitsemise parandamine jne.

Uute taimesortide ja kõrge produktiivsusega loomatõugude laialdane levitamine eesrindliku teaduse saavutuste ja eesrindlike kogemuste juurutamise alusel ei tõsta ainult põlluviljakust ja loomakasvatuse produktiivsust, vaid parandab ka põllumajanduse toodangu kvaliteeti.

Toodangu hulga suurenemine pindalaühiku kohta baseerub tootmisharude õigel spetsialiseerimisel ja koordineerimisel ning on maakõlvikute 100 hektari kohta põllumajandustoodangu suurenemise ja toodangu omahinna alanemise allikaks.

Üks otsustavaid, tööviljakuse kasvu ja omahinna alanemist tagavaid tingimusi on töö õige organiseerimine ja kvalifitseeritud kaadri loomine.

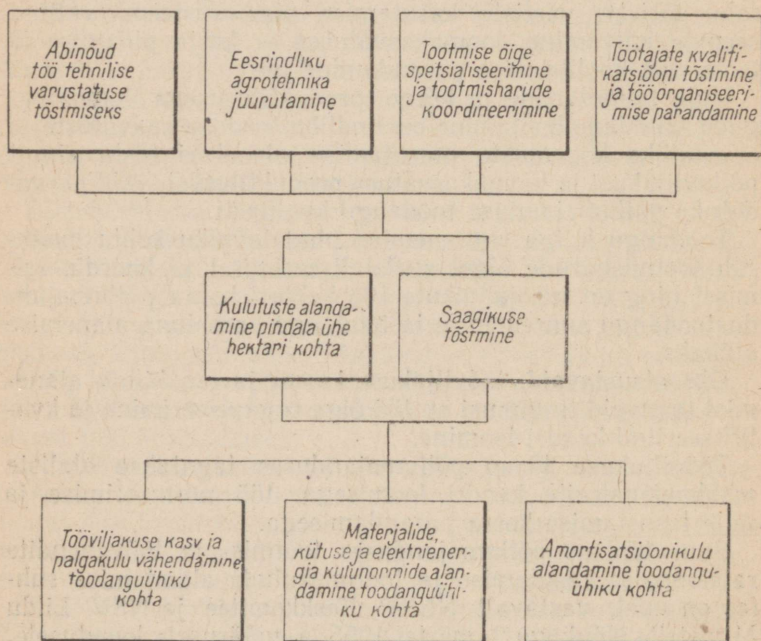
Tööviljakuse tõusu põllumajanduses tagatakse alaliste mehhanisaatorite kaadri loomisega, töö normeerimise ja selle tasustamise korra parandamisega.

Suur tähtsus põllumajanduses tootmis- ja töövahendite ratsionaalse kasutamise ja tootmiskulude alandamise suhtes on uuel, vastavalt NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu 9. märtsi 1955. a. määrusele kasutusele võetud põllumajanduse planeerimise korral.

Omahinna alandamise tegurite küsimuse lahendamisel tuleb silmas pidada, et üksikud tegurid võivad mõjutada kulutuste taset (pindala ühe hektari ja ühe looma kohta) vastupidises suunas. Näiteks suuremal hulgal väetiste kasutamine, sordiseemne kasutamine, pinnase parem töötlemine, samuti koristustööde mahu suurenemine seoses saagikuse tõusuga, — võivad suurendada üksikuid kulutuste liike pindala ühe hektari kohta. Samal ajal vähendab põllumajanduslike tööde kompleksne mehhaniseerimine järsult töömahukust ja peab tagama kulutuste üldmahu vähenemist mitte üksi toodanguühiku, vaid ka pindala ühe hektari kohta. Kuid rõhutada tuleb seejuures kulutuste alandamise otsustavat tähtsust toodanguühiku kohta.

Sovhooside toodangu omahinna alandamise põhitegurid taimekasvatuses võib esitada skemaatiliselt järgmisel kujul:

Omahinna alandamise tegurid taimekasvatuses

Loomakasvatuses võib söötmise tingimuste parandamine suurendada kulutusi ühe looma kohta. Samal ajal aga tagavad säärased abinõud, nagu tootmisprotsesside mehhaniseerimine elektrifitseerimise baasil, töö organiseerimise parandamine, söötade omahinna alandamine, kulutuste vähendamist mitte ainult toodanguühiku, vaid ka üksiku karilooma kohta. Loomakasvatustoodangu omahinna alanemine seoses karja produktiivsuse tõusuga sõltub ka tõuaretuse paranemisest ja karja koosseisu muutumisest. Näiteks lehmade erikaalu suurenemine veiste hulgas on osutunud viimastel aastatel soodsaks loomakasvatuse produktiivsuse tõusu näitajaks.

Rahvamajandusplaanis võib sovhooside põllumajandustoodangu omahinna alandamise ülesande arvutus toimuda järgmiselt (arvud on tinglikud):

Toodanguliigid	Toodangu 1 tsentneri omahind		Plaaniperioodi toodang (milj. rbl.)		Omahinna alanemine	
	eelmine aasta	plaaniaasta	eelmise aasta omahinnas	plaan- aasta omahinnas	milj. rbl.	protsen- tides
Taimakasvatustoodang:						
teravili	32	29,5	64	59	5	-7,8
jne.						
Loomakasvatustoodang:						
piim	160	150	16	15	1	-6,2
jne.						
<i>Kokku</i>						

Omahinna alandamise ülesanded määratakse kindlaks sovhooside toodangu kohta tervikuna ja toodangu üksikute põhiliikide järgi (teravili, puuvili, piim, liha eluskaaluga, vill).

Põllumajanduses, nagu teisteski rahvamajandusharudes, on omahinna kalkuleerimise objektiks mitte üksi valmistoodang, vaid ka teatavat liiki tööd. Põllumajanduse kui pika tootmistsükliga tootmisharu iseärasuste tõttu on siin sellel küsimusel eriti suur tähtsus.

Taimakasvatuses näiteks arvutatakse ühe tsentneri nisu, rukki jne. omahind, samuti aga ka kulutused tööde liikide järgi pindala ühe hektari kohta (künn, äestamine, külv jm.).

Kulutuste arvutamisel tööde liikide järgi on suur tähtsus mitte üksi valmistoodangu omahinna kindlaksmääramisel, vaid ka operatiivsel juhtimisel ja põllumajanduslike tööde sooritamise protsessis vahendite kulutamise kontrollimisel. Seejuures on suur tähtsus eelmiste aastate kulude eraldamisel.

Plaaniülesanne määratakse nii toodanguühingu kui ka tööde liikide järgi pindala ühe hektari kohta, näidates seejuures eraldi eelmiste aastate kulud, seemne, väetiste, tootmise üld- ja sovhoosi üldkulud. Kulutused tööde liikide järgi sisaldavad tootmistöölise palkasid, remondi-, kütte- ja amortisatsioonikulusid. Kulud tööde liikide järgi arvutatakse kehtestatud normatiivide ja töömahu näitajate põhjal (normid põllumajanduses määratakse mitte toodanguühiku, vaid töödeühiku kohta). Tootmise üld- ja sovhoosi üldkulude osas koostatakse kulude eelarved kirjete järgi.

Loomakasvatuses on kalkulatsiooniühikuks tsentner liha, piima, villa jne., samuti kulutused ühe karilooma ülalpidamiseks. Seejuures kulutusi ühe karilooma ülalpidamiseks kalkuleeritakse veiste osas rühmade järgi: lehmad, noorloomad, jooksva aasta juurdesünd.

Toodangu ühe tsentneri omahinna arvutamiseks loomakasvatuses on vaja teada loomade arvu ja karja koosseisu, palga-, sööda- ja muid kulusid, samuti ka karja produktiivsuse näitajaid: piimatoodang ühe lehma kohta, aastane juurdesünd jne.

Söötade kulu arvutatakse söödaliikide järgi (omad või ostetavad konsentraadid, heinad, põhk, haljassööt jt.), lähedes loomade arvust ja karja koosseisust (veised liikide järgi, sead, lambad, kitsed jt.) ning söötade kulunormidest ühe looma kohta.

Söötade kulu arvutatakse järgmise vormi järgi:

Söödalligid	Veised rühmade järgi			Sead rühmade järgi			Lambad ja kitsed		
	norm ühe looma kohta (tsentnerites)	söödahuik (tuh. tsentnerites)	sõötade maksumus (milj. rbl.)						
Kontsentraadid:									
omad									
ostetavad									
Koresööt:									
hein									
põhk ja aganad									
Haljassööt									
Silo									
Juurvili									
Kartul									

Toodangu põhiliikide (teravili, toorpuuvill, piim, vill, looma- ja sealiha) kalkulatsioonid koostatakse järgmiselt:

Teraviljale (arvud on tinglikud)

Kululligid	Toodangu 1 tsentneri kohta (rbl.)	Külvipinna 1 hektari kohta plaaniaasta saagiks (rbl.)
Eelmiste aastate kulud	10	200
Plaaniaasta kulud	20	400
Neist:		
Külvielse töötlemisega ja külviga seotud kulud	3	60
Külvide eest hoolitsemise kulud	0,5	10
Koristuskulud	7,5	150
Seemne maksumus	4	80
Väetiste maksumus	0,5	10
Tootmise üldkulud	3,0	60
Sovhoosi üldkulud	1,5	30
<i>Kokku kulud</i>	30,0	600
Toodangu 1 tsentneri maksumus (kõrvaltoodang maha arvatud)	29,5	590

Piimale (arvud on tinglikud)

Kululfigid	Toodangu 1 tsentneri kohta (rbl.)	Ühe looma kohta (rbl.)
Tootmistööliste palgad	45	1350
Kokku söötasid	65	1950
Sealhulgas:		
kontsentraadid		
koresööt		
mahlakad söödad		
Muud otsesed kulud	5	150
Tootmise üldkulud	20	600
Sovhoosi üldkulud	15	450
Toodangu 1 tsentneri omahind	150	4500

Põllumajandustoodangu omahinna kalkuleerimisel kerki-
vad üles kulude kaastoodangu eri liikide vahel jaotamise
küsimused: loomakasvatuses — piima ja juurdesünni vahel,
villa ja juurdesünni vahel jne., taimekasvatuses — teravilja
ja kõrvaltoodangu (põhk) vahel.

Näiteks kulude jaotamisel piima ja juurdesünni vahel
võrdsustatakse kulud ühe vastsündinud vasika kohta 1 tsent-
neri piimaga ilma lüpsikuludeta, sest ühe vasika arenemiseks
kuni selle sündimiseni kulutatakse umbes sama palju toit-
aineid kui 1 tsentneri piima tootmisekski.

Teravilja omahinna arvutamisel lahutatakse kõikidest
kuludest kõrvaltoodangu maksumus kindlates hindades.
Põhu ja teiste kõrvaltoodangu liikide hinna kindlaksmäära-
misel tuleb lähtuda sellest, et seda toodangut kasutatakse
söödana, kütusena jne.

Ühe tsentneri teravilja omahinna arvutamise meetodikat
näitame järgmises lihtsas näites.

Lähteandmed:

Külvipind	10 000 hektarit
Eelmiste aastate kulud	2 milj. rbl.
Plaaniaasta kulud	4 milj. rbl.
Saagikus	20 tsentnerit ühelt hektarilt
Kõrvaltoodang	100 000 rbl.

Ühe tsentneri teravilja omahind =

$$\frac{4 \text{ milj. rbl.} + 2 \text{ milj. rbl.} - 100\,000 \text{ rbl.}}{20 \times 10\,000} = 29 \text{ rubla } 50 \text{ kopikat.}$$

Rööbiti omahinna arvutamise ülaltoodud põhimeetodiga, mis baseerub normatiividel ja otsesel arvutusel, on suur tähtsus ka komplekssete näitajate meetodil, mida kasutavad plaaniorganid peamiselt plaani koostamise esimesel staadiumil.

Sovhoosi toodangu omahinnale põhitegurite mõju arvutamise meetodikat komplekssete näitajate kasutamise teel tutvustame järgmises tingnäites:

	Protsentides eelmise aasta suhtes
<i>I. Lähteandmed plaaniaasta kohta:</i>	
Külvipind	+12
Saagikus	+20
Materiaalsed kulutused 1 hektari kohta	muutuseta
Töökulutused ühe hektari kohta	-10
Tootmistööliste keskmine palk	+8
Kokku tootmise üldkulud	+3
Kokku sovhoosi üldkulud	muutuseta

II. Omahinna struktuur eelmisel aastal (protsentides):

Materiaalsed kulutused	53
Tootmistööliste palgad	30
Tootmise üldkulud	10
Sovhoosi üldkulud	7
	100

III. Arvutus:

Materiaalsete kulutus- te muutumine ühe tsentneri toodangu kohta	100 —	$\frac{100 \times 100}{120}$	= 16,7 protsenti;
Mõju lõpp-omahinna- le		$\frac{16,7 \times 53}{100}$	= 8,9 protsenti;
Tööviljakuse muutu- mine		$\frac{120 \times 100}{90}$	- 100 = 33 protsenti;
Tootmistööliste palga muutumine ühe tsentneri toodangu kohta	100 —	$\frac{108 \times 100}{133}$	= 19 protsenti;
		$\frac{19 \times 30}{100}$	= 5,7 protsenti;
Toodangu suurenemi- ne		$\frac{120 \times 112}{100}$	- 100 = 34,4 protsenti;

Tootmise üldkulude muutumine ühe tsentneri toodangu kohta	100 —	$\frac{103 \times 100}{134,4}$	= 23,4 protsenti;
		$\frac{23,4 \times 10}{100}$	= 2,3 protsenti;
Soyhoosi üldkulude muutumine ühe tsentneri toodangu kohta	100 —	$\frac{100 \times 100}{134,4}$	= 25,6 protsenti;
		$\frac{25,6 \times 7}{100}$	= 1,8
Kokku			18,7

Rahvamajandusplaani koostamisel määratakse masina- traktorijaamade traktoritööde omahinna-ülesanne kindlaks järgmiselt (arvud on tinglikud):

Kuluelemendid	Eelmine aasta			Plaaniaasta	
	plaan milj. rbl.	Loodetav täitmine		milj. rbl.	rbl. ja kop. ühe hektari künni kohta
		milj. rbl.	rublades ühe hektari künni kohta		
1	2	3	4	5	6
Kokku	6 400	6 400	32	6 300	30
Sealhulgas:					
Mootorikütus ja määrde- materjalid	1 280	1 280	6,4	1 260	6
Traktorite ja põllutöö- masinate remont	1 480	1 480	7,4	1 470	7
Tootmistööliste palgad koos juurdearvutustega	2 100	2 100	10,5	2 100	10
Insener-tehniliste töötaja- te ja teenistujate pal- gad koos juurdearvutus- tega	1 100	1 100	5,5	1 050	5
Muud majandi üld- ja ad- ministratiivkulud	440	440	2,2	420	2
Tööde maht milj. hektari- tes, üleviiduna künnile	200	200		210	

Kulutused masina-traktorijaamade traktoritöödele kalkuleeritakse eesrindlike normide põhjal, olenevalt ettenähtud tööde mahust. Näiteks kulutused mootorikütusele ja määrde- materjalidele arvutatakse järgmiselt:

	Tööde maht, üleviiduna künnile (hektarites)			Mootori kütuse norm (kilogrammides)	Hulk (tuh. tonnides)	Hind (rbl.)	Summa (milj. rbl.)
	traktorite arv (tuhandetes)	koormus ühe traktori kohta	maht (tuh. hektarites)				
Diisltraktorid	100	700	70 000	9	630	300	189
Petrooleumitraktorid	50	500	25 000	14	350	550	193
Ligroiinitraktorid	jne.						
Bensiinitraktorid							
Gaasigeneraator-traktorid							
Iseliikuvad kombainid							
jne.							

Seega sõltub mootorikütuse üldine kulu tööde mahust, kulunormist ühe hektari künni kohta ja traktoripargi koosseisust. Mootorikütuse kulunorm aga ühe hektari künni kohta sõltub tunduval määral traktorite kasutamise astmest ja traktoripargi koosseisust.

Kulud ühe tsentneri naturaaltasu kohta tehakse kindlaks masina-traktorijaama kulude jagamisega masina-traktorijaama naturaaltasu tsentnerite arvule kultuuride järgi. Kuid ühe tsentneri naturaaltasu kulu näitaja arvutamise metoodika nõuab siiski veel edasist läbitöötamist.

Vedude omahinna planeerimise iseärasused

Tootmis- ja käibekuludes on suur osatähtsus transpordikuludel. Nii moodustasid enne sõda tootmisvahendite veokulud tööstustoodangu omahinnas keskmiselt üle 10 protsendi. Seejuures kõige suurem erikaal on sääraсте veoste transpordikuludel, nagu kiviisüsi, mets, tsement, maagid, nafta. Transpordikulud moodustavad ligi veerandi kütuse varumismaksumusest, poole — teravilja, suhkrupeedi varu-

mismaksumusest, $\frac{2}{3}$ — turustusorganisatsioonide kuludest, poole — hulgikaubanduse käibekuludest, $\frac{1}{5}$ — jaekaubanduse käibekuludest.

Transpordikulude taseme alandamine NSV Liidu rahvamajanduses sõltub järgmistest põhiteguritest:

a) vedude kauguse lühendamine seoses tootlike jõudude ratsionaalse paigutamisega, tööstuse lähendamine tooraine allikatele, rajoonide majanduse kompleksne väljaarendamine, samuti õige koopereerimine ja spetsialiseerimine rahvamajanduses;

b) üksikute transpordiliikide tehniline täiustamine ja ratsionaalne kasutamine rahvamajanduses;

c) vedude omahinna ja veotariifide alandamine.

Toodud tegurid määravad ära transpordikulude suuruse transpordi poolt teenindatavate rahvamajanduse põhiharude tootmiskulude koosseisus.

Transporditariifide tase sõltub vedude omahinna tasemest — transpordi enda töö peamisest kvaliteedinäitajast.

Rahvamajandusplaanis määratakse vedude omahinna alandamise ülesanne raudtee-, vee-, auto- ja õhustranspordile.

Vedude omahinna alandamise rahvamajanduslik tähtsus üksikute transpordi põhiliikide osas sõltub nende transpordiliikide järjest kasvavast osatähtsusest riigi üldises veosekäibes. Näiteks moodustab autotranspordi osatähtsus riigi üldises veosekäibes üle 60 protsendi tonnides ja 3—4 protsenti tonnkilomeetrites.

Kui seejuures ühe tonnkilomeetri omahind raudteetranspordis moodustab keskmiselt 3—4 kopikat, siis on autovedudel ühe tonnkilomeetri omahind 50—60 kopikat.

Vedude omahinna struktuuri transpordi põhiliikide järgi iseloomustavad järgmised näitajad:

	Raudtee-transport	Jõe-transport	Mere-transport	Auto-transport
Palgad ja eraldised sotsiaalkindlustuseks	45,6	40,1	28,3	27,6
Kütus ja elektrienergia	21,1	19,4	22,5	17,5
Materjalid ja inventari kulumine	6,6	3,2	4,4	1,2
Remont	5,4	14,5	16,8	16,6
Amortisatsioon	16,9	16,6	19,0	20,8
Muud kulud	4,4	6,2	9,0	16,3

Iseärasuseks vedude omahinna struktuuris on palkade suur erikaal, samuti kütuse, amortisatsiooni ja remondi suhteliselt suur osatähtsus, mida suurel määral tingib transpordi kui materiaalse tootmisharu spetsiifika.

Rööbiti toodud näitajatega, mis iseloomustavad omahinna struktuuri kululiikide järgi, on raudteetranspordis suur tähtsus ka vedude omahinna struktuuril ametite järgi, mida iseloomustavad järgmised tüüp-näitajad: teamet — 11,4 protsenti, veduriamet — 41,0, vaguniamet — 11,3, liiklusamet — 9,3, reisijateveo amet — 2,8, side ja signalisatsioon — 2,0 jne.

Teameti kuludesse kuuluvad tee korrashoiu- ja valve-, teede lumest puhastamise jms. kulud; veduriameti kulud sisaldavad kütusekulusid, veduribrigaadide palkasid, vedurite jooksva remondi jm. kulusid; vaguniameti kuludeks on vagunimeistrite tasud, vagunite tehnilise ülevaatused jne. kulud; liiklusameti kuludeks on konduktoribrigaadide palgad jm.

Kulude liigitamisel ametite järgi on suur tähtsus transporditöö operatiivseks juhtimiseks, vahendite kulutamise kontrollimiseks, samuti vedude omahinna kalkuleerimisel üksikute veoseliikide järgi.

Vedude omahinna alanemine transpordis toimub tehnilise progressi ja töö organiseerimise parandamise alusel: võimsate ja ökonoomsete vedurite, laevade ja autode juurutamise, raudteede automatiseerimise ja elektrifitseerimise, maanteedede täiustamise, laevandusele soodsate tingimuste loomise, laadimistööde mehhaniseerimise teel. Laialdaselt on transpordis levinud eesrindlikud töö organiseerimise meetodid. Eriti hoogustus sõjajärgsel perioodil sotsialistlik võistlus.

Abinõud eesrindliku tehnika juurutamiseks mõjutavad komplekselt transporditöö tehnilis-majanduslike näitajaid — väheneb kütusekulu, paranevad veereva koosseisu kasutamise näitajad, tõuseb transporditöötajate tööviljakus, alaneb vedude omahind.

Tööviljakuse kasv ja vedude omahinna alanemine eesrindliku tehnika juurutamise ja töö organiseerimise parandamise baasil on vahetult seotud veereva koosseisu kasutamise tehnilis-majanduslike näitajate paranemisega. Raudteedel on neiks näitajaiks vaguni koormus ja rongi kaal, vaguni ja veduri ringe, vaguni ja veduri ööpäeva keskmine läbisõit; vee- ja autotranspordis — samasugused laevastiku ja autode kasutamise näitajad.

Veereva koosseisu (vaguni, veduri) ringe on transpordi töö tähtsaimaks näitajaks. See näitaja peegeldab nii transpordi veerevate vahendite liikumise kiirust kui ka vedude kaugust. Ringluse kiirenemist tagavateks põhiabinõudeks on läbisõidu kauguse lühendamine, liiga kaugete ja ebaratsionaalsete vedude likvideerimine, tühisõitude vähendamine, vagunite, laevade ja autode seisuaaja lühendamine jaamades ja seadmetes, samuti peale- ja mahalaadimistel, marsruutvedude erikaalu suurendamine, rongide, laevade ja autode liikumiskiiruse tõstmine.

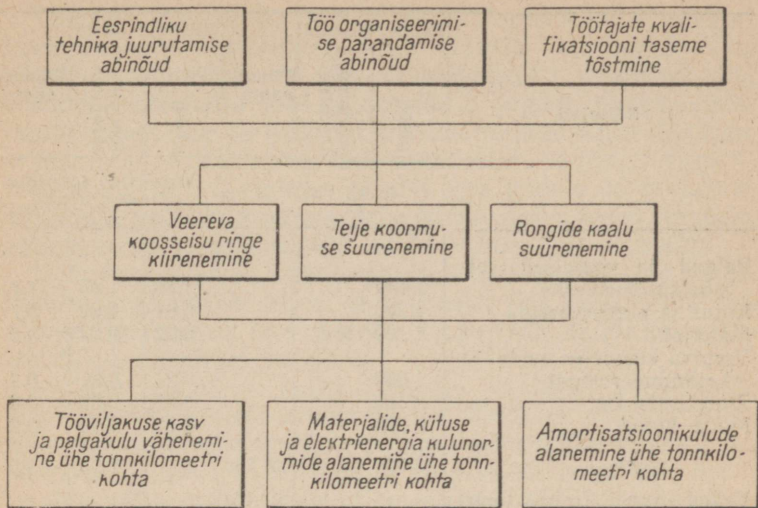
Partei ja valitsus juhivad tähelepanu vajadusele parandada veereva koosseisu kasutamist, kiirendada vagunite (vedurite) ringet, suurendada vedurite ööpäeva keskmist läbisõitu, parandada vagunite, laevastiku ja autode kandevõime ärakasutamist ja suurendada kaubarongide kaalu. Veereva koosseisu kasutamise tehnilis-majanduslike näitajate parandamisel on otsustav tähtsus vedude mahulise plaani täitmiseks ja nende omahinna alandamiseks.

Veereva koosseisu kasutamise näitaja parandamine mõjutab kõiki vedude omahinna põhielemente. Veereva koosseisu ringe kiirenemisega, rongide liikumise kiirenemisega, vaguni koormuse ja rongi kaalu suurenemisega suureneb vastavalt ka transporditöö tonnkilomeetrite arv. Palga-, kütuse-, amortisatsiooni- ja remondikulude üldsuurus aga jääb endiseks või suureneb võrdlemisi vähe, mis põhjustab vedude ühe tonnkilomeetri omahinna alanemise.

Üheks transporditöö tehnilis-majanduslikuks põhinäitajaks on ka kütuse kulu ühe bruto-tonnkilomeetri kohta. Rööbiti raudteede elektrifitseerimisega ja mootorvedurite juurutamisega on kütuse kulu vähendamist transpordis tagavateks tähtsamateks abinõudeks kütuse põletamise tehnoloogilise režiimi parandamine, veereva koosseisu ärakasutamise näitaja parandamine, kütuse kvaliteedi tõstmine.

Raudteetranspordi veereva koosseisu kasutamise tehnilis-majanduslike näitajate parandamise kui vedude omahinna alandamise teguri tähtsus on esitatud skemaatilisel kujul lk. 101.

Otsustava mõjuga vee- ja autotranspordi vedude omahinna alanemisele on ka eksploatatsioonitöö parandamine eesrindliku tehnika juurutamise, töö organiseerimise parandamise ja töötajate kvalifikatsiooni tõstmise alusel: koormuse, sõidukiiruse, veetranspordi eksploatatsiooniperioodi

aja ära kasutamise näitajate parandamine, autopargi tonnaaži ja läbisõidu näitajate suurendamine.

Laevade suure seisuaaja tõttu, mis moodustas üle poole eksploatatsiooni ajast, oli pukseeritavate tahkekaubalaevade sõiduaeg 1953. aastal kõigest 34,4 protsenti. Ebaproduktiivsete tööseisakute likvideerimine ja liikumise kiiruse tõstmine on veetranspordis väga suureks vedude omahinna alandamise reserviks.

Suur mõju autotranspordi töö paranemisele on autorongide kasutamisel, automajandite ühendamisel ja autovedude tsentraliseerimisel, üldkasutatava autotranspordi laialdasel juurutamisel ja teolude parandamisel.

Rahvamajandusplaanis määratakse omahinna-ülesanne vedude plaanilise mahu kohta miljonites rublades ja ühe tonnkilomeetri kohta kopikates. Toome vastava näite raudteetranspordist lk. 102 (arvud on tinglikud).

Omahinnaplaani koostamisel määratakse põhikululiikide summa kindlaks, lähtudes tonnkilomeetriteks taandatud vedude mahust.

Üldine palgakulu suurus sõltub töötajate arvu ja keskmise palga näitajaist, mis määratakse kindlaks koosseisude nimestike, tariifi- ja palgamäärade alusel.

Amortisatsioonisumma arvutatakse põhifondide aasta-

Näitajad	Eelmine aasta			Eelmine aasta		
	plaan	loodetav täitmine	Plaaniaasta	plaan	loodetav täitmine	Plaaniaasta
Palgad ja eraldised sotsiaalkindlustuseks	9 400			1,88	1,85	1,7
Kütus ja elektrienergia	4 200			0,84	0,80	0,7
Materjalid	1 100	jne.		0,22	0,22	0,2
Veereva koosseisu aasta- ja keskmine remont	1 050			0,21	0,21	0,2
Amortisatsioon	3 150			0,63	0,62	0,6
Muud kulud	1 100			0,22	0,23	0,2
<i>Kokku</i>	20 000	19 846	20 160	4	3,93	3,6
Vedude maht (mlrd. tonnkiilomeetrites)	500	505	560			

keskmise maksumuse näitajate, amortisatsiooninormi jne. alusel.

Vedurite ja mootorvedurite kütusekulu määratakse kindlaks vedude mahu näitajate, kütuse kulunormide ja ühe tonni tingkütuse varumismaksumuse alusel.

Esitame kütusekulu kalkulatsiooni järgmise tingnäitena:

Näitajad	Mootühik	Eelmine aasta		Plaan
		plaan	loodetav täitmine	
Vedude maht (bruto)	miljonid tonnkiilomeetrid	800 000	810 000	900 000
Kütuse (ting-) kulunorm 10 000 brutotonnkiilomeetri kohta	kilogrammide	200	200	190
Kütuse (ting-) hulk	tuhandet tonnid	16 000	16 200	17 100
Ühe tonni tingkütuse hind	rublad	100	100	95
Kütusekulud	miljonid rublad	1 600	1 620	1 625

Tähtsaks ülesandeks on vedude omahinna kindlaksmääramine üksikute veoseliikide järgi. Näiteks kui kivisöe veol raudteetranspordiga on ühe tonnkilomeetri omahind alla 4 kopika, siis nafta veol on see üle 5 kopika. Vedude omahinna erinev tase on tingitud tehnilis-majanduslike näitajate erinevusest. Kui kivisöe veol moodustab koormus vagunitelje kohta ligi 14 tonni, tühisõit aga umbes 35 protsenti, siis nafta veol on koormus telje kohta ligi 9 tonni, tühisõit aga moodustab laadungiga sõidu suhtes 100 protsenti.

Vedude omahinna kalkuleerimise keerukus üksikute veoseliikide järgi seisab selles, et suuremat osa kuludest ei saa otseselt ja vahetult ühe või teise veose veole kanda ja kalkuleeritakse seepärast kaudselt.

Vedude omahinna kalkuleerimisel üksikute veoseliikide järgi tehakse eriliste arvutuste teel kindlaks veereva koosseisu kasutamise plaaniliste põhinäitajate mõju omahinnale. Näiteks kivisöe veo omahinna kindlaksmääramiseks arvutatakse välja «vagunitelje-kilomeetrite» arv tuhande tonnkilomeetri kohta, lähtudes telje koormuse normatiivist kivisöe veol ja suhtest tühjade ning koormatud vagunite läbisõidu vahel.

Selle meetodi kasutamisel jaotatakse vagunite ja manöövrivedurite remondi-, õlitus- ja küttekulud ning amortisatsioon veoste vahel proportsionaalselt «vaguniteljekilomeetrite» hulgale. Kulud aga, mis on seotud rongide läbisõidu ja veduritega ning konduktoribrigaadide ülalpidamisega, jaotatakse vastavalt veoste veomahule «Bruto-tonnkilomeetrites». Lähtudes kulutustest «vaguniteljekilomeetrite» ja «bruto-tonnkilomeetrite» ühiku kohta, arvutatakse välja kulude üldsumma ja üksikute veoseliikide veo ühe tonnkilomeetri omahind.

Vedude omahinna näitajad veoseliikide järgi on vajalikud nii transporditöö analüüsimiseks kui ka veotariifide kindlaksmääramiseks.

KOLMAS PEATÜKK

KAUBANDUSE KÄIBEKULUDE, VARUMIS- JA TURUSTUSKULUDE PLANEERIMINE

Käibekuludeks nimetatakse kaubandusorganisatsioonide kulusid, mis on seotud toodangu tarbijateni viimise funktsioonide täitmisega. Sellesse riikliku plaani osasse arvatakse ka varumis- ja turustusorganisatsioonide kulud.

Varumisorganisatsioonid ostavad sovhoosidelt, kolhoosidelt ja üksikutelt kolhoosnikutelt põllumajandussaadusi ja annavad need üle tööstusele töötlemiseks või kaubandusele realiseerimiseks. Turustusorganisatsioonid teostavad vahendamisfunktsioone tööstusettevõtete ja nende toodangu tarbijate (teiste tööstus-, transpordi- ja kaubandusettevõtete) vahel. Kaubandusettevõtted realiseerivad varumis- ja turustusorganisatsioonidelt ning ettevõtteil vahetult soetatud kaupu tarbijatele (elanikkonnale linnades ja maal ning osaliselt riigiasutustele, kolhoosidele ja artellidele).

Käibekulud sisaldavad kõiki nende organisatsioonide kulusid, mis on seotud kaupade ja saaduste veoga, säilitamisega, töötlemisega, sorteerimisega, pakkimisega, realiseerimisega jne.

Käibekulude hüvitamine toimub mitmel teel: kaubandusorganisatsioonidele — jaehindadest tehtavate mahahindluste arvel, ühiskondliku toitlustamise ettevõttele (nende poolt valmistatud toodangu osas) — hinnalisandi juurdearvamisega töödeldava tooraine maksumusele, varumisorganisatsioonidele — varumis-(kokkuostu-) hindadele kindlaksmääratud suuruses (normis) lisandi (hinnalisandi) juurdearvamisega, hulgiorganisatsioonidele — juurdehindlusega hindadele, millega ettevõtted realiseerivad oma toodangut.

Hinnalisandite ja mahahindluste määra diferentseeritakse olenevalt toodangu realiseerimise konkreetsetest tingimus-

test (vahetult tööstusettevõttest või vahebaaside kaudu realiseerimine, linna- või maakaubanduses realiseerimine jne.). Seejuures võetakse arvesse, et varumis-, turustus- ja kaubandusorganisatsioonidele tuleb plaaniülesannete täitmisel nende poolt kindlustada vastav kasum, mis stimuleerib nende finantsilise ja majandusliku tegevuse parandamist.

Käibekulude *struktuur* sõltub organisatsioonide tegevuse laadist. Seda võib näha järgmisest, 1953. a. andmeil koostatud tabelist (protsentides):

	Varumisorga- nisatsioonid	Turustusorga- nisatsioonid	Jaekaubandus	Ühiskondlik toitlustamine
Kokku käibekulusid	100,0	100,0	100,0	100,0
Sealhulgas:				
Kohaleveokulud	49,0	86,5	17,7	8,4
Säilitamise, järeltöötlemise ja pak- kimise kulud	1,8	2,5	4,7	—
Palgad ja eraldised sotsiaalkind- lustuseks	23,3	4,3	38,2	54,7
Valve	1,1	—	2,9	1,4
Hoonete ja inventari üür, korras- hoid ja jooksev remont	6,8	0,8	13,6	11,2
Amortisatsioon	5,2	0,9	1,4	5,2
Kütus	1,0	—	—	5,4
Komandeeringud	1,2	0,1	0,4	0,5
Kantselei-, posti- ja telegraafikulud	1,1	0,3	0,6	0,8
Reklaam	—	—	0,4	—
Taarakulu	1,6	—	0,8	—
Kaupade kaod	0,2	1,0	3,5	1,9
Krediidiprotsendid	1,9	0,8	8,7	—
Eraldamised kontorite ja trustide ülalpidamiseks	3,9	1,2	5,1	5,3
Muud kulud	1,9	1,6	2,0	5,2

Märkus. Varumiskulude struktuur on toodud Varumisministeeriumi suurima organisatsiooni — Keskteraviljasalve, turustusorganisatsioonide kulude struktuur — ENSV Liidu Naftatööstusministeeriumi Naftaturustuse Peavalitsuse, kaubanduse ja ühiskondliku toitlustamise kulude struktuur — NSV Liidu Kaubandusministeeriumi süsteemi andmeil.

Tabelis toodud andmete analüüs võimaldab teha mõningaid järeldusi.

Varumis- ja turustusorganisatsioonide transpordikulude suur erikaal on tingitud sellest, et nemad tasuvad toodangu tarbijateni toimetamise kuludest suurema osa.

Palkade suur erikaal ühiskondliku toitlustamise ettevõtteis on seletatav toidu valmistamise ja realiseerimise protsesside töömahukusega, mis on eriti suur nõrgalt mehhaniseeritud keskmistes ja väikestes ühiskondliku toitlustamise ettevõtteis.

Erinevused üksikute kulukirjete struktuuris peegeldavad töö spetsiifikat ja toodangu realiseerimise tingimusi. Kütusekulu esineb vaid ühiskondlikus toitlustamises ja osaliselt varumisorganisatsioonides (toodangu järelkuivatamine). Reklaamikulud puuduvad varumis- ja turustusorganisatsioonidel, kes täidavad oma funktsioone ranges vastavuses plaaniga, kus on ära määratud nende poolt realiseeritava toodangu tarbijate ring.

Tunduvalt erineb ka kulude absoluutne tase (kopikates käiberubla kohta), mis on tihedas sõltuvuses toodangu realiseerimise tingimustest. Riiklikus jaekaubanduses moodustavad praegusel ajal kulud käiberubla kohta 4,4 kopikat, ühiskondliku toitlustamise ettevõtteis aga ulatuvad need kuni 15,5 kopikani.

Suured kõikumised kulude tasemes on iseloomustavad eri tööstusharude turustusorganisatsioonidele.

Kui kivisöe turustamisel käibekulud moodustavad kõigest 0,5 kopikat käiberubla kohta (sest söe veokulud saatepunktist või -jaamast tasub vahetult ostja lisaks söe hinnale), siis nafta turustamisel on olukord käibekuludega teistsugune. Nende kulude kõrge tase — 21 kopikat käiberubla kohta — on tingitud sellest, et kõik kulud, mis on seotud nafta pumpamisega juhtmeid pidi, nafta veoga tanklaevades, pargastel ja raudteetsisternides tasutakse turustusorganisatsioonide poolt ja arvatakse nende organisatsioonide kulude üldsummasse.

Käibekulude iseloom ja tase NSV Liidus sõltub sotsialistliku korra iseärasustest ja eelistest. Just seetõttu, et nõukogude kaubandus ei tunne neid tõhutu suuri kulusid, mis on seotud liialdustega reklaamis, kaupade edasimüügi ja vaheltkauplemisega, suurte varude loomisega spekulatsioonide eesmärgil konjunktuuri paranemise juhuks, — on käibekulude tase nõukogude kaubanduses palju madalam kui kapitalistlikes maades.

Kaubandusvõrgu plaanipärane paigutus riigis ja selle

spetsialiseerimine ostja huvides on võimalikud vaid sotsialistliku ühiskonna tingimustes. Vaatamata kaubandusfunktsioonide monopolistlike kompaniide kätte konstsentreerumise protsessi tugevnemisele, on kapitalistlikule kaubandusele iseloomustav kaubanduse killustumine paljude punktide vahel.

Suuri paremusi nõukogude kaubandusele toob säärase kapitalismile omaste kadude likvideerimine, mis tekivad kaubandusettevõtete käivate perioodilisest vähenemisest elanikkonna ostujõu langemise tõttu, samuti paljude kaubandusoperatsioonide fiktiivsest loomusest (börs, spekulatsioon jms.).

Sotsialistlikku ökonomikat, mis areneb vastavalt sotsialismi põhilisele majandusseadusele, iseloomustab töötava rahva materiaalse heaolu pidev kasv. Tootmise ja sealhulgas laiatarbekaupade väljalaske pideva kasvuga kaasneb tarbimisfondide kasv. Sellega seosesolev kaubanduse käibe suurenemine on käibekulude taseme alanemise tähtsamaks eeltingimuseks.

Kulude *alandamise põhitegureiks* kaubanduses on: ringlussfääris töötajate tööviljakuse süstemaatiline tõstmine, kaupade tarbijateni kulgemise tee lühendamine, administratiivkulude vähendamine, kauba- ja taarakadude likvideerimine või vähendamine kaubandusvõrgus.

Töötasu suure erikaalu tõttu jaekaubanduse ja ühiskondliku toitlustamise ettevõtete kuludes on tööviljakuse tõstmine neile otsustava tähtsusega ülesandeks.

Töökulu vähendamise otsustavaks eeltingimuseks kaubanduses on kaupade kulgemise õige organiseerimine, kaubanduslülide arvu vähendamine, ettevõtete ja nende üksikute jaoskondade (tsehhid sööklais, osakonnad kauplustes) spetsialiseerimine.

Tunduvat tööviljakuse kasvu tagab üksikute operatsioonide mehhaniseerimine, näiteks masinate juurutamine produktide töötlemisel, tootmisprotsesside elektrifitseerimine ühiskondlikus toitlustamises, tootlikumate kaalude, seadiste, toodangu tükeldamise riistade ja transpordiseadeldiste juurutamisega jaekaubandusse jne. Viimastel aastatel levib kaubanduses laialdaselt kaupade eelnev valmiskaalumine ja tükeldamine, mis vähendab töökulu kaupade realiseerimisel 5—6 korda.

Suur tähtsus on ka tööjaotuse parandamisel kaubandusettevõtteis ja esmajoones põhitöötajate (müüjad, kokad)

vabastamisel abitöödest (kaupade kohalekandmine, vastuvõtmine jm.). Kaubandustöötajate töö mehhaniseerimine ja selle ratsionaalsem organiseerimine vähendavad töökulu realiseeritava toodangu ühiku kohta. Tööviljakuse kasvu alusel kasvab kaubakäibe maht ja tagatakse kulude vähene- mine ka teiste kirjete osas.

Kaupade veokulude alandamise põhiteeks on kaupade veo- kauguse lühendamine, eriti aga üleminek kohapeal toodeta- vaile kaupadele, ja kaupade transiidi suurendamine, mis on odavam, kuna kaubad veetakse kaubandusvõrku otse ette- võtteist, vältides turustusorganisatsioonide ladusid.

Peale selle etendavad tähtsat osa ka transpordivahendite ratsionaalse kasutamise küsimused. Eriti kõrge transpordi- kulude tase mitmetes kaubandusorganisatsioonides on tingitud auto- ja hobutranspordi killustatusest mitmesuguste kaubandussüsteemide vahel ja transpordivahendite puudu- likust ärakasutamisest (väikesed kaubapartiid, autode sei- sakud jne.).

Kaubanduspunktidesse kaupade (õlu, lihasaadused, kala jt.) tsentraliseeritud hankijate spetsialiseeritud transpordiga kohaletoimetamise kogemused annavad tunnistust käibe- kulude taseme edasise alandamise tohututest võimalustest. Moskva kaubandusvõrku õlle tsentraliseeritud kohaleveo meetodi rakendamine tõi endaga kaasa transpordikulude taseme kahekordse alanemise.

Tööstuse poolt väljalastavate kaupade koguse suurene- mine, sortimendi paranemine ja kvaliteedi pidev tõus või- maldab kaubandusele esitada kaupade käibivuse kiirenda- mise nõuet. Sellega on seotud kulude taseme tunduva alandamise võimalused krediitprotsentide (pangalaenude) vähenemise ning kaupade säilitamise kulude vähenemise arvel.

Suur tähtsus kulude alandamiseks kaubanduses on admi- nistratiivkulude vähendamisel. Seda saavutatakse administ- ratiivaparaadi struktuuri lihtsustamisega, liialduste kõrval- damisega koosseisudes ning tootmisliku koormuse normide kehtestamisega administratiivpersonalile (osakondade, sekt- sioonide ja tsehhide juhatajatele) kaubanduse ja ühiskond- liku toitlustamise ettevõtteis.

Kaubandusettevõtete aktuaalseks ülesandeks on kaupade rikkemise ja kahanemisega ning taara ebaratsionaalse kasu- tamisega seosesolevate kulude vähendamine. Külmutus- kompressorimajanduse laiendamine, laoruumide suurenda-

mine ja parandamine võivad tagada nende kadude tunduvat vähenemist ja vastavalt alandada kaubanduskulude taset.

Seoses kaubanduskultuuri ja elanikkonna teenindamise kvaliteedi tõstmise vajadusega ei tohi kokkuhoid kaubandusorganisatsioonides üksikute kululiikide osas toimuda tarbijate huvide kahjuks. See puutub säärastrasse kulutustesse, nagu hoonete remondi- ja pakkekulud jaekaubanduses, nõude- ja inventarikulud ühiskondliku toitlustamise ettevõtteis.

Põllumajandustoodangu *varumiskulud* koosnevad suures osas (50 protsenti ja enam) varumisorganisatsioonide kuludest toodangu transportimisel varumispunktide ja ladu-deni.

Nende kulude maht sõltub varumispunktide ratsionaalsest paigutusest, kusjuures tuleb arvestada põllumajandustoodangu varumise ja kokkuostu vajadust ka kaugemal asetsevatest rajoonidest, aga ka transpordivahendite õigest valikust ja kasutamisest.

Tähtsaks varumiskulude alandamise teguriks on varutud toodangu säilivuse tagamine ja kvaliteedi tõstmine (loomade eluskaal, teravilja vastavus tingimustele, puuvilla sortidilisuus jne.).

Toodangu esmase töötlemise (kuivatamine, puhastamine, sorteerimine, pakkimine jne.) ja ümberlaadimise kulude suur erikaal teeb varumisorganisatsioonidele vajalikuks säärastrate operatsioonide mehhaniseerimise.

Suure osa kõikidest *turustusorganisatsioonide kuludest* moodustavad transpordikulud — niinimetatud toodangu kohaleveo kulud. Eriti suured on need kulud tööstusharudes, kus toodangu realiseerimine toimub hulgihindades frankovagun (sadam) sihtjaam (kergetööstus, naftatööstus, mustmetallurgia, tsemenditööstus). Sel juhul tasub kõik toodangu sihtpunktini, s. t. tarbijaettevõtte asukohani kohaleveo kulud (tariif, prahiraha, ümberlaadimine vee-raudteede segavedudel) hankija, tavaliselt tööstusliku ministeeriumi spetsialiseeritud tööstusharuline turustusorganisatsioon või NSV Liidu Kaubandusministeeriumi vastav turustusorganisatsioon.

Seetõttu on turustuskulude vähendamise otsustavaks teguriks liiga kaugete vedude likvideerimine ja veoste tarbijateni kulgemise ratsionaliseerimine, samuti aga ka toodangu kadude vähendamine transportimisel.

Rööbiti sellega mõjutab turustuskulude taset sorteerimis-

baaside organiseerimine suurematesse keskustesse. See võimaldab ettevõttest toodangut ära saata suuremate partiidena kui üksikuile ettevõtetele-tarbijaile ning saavutada säästu transpordikuludes.

Rahvamajandusplaanides määratakse varumis-, turustus- ja kaubandusorganisatsioonide kulude üldsumma ja kulude tase kindlaks üksikute ministriumide ja muude keskasutuste järgi. Erinevalt omahinnast, ei arvata kaubandusorganisatsioonide kulude üldsummasse nendes organisatsioonides käibel olevate materiaalsete väärtuste maksumust.

See on tingitud oma kulusid käibekuludena planeerivate ja arvestavate organisatsioonide tegevuse iseloomust. Kaubandus-, turustus- ja varumisorganisatsioonid sooritavad peamiselt vaid produktide või kaupade tarbijani toimetamise funktsioone, ilma nende seisukorda ja omadusi muutmata (välja arvatud ühiskondliku toitlustamise ettevõtted).

Käibekulude hulka arvatakse seetõttu vaid üksikute ettevõtete ja organisatsioonide ning haldusaparaadi (kõrgemal seisvate lülide) ülalpidamise kulud. Isegi ühiskondliku toitlustamise ettevõtteis kalkuleeritakse ja arvestatakse tooraine (töödeldavate produktide) maksumus eraldi ega arvata nende ettevõtete käibekuludesse.

Kulude tase määratakse kindlaks kas käibel oleva toodangu maksumuse (kopikates kaubakäibe rubla kohta) või toodanguühiku kohta (rublades ja kopikates varutud või realiseeritava toodangu tonni kohta).

Käibekulude tase arvutatakse kui kulude summa suhe realiseerimise mahusse kehtivais hindades (jaehindades kaubandusorganisatsioonidele, hulgihindades turustusorganisatsioonidele, varumis- ja kokkuostuhindades varumisorganisatsioonidele). See tase sõltub hindade tasemest ja vastavalt muutub järjekordsetel hindade muutmistel. Eri perioodide kulude taseme võrdlemisel tuleb nende suurus arvutada kui suhe samade aastate käibesse, mis on taandatud võrreldavasse hindadesse (hindade muutumise indeksi abil).

Käibekulude tase on töö kvaliteedi tähtsaimaks näitajaks nõukogude kaubanduses, põllumajandustoodangu varumises ja tööstustoodangu turustamises, sest see iseloomustab kokkuhoiurežiimi rakendamist neis organisatsioonides.

Käibekulude taseme pidev alandamine tagab tähtsaima rahvamajandusliku ülesande eduka lahendamise — nimelt produktide tarbijateni viimise töö, materjalide ja transpordi-

vahendite minimaalsete kulutustega. Käibekulude taseme alandamise tulemusena vabaneb vahendeid, mida riik saab kasutada laiendatud sotsialistliku taastootmise täiendava allikana.

Kokkuhoid käibekulude vähendamiseks on üks olulisemaid rahva tarbimisesemete jaehindade alandamise allikaid. Käibekulude planeerimisel on seepärast eriti suur tähtsus. Planeerivate organisatsioonide ees seisab ülesanne — arvestada täies ulatuses kõiki kaubandus-, turustus- ja varumisorganisatsioonide võimalusi nende kulude edasiseks vähendamiseks ja käibekulude taset määravate kõikide tegurite mõju täpseks hindamiseks.

Käibekulude planeerimisel kalkuleeritakse nende üldsumma ja tase üksikute kulukirjete järgi. Kalkulatsiooni aluseks on plaanilised normatiivid ja aruandeandmed.

Majandusharulisel planeerimisel määratakse kulude suurus plaaniperioodiks kindlaks umbes järgmiselt.

Olemasolevate aruandeandmete varal tehakse iga kirje osas kindlaks loodetav kulude summa ja tase. Kohustuslikuks nõudeks seejuures on baasperioodil esinenud kadude ja ülekulude väljaselgitamine, mille järel tehakse vajalikud parandused arvutuse lähteandmesse selleks, et vältida võimalikku viga — kulude planeeritava taseme kõrgendamist säärase kadude ja ülekulude võrra.

Kulude summa ja plaaniline tase kalkuleeritakse kaubandus-, turustus- ja varumisorganisatsioonide kõikide kulude alandamise reservide analüüsimise teel, lähtudes kehtestatud normatiividest, kaubakäibe plaaniülesannetest, tööjõuplaani näitajaist jne.

Otsustav tähtsus on käibe kasvutempol, eriti jaekaubanduses ja turustusorganisatsioonides, sest kulude, mis realiseerimise mahu suurenemisel peaaegu ei suurenegi (ruumide korrashoid, halduspersonali ülalpidamine jt.), erikaal on neis organisatsioonides väga suur.

Väga tähtis on arvestada ja õigesti hinnata käibekulude taset mõjutavaid struktuuri nihkeid. Näiteks ühiskondliku toitlustamise ettevõtete kulude planeerimisel on suur tähtsus sellel, missugune on omatoodangu (s. t. tootmistsehhides valmistatavate roogade) erikaal käibes. Ühiskondliku toitlustamise ettevõtete käibe kasv niinimetatud ostutoodangu (veinid, tubakasaadused, kondiitritooted) arvel ei suurenda nende ettevõtete tootmispersonali koormust, ei nõua kokkade ja köögitöölise palgakulu suurendamist jne.

Kulude taseme kalkuleerimisel kaubanduses käibestruktuuri muutumiste, s. t. üksikute tegevusharude erikaalu muutumiste arvesse võtmata jätmine võib moonutada kulude plaanilist taset. Seda tõestavad andmed kulude taseme erinevuse kohta kauplemisel erinevate kaupadega.

	Kõpikates ühe kaubakäiberubla kohta
Rõivastus	2,1
Liha	4,3
Kala	6,2

Üksikute kulukirjete kalkuleerimisel kaubanduses tehakse kindlaks iga üksiku teguri mõju kulude tasemele igas kulude rühmas. Transpordikulude kalkuleerimisel võetakse näiteks arvesse franko-sihtjaam ja transiidi korras kohaletoimetavate kaupade erikaalu muutumist üldises kaubakäibes, samuti vedude mahtu, mis on ette nähtud teostada kaubandusorganisatsioonide oma transpordiga ja vedude ühe tonnkilomeetri omahinda.

Ruumide ja inventari üüri- ja korrashoiukulude plaaniline maht kalkuleeritakse, lähtudes võrgu laiendamise ülesandest ja uute ettevõtete avamise, töökohtade arvu (ühiskondlikus toitlustamises — istekohtade) suurendamise plaanist ning olemasolevate pindalade ja kaubandusliku inventari ökonoomse kasutamise vajadusest.

Kaupade järeltöötlemise, sortimise, pakkimise ja hoidmise kulud sisaldavad ka kaupade võõrastes ladudes hoidmise kulusid, jää maksumust jääkeldrite täitmiseks, elektrienergia kulusid, külmutusseadeldiste korrashoidmise kulusid, samuti kaupade järeltöötlemisel ja pakkimisel kasutatavate tööliste palku ja sealjuures kasutatavate materjalide maksumust. Nende kulude kalkuleerimine toimub eraldi iga elemendi järgi, võttes arvesse kaubakäibe kasvu, selle struktuuri muutumisi ja tarbijate teenindamise kvaliteedile esitatavaid nõudeid.

Turustusorganisatsioonides on suur tähtsus nende käibe jagamisel lao- ja transiidikäibeks. Transiidikäibe tähendab seda, et toodangu väljastamine tarbijale toimub vahetult hankijaettevõttest, vältides turustusorganisatsiooni ladusid, kes sel juhul ei kannu mingisuguseid kulusid.

Turustusorganisatsioonides kohaleveokulude planeerimisel on suur tähtsus vedude keskmise kauguse muutumisel.

Sama suur tähtsus on sellel ka varumiskulude planeerimisel, sest kaugetest rajoonidest varumise erikaalu suuremine tõstab varumisorganisatsioonide kulude taset.

Rida ministeeriumi või muu keskasutuse kaubandus-turustusalase tegevuse kõikidesse liikidesse puutuvaid kulusid (ladude ja baaside pidamine, administratiivkulud jt.) jaotatakse kulude planeerimisel üksikute tegevussfääride (jaekaubanduse, ühiskondliku toitlustamise, varumise jne.) vahel. Administratiivkulude jaotamine kaubandusorganisatsioonide tegevusharude vahel toimub proportsionaalselt iga haru otseste kuludega (ühiskondliku toitlustamise ettevõteteis kulude summasse ei arvata toorainet).

NELJAS PEATÜKK

OMAHINNAPLAANIDE TÄITMISE KONTROLL

Tööstuses, põllumajanduses, ehituses ja transpordis toodangu omahinna-, varumises ja kaubanduses aga käibekulude plaanide täitmise kontrolli peaülesandeks on — välja selgitada ja kõrvaldada plaani täitmist pidurdavad põhjused ning mobiliseerida ettevõtteis olemasolevad reservid plaaniülesannete ületamiseks.

Kontrolli tulemusena töötatakse välja ja viiakse ellu konkreetsed abinõud, mis tagavad väljaselgitatud puuduste kõrvaldamise ja tekkivate kadude likvideerimise.

Lähtepunktiks majandusharuliste organisatsioonide (ministeeriumid, peavalitsused, trustid) poolt ettevõttele määratud omahinna-ülesannete täitmise kontrollimisel on ettevõtete poolt neile esitatava *aruandluse* (raamatupidamisliku, tehnilis-majandusliku, statistilise) *analüüs*.

Omahinna-aruandluse perioodilisus on mitmesugune: kuu- (enamik tööstusharusid, raudteetransport), kvartali- (ehitus, kaubandus), poolaasta- (kalatööstus), aastaaruandlus (sesoonsed tööstusharud, põllumajandus).

Vaatamata erinevustele aruandluse struktuuris ja sisus, võib ära märkida järgmised ühised aruandluse analüüsimise suunad kõikidele harudele ja ettevõttele.

Eelkõige on see plaani täitmise hindamine kõikide näitajate järgi.

Tööstusele tähendab see võrreldava toodangu omahinna plaanilise ja tegeliku alandamise (alandamise protsendi ja absoluutse säästu järgi), väljalastud kaubatoodangu plaanilise ja tegeliku omahinna, tähtsamate toodete omahinna plaanilise ja tegeliku taseme kõrvutamist; transpordile — eksploatatsioonikulude ja töö taandatud ühiku omahinna (raudteevedude, tonnkilomeeter, merevedude tonnmiil, tasu-

lise läbisõidu üks kilomeeter taksol jne.) võrdlemist; sohoosi toodangu puhul — kogu toodangu ja toodanguühiku (teravilja, liha, piima) plaanilise ja tegeliku omahinna võrdlemist jne.; kaubanduses kõrvutatakse kulude plaanilist ja tegelikku taset (kopikates käiberubla kohta). Omahinna-plaani täitmise kindlakstegemiseks ehituses tuleb välja selgitada tegelike kulutuste alandamine, võrreldes kinnitatud eelarvega (protsentides) ja kõrvutada see ehituse maksu-muse alandamise plaaniülesandega.

Plaanide täitmise hindamise tulemused määravad ära oma-hinna ja kulude aruandluse analüüsi edasise suuna.

Plaanide mittetäitmise korral tööstusharu või ettevõtte poolt tuleb kindlaks teha, milliste kulukirjete järgi ületati plaaniline tase, mis tingis vahendite ülekulu, võrreldes plaaniga.

Kehtiv aruandlus (vorm nr. 3p tööstuses, vorm nr. 28ks ehituses ning Statistika Keskvalitsuse ja ministriumide tööstusharulised vormid) annab vastuse sellele küsimu-sele, kuna ta sisaldab andmeid ettevõtete kulude summa ja taseme kohta üksikute kulukirjete järgi. Samas aruandluses tuuakse harilikult ära ka andmed nende kadude suuruse kohta, mis tunduval määral tingisid omahinna alandamise ülesannete mittetäitmist ettevõtete poolt ja vahendite üle-kulu, võrreldes plaaniga.

Järgnevalt näitame, kuidas kasutatakse tööstusettevõtete aruande andmeid omahinnaplaani täitmise hindamiseks.

Vorm nr. 3p 1955. a. III kvartali kohta

	Plaan	Aruanne
Tegelikult välja lastud võrreldava kaubatoodangu omahind (tuh. rbl.)	3 600	3 450
Alandamise protsent, võrreldes 1954. aastaga	—10,0	—13,5
Kogu kaubatoodangu omahind (tuh. rbl.)	4 200	4 100
Sealhulgas:		
tooraine ja materjalid	850	880
palgad	680	600
tsehhikulud	1 750	1 640
tehase üldkulud	800	850
muud kulud	120	130
Praagikahjud — tuh. rbl.	—	50
Praagikahjud protsentides omahin-nast	—	1,5
Kaod mittetootlikest kuludest — tuh. rbl.	—	80

Nende andmete alusel tehtavad järeldused:

a) võrreldava kaubatoodangu omahinna alandamise ülesanne on ületatud: omahinna alandamise protsendi järgi — 3,5 protsendi võrra (13,5—10) ja vahendite säästu järgi — 150 000 rbl. võrra (3 600 000 — 3 450 000);

b) kogu kaubatoodangu osas saavutati üleplaani säästu — 100 000 rbl. (4 200 000 — 4 100 000);

c) mittevõrreldava kaubatoodangu osas tekkis ülekulu, võrreldes plaaniga. Ülekulu mittevõrreldava kaubatoodangu osas on 50 000 rbl. ehk 6,3 protsenti selle toodangu omahinnast: (4 100 000 — 3 450 000) — (4 200 000 — 3 600 000);

d) ülekulu põhjused mittevõrreldava kaubatoodangu osas (olemasolevate andmete põhjal): tooraine ülekulu tootmises (tunduval määral seoses praagi suurenemisega uue toodangu väljalaskmisel) — 30 000 rbl. (880 000 — 850 000); tehase üldkuludes arvatavad mittetootlikud kulud (trahvid, viivised, puudujäägid) — 80 000 rbl. (kogu toodangu osas);

e) praagikahjustest ja mittetootlikest kuludest ettevõttele tekitatud kahju hüvitas osaliselt tootmisprogrammi ületamise tõttu tsehi- ja tehase üldkuludes saadud sääst.

Sääst nende kulude osas moodustab (tuh. rbl.):

Tsehhikulud	1 750 — 1 640 = 110
Tehase üldkulud	800 — 770 (850 — 80) = 30
<i>Kokku</i>	140

f) ettevõttes esinenud kaod vähendasid võimalikku säästusummat ettevõtte kohta: praagikahjud 50 000 rbl. võrra; kaod mittetootlikest kuludest 80 000 rbl. võrra, kokku 130 000 rbl. võrra;

g) toodangu omahinnas üleplaani säästu saamist ettevõtte poolt tagas tööviljakuse tõstmise ülesande ületamine (palgakulu sääst) 140 000 — 130 000 + 80 000 (680 000 — 600 000) = 90 000 rbl.

Analüüsides omahinnaplaani näitajate täitmist tööstusharu (peavalitsuse, ministeeriumi) poolt on tähtis välja selgitada üksikute ettevõtete mõju tööstusharu keskmisele näitajale.

Tervikuna tööstusharu kohta võib omahinnaplaani täitmise taga peituda plaani alatäitmine üksikute ettevõtete poolt. Üksikute ettevõtete mõju keskmistele näitajatele on

vahel niivõrd suur, et need näitajad ei iseloomusta alati õigesti plaani täitmist tööstusharu poolt.

Toome selle kohta järgmise näite:

Ettevõtted	Erikaal kogu tööstusharu toodangus (protsentides)	Kogu kaubatoodangu omahind (tuh. rbl.)			Praagikahjud	
		plaani järgi	aruande järgi	sääst (-), üle kulu (+)	tuh. rbl.	protsentides omahinnast
Esimene	10	1 000	1 050	+50	30	3
Teine	25	2 500	2 575	+75	100	4
Kolmas	45	4 500	4 600	+100	—	—
Neljas	20	2 000	1 750	-250	30	1,5
Tervikuna peavalitsuse kohta	100	10 000	9 975	-25	160	1,6

Nagu näitest selgub, on plaani tunduv ületamine ühe ettevõtte (neljanda) poolt tinginud plaani ületamist keskmiselt peavalitsuse kohta, ehkki kolmel ettevõttel, kes lasevad välja $\frac{4}{5}$ kogu toodangust, oli omahinna tase plaanilisest kõrgem (esimesel 5 protsendi võrra, teisel 3 protsendi ja kolmandal 2,2 protsendi võrra).

Sama lugu näeme ka praagikahjude osas: keskmine protsent (1,6 protsenti) varjab üsna rohke praagi olemasolu esimeses ja teises ettevõttes.

Omahinnaplaani täitmise tagamine mahajäävais ettevõtteis on kulutuste vähendamise täiendavaks reserviks kõikides tööstusharudes, põllumajanduses, transpordis ja kaubanduses.

Plaani täitmise kontrollimisel kasutatakse ministeeriumides ja peavalitsustes *võrdlevat* analüüsi meetodit, s. t. kõrnutatakse mitmesuguste ettevõtete või harude omahinna (kulude) näitajaid. Kõige ülevaatlikumaks neil juhtudel on — ühtede ja samade toodete omahinna (ja nende kalkulasioonide) taseme võrdlemine eri tööstusettevõtteis, töö taandatud ühiku omahinna võrdlemine transpordis, põllumajanduses. Vahe kulutuste tasemes oleneb neil juhtudel tavali-

selt mitte ainult erinevustest tehnikaga varustatuses ja tegevuse mastaabis, vaid ka majandi juhtimise erinevast tasemest, erinevast tehnoloogia tasemest ning majanduslike ressursside, seadmete jne. kasutamise tasemest.

Tööstus- (majandus-)haruliste omahinnakalkulatsioonide kõrvutamine üksikute ettevõtete kalkulatsioonidega võimaldab omakorda kindlaks teha, kuidas kajastusid omahinna dünaamikas ja tasemes aruandeperioodil esinenud struktuurilised ja rajoonilised nihked.

Kalkulatsioonimaterjalide analüüs (materiaalsete kulu- tuste, palkade ja teiste kirjete detailsed dešifreeringud) võimaldab kindlaks teha kõrvalekaldumised normidest, plaanilistest hindadest ja teistest, plaani koostamisel arvessevõetud tingimustest, näitab ära, millele tuleb suunata tähelepanu tööstus- (majandus-)haru või ettevõtte töö parandamiseks.

Üheks põhinõudeks kulude plaani täitmise analüüsimisel on omahinnaplaani täitmise näitajate *kõrvutamine toodangu- ja tööjõuplaani* täitmise näitajatega.

Kogu toodangu ja üksikute toodete omahinna alandamise ülesannete täitmine tööstuses sõltub suurel määral toodangu- (kogu- ja kaubatoodangu-) plaani täitmisest. Seda esmajoones seepärast, et toodangu omahinnas on suur osatähtsus säärastel kuludel, mis tootmismahu suurenemisel peaaegu ei muutu.

Veelgi suurem tähtsus on mahunäitajail vedude omahinnale (tonnkilomeetrite arv), masina-traktorijaamade traktoritööde omahinnale (hektarite arv), käibekuludele (kaubakäive), sest töömahu suurenemisel paraneb järsult seadmete (transpordis — vagunite ja vedurite, masina-traktorijaamades — traktorite) kasutamine ja väheneb halduskulude osa tööühiku omahinnas.

Omahinna analüüsimisel ei saa seetõttu läbi ilma et hinnataks, mil määral tootmismahu plaaninäitajate täitmine mõjutab kulutuste taset antud tööstusharus, ministeeriumis või ettevõttes.

Samasugune, üksikutele tööstusharudele ja rahvamajandusharudele aga veelgi suurem tähtsus on tööjõu plaani ülesannete, eelkõige aga tööviljakuse kasvu ja palgafondi kasutamise ülesannete täitmisel.

Omahinna alandamisest saadud üleplaanilise säästu kõrvutamine palgafondi säästuga, keskmise palga kasvuga võrreldes tööviljakuse kiirema kasvu mõju kindlakstegemine

omahinna alanemise tempole, ja teised arvutused võimaldavad kindlaks teha, mil määral tööjõuplaani täitmine mõjutab omahinna ja kulude taset üksikutes tööstusharudes ja ettevõtetes.

Omahinnaplaanide täitmise analüüsimiseks kasutatakse laialdaselt teiste aruandluse liikide — raamatupidamisbilanšside (koos lisadega) ja tehnilis-majandusliku aruandluse — materjale ja näitajaid.

Raamatupidamisbilanss ja selle lisad sisaldavad andmeid tootmise teenindamise ja juhtimise kulude eelarvetest kinnipidamise, lõpetamata toodangu jääkide ja tulevaste perioodide kulude dünaamika, mittetootlike kulude koostise jne. kohta.

Omahinna analüüsimise kõige raskemaks osaks on *tehnilis-majandusliku aruandluse* andmete kasutamine. Need andmed iseloomustavad toodangu või teostatavate tööde sortimendis ja struktuuris toimunud muutusi, võrreldes plaaniga, muutusi tooraine retseptuuris, seadmete kasutamise astet jne.

Arvestamata ei saa jätta näiteks struktuuriliste nihete mõju jõevedude omahinnale, mis sõltub tahkekaupade, naftasaaduste ja metsamaterjalide veokulude taseme suurest erinevusest.

Ehitus- ja montaažitööde maksumuse alandamise näitajad sõltuvad puht ehitustööde ja seadmete montaaži osatähtsuse muutumisest, sest ehitustööd ja montaaž erinevad järsult töömahukuse ning plaanis ja eelarvetes ettenähtud kulutuste vähendamise võimaluste ja tempo poolest.

Ühiskondliku toitlustamise ettevõtete toodangu omahinna suhtes on eriline tähtsus sellel, milline on omavalmistatud toodangu erikaal nende ettevõtete üldises käibes. Valmis kaupade (veini- ja viinatooted, tubaka- ja kondiitrisaadused, konservid jt.) müügi suurenemise arvel saavutatud kaubakäibeplaani ületamist ja üleplaanilist kulude kokkuhoidu ei saa lugeda selle kaubandusharu saavutuseks ja seda tuleb analüüsimisel seetõttu eraldi vaadata ja ära märkida.

Tööstuse turustusorganisatsioonides on käibekulude analüüsimisel eriti tähtis kontrollida transiidikäibe erikaalu muutumist, võrreldes plaaniga, sest transiidikäive ei nõua neilt organisatsioonidelt õigupoolest mingisuguseid kulusi.

Omahinna analüüsimisel tuleb arvesse võtta kvaliteedinäitajaid — toodangu sordilisust (tööstuses), graafikust

kinnipidamist ja avariilisust (transpordis), teenindamiskultuuri (kaubanduses), agrotehniliste võtete täitmist (masina-traktorijaamades ja sovhoosides), kasutuseleantud objektide hinnet (ehituses) jt. Kvaliteedinäitajaid tuleb uurida koos näitajatega, mis iseloomustavad kulutuste taseme alane- mist, võrreldes eelmise perioodiga.

Kehtiv tehnilis-majanduslik aruandlus sisaldab vajalikke andmeid tehnika kasutamise kohta ettevõtteis. Tööstuses ja ehituses on selleks andmed seadmete hulga, nende koormuse ja seisakute kohta; transpordis — vagunite, laevade ja autode kandejõu kasutamise koefitsiendid, andmed seisakute ja remondivahelise eksploatatsiooni kestuse kohta; põllu- majanduses — andmed traktoripargi struktuuri, traktorite koormuse, nende seisuaegade, põllutöömashinate kasuliku töö kohta jne. Nende andmete analüüs võimaldab kindlaks teha kulutuste kõrge taseme peapõhjuse reas majandusharudes. Nii näiteks masinapargi puudulik kasutamine söetööstu- ses ja ehituses põhjustab tootmise töömahukuse suure- nemist, tööviljakuse ülesannete mittetäitmist ja palgafondi ülekulu.

Tooraine, materjalide, kütuse ja ettevõtete teiste käibe- fondide kulutamise näitajate analüüs on seotud rea raskus- tega. Raskused on tingitud sellest, et vaid üksikutes majan- dusharudes rakendatakse aruandluses tootmise materiaal- sete ressursside kasutamise taset iseloomustavate näitajate süsteemi: kütuse kulu toodanguühiku kohta (mustmetallur- gia, elektrijaamad, tsemendi- ja klaasitööstus, transport, masina-traktorijaamad); tooraine ja pooltoodete kulu too- dangu ühiku kohta (mustmetallurgia, ehitusmaterjalide tööstus, paberitööstus), valmistoodangu väljatulekut toor- ainest (värviline metallurgia, suhkrutööstus) jne.

Reas tööstusharudes saab tooraine, kütuse ja energia kasutamise üle otsustada vaid mittetäielike andmete alusel, mis iseloomustavad kehtestatud kulunormidest kinnipida- mist üksikute tooteliikide valmistamisel. Näiteks masinaehi- tuses piirdub aruandlus materjalide kulunormide täitmise kohta vähese arvu toodetega, peamiselt metalli kuumvaltsi- mise ja saematerjalidega. Masinaehitusettevõtete valutseh- hide kohta näeb kehtiv aruandlus ette vaid tooraine ja kütuse kasutamise koondnäitajad (kõlbliku valu väljatulek, kütuse kulu ühe tonni valu kohta).

Mitmetes ettevõtetes ei ole abimaterjalide ja tööriistade kasutamise arvestus vajalikul viisil organiseeritud, ehkki

reas tööstusharudes oleks säärase materjalsete väärtuste kasutamise kontroll küllaltki tähtis. Nii näiteks moodustab tööriistade kulu erikaal masinaehituse toodangu omahinnas 5—6 protsenti.

Tooraine, materjalide, kütuse ja tööriistade kasutamise andmete analüüsimisel võrreldakse plaanilisi ja aruandelisi näitajaid ning tehakse kindlaks iga teguri või üksikute plaaniülesannete täitmise mõju majandusharu või ettevõtte kulutuste tegelikule tasemele. Näiteks kütuse ülekulu põhjuste uurimisel raudteetranspordis tuleb kindlaks teha tingkütuse tegeliku kulu kõrvalekaldumine plaanilisest normist (tööühiku kohta), seejärel välja selgitada muutused kütuse bilansis ja kütuse vedude geograafias, võrreldes plaaniga, ja sellega seoses olev muutus tingkütuse ühiku hinnas, lõpuks aga tuleb kindlaks teha, kuidas mõjutas kütuse erikulu raudtee veereva koosseisu kasutamise tehnilis-majanduslike näitajate paranemine. Arvutused näitavad, kuidas igaüks neist tegureist mõjus kütuse kulu mahule ja tasemele, ja avastavad raudteevedudel esinenud kütuse ülekulu tõelised põhjused.

Aruandematerjalide analüüs on meetodiks, millest lähtutakse üksikute ettevõtete ja majandusharude omahinnaplaanide täitmise kontrollimisel, sealjuures aga mitte ainsaks meetodiks. Väga suur tähtsus on ka plaaniülesannete täitmise kontrollimisel vahetult kohapeal, mis nõuab ettevõtete olukorra erilist uurimist väljasõiduga kohapeale. Siin, ettevõtteis endas, tehakse kindlaks materjalsete ja tööressurside kasutamise aste, tootmise ja tehnoloogia organiseerimise tase, tootmiskadude suurus. Säärase kontrolli eesmärgiks on plaani mittetäitmise põhjuste kindlakstegemine ja operatiivsete abinõude tarvituselevõtmine kontrollimisel ilmnenu puuduste kõrvaldamiseks.

Erilist tähelepanu pööratakse seejuures organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaanide täitmise kontrollile. Ministeeriumid kinnitavad igale majandusharule ja üksikutele ettevõtetele organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaanid, mis tagavad ettevõtetele määratud omahinna- ja kulude ülesannete täitmist. Koos nende organisatsioonilis-tehniliste abinõudega, mis nähakse ette tööstusettevõtete tootmis- ja finantsplaanides, ehituste ehitus- ja finantsplaanides, kaubandusorganisatsioonide kaubandus- ja finantsplaanides, hõlmatakse neis abinõudes harilikult kogu omahinnaga või kuludega seosesolevate küsimuste kompleks: uue tehnika

juurutamine ja seadmete kasutamise parandamine, üleminek uutele töömeetoditele, kadude vähendamine ning materjalide, kütuse ja tööriistade säästmine, töö organiseerimise parandamine ja töö kulu vähendamine tootmises jne.

Omahinnaplaani täitmise kontrollimisel tehakse kindlaks plaanis ettenähtud ja elluviidud organisatsioonilis-tehniliste abinõude efektiivsus.

Omahinnaplaanide täitmise kontrolli tähtsaks ülesandeks on tutvuda majandusharu või ministeeriumi paremate ettevõtete näitajatega ja uurida nende töömeetodeid, sest need ettevõtted süstemaatiliselt alandavad väljalastava toodangu omahinda, mida nad saavutavad tehnoloogia ja tootmise organiseerimise täiustamise, kadude vastu võitlemise ja novaatorite ratsionaliseerimisettepanekute tootmisse juurutamise tulemusena.

Sel juhul on kontrolli ülesandeks, peale positiivsete töökogemuste üldistamise antud majandusharus ka võimaluste väljaselgitamine ja abinõude väljatöötamine eesrindlike ettevõtete kogemuste teistesse ettevõtetesse juurutamiseks, kuna selle tulemuseks on töö kvaliteedinäitajate parandamine majandusharus tervikuna.

Üheks omahinnaplaani täitmise kontrolli tähtsamaks vormiks on olulisemate ülesannete täitmise kontrollimine reas ettevõtteis või tööstusharudes ja üksikute aktuaalsemate probleemide uurimine antud tööstusharus.

Näiteks mitmes masinaehituse ettevõttes üheks plaani mittetäitmise oluliseks põhjuseks on toodangu ja pooltoodete praagi tekkimine.

Praagikahjude tekkimise põhjuste kontrollimine reas ettevõtteis võimaldab välja selgitada üldised, kõige iseloomulikud praagi tekkimise põhjused ja välja töötada efektiivse profülaktika ja praagi vastu võitlemise abinõude süsteemi.

Ministeeriumides tööstusharude ja üksikute ettevõtete kohta olemasolevate aruandematerjalide uurimise põhjal saab kindlaks teha praagikahjude dünaamika, välja selgitada nende absoluutse suuruse ja suhtelise taseme (protsentides väljalastud toodangu omahinnast) real aastatel ja viimase aasta kestel.

Ministeeriumide juures ja peavalitsustes asuvate tehniliste osakondade ja kvaliteedi inspeksioonide käsutuses olevad materjalid toovad päevavalgele praagi tekkimise peapõhjused (tehnoloogia rikkumine, toodete ebaõige konstruktsioon, defektne tooraine, seadmete mittekorrasolek jne.)

ning iseloomustavad ministeeriumide ja ettevõtete poolt nende kadude kõrvaldamiseks kasutuselevõetud abinõusid.

Praagi põhjuste ja selle vastu võitlemise abinõude kontrollimine vahetult ettevõtteis võimaldab välja selgitada, millised organisatsioonilis-tehnilised abinõud praagi vähendamiseks ja likvideerimiseks on ettevõtte kavandanud ja kuidas neid ellu viiakse; millised puudused tootmise organiseerimises ja tehnoloogias tingivad praagikahjusid üksikute tsehhides; kuidas mõjuvad kadude mahule ja praagi tasemele üksikute toodete osas seadmete rikkisolek, tööriistade madal kvaliteet, tootmisruumide kohaldamatus, tööliste kvalifikatsiooni ja tehnoloogilise distsipliini madal tase.

Ettevõtteis teostatav kontroll selgitab välja ka tehnilise kontrolli kvaliteedi, teeb kindlaks, kas rakendatakse profülaktilisi abinõusid praagi vältimiseks (materjalide eelkontroll, statistiline ja operatsioonijärgne kontroll), kas on organiseeritud nõuetele vastav praagitud toodete arvestus ja nende eraldi säilitamine (praagiisolaatorid) jne.

Ehituses võib säärase kontrollimise objektiks olla ehitusmehhanismide ja -materjalide kasutamine, transpordis — remondi maksumus (tähtajad, kestus, remondi organiseerimine), kaubanduses — toodangu spetsialiseeritud laialiveo rakendamise efektiivsus ja sellega tagatav käibekulude sääst.

Majandusharu mitme ettevõtte üldistatud materjal on kõige usaldatavam ja näitlikum, võimaldab vajalikke järeldusi teha ja välja töötada abinõud, mis tagavad plaaniülesannete täitmist ja omahinna edasist alandamist.

Nagu näitavad kogemused reas tööstusharudes, käivad plaani täitmise kulgemise nõrga kontrolliga ja tootmisprotsessi tegurite puuduliku analüüsiga paratamatult kaasas suured kaod ja ülekulud tootmises, millega tekitatakse tõsist kahju rahvamajandusele.

Seltsimees Bulganini ettekandes NLKP Keskkomitee juulipleenumil märgiti, et vastuvõetud otsuste täitmise kontroll on üks tööstuse õige juhtimise aluseid. «Kontrollida täitmist», ütles N. A. Bulganin, «see tähendab organiseerida inimesi konkreetsele tööle, kindlustada partei ja valitsuse direktiivide faktiline täitmine, hoida ära ja parandada faktide üksikasjalise uurimise alusel vigu, võtta tarvitusele konkreetseid abinõusid töö edasiseks parandamiseks».

Omahinnaplaani täitmise kontrolli õigel organiseerimisel ministriumides on suur tähtsus ettevõtete töö parandamiseks. Direktiivne ülesanne, toetatuna konkreetsete abinõude süsteemiga ja nende elluviimise süstemaatiline kontroll avaldavad tohutu suurt mõju ettevõtete kollektiivide säävutustele võitluses omahinna alandamise, ühiskondliku tootmise ja käibekulude vähendamise eest.

SISUKORD

Sissejuhatus	3
Esimene peatükk. Tööstustoodangu omahinna planeerimise põhiküsimused	13
Erinevused üksikute tööstusharude tootmiskulude struktuuris ja nende tähtsus toodangu omahinna planeerimisel	13
Tootmiskulude alandamise põhitegurid tööstuses ja nende mõju hindamine omahinnaplaanides	18
Tööstustoodangu omahinna plaani näitajad	26
Tootmiskulude planeerimine ja tootmiskulude eelarve koostamise meetodika	31
Võrreldava kaubatoodangu omahinna alandamise planeerimine	46
Tähtsamate tööstustoodangu liikide omahinna planeerimine	55
Omahinnaplaani viimine ettevõtete ja tsehhideni	65
Teine peatükk. Omahinna planeerimise iseärasused teistes materiaalse tootmise harudes	72
Ehitus- ja montaažitööde omahinna alandamise planeerimine	72
Sovhooside toodangu omahinna ja masina-traktorijaamade tööde omahinna planeerimise iseärasused	84
Vedude omahinna planeerimise iseärasused	97
Kolmas peatükk. Kaubanduse käibekulude, varumis- ja turustuskulude planeerimine	104
Neljas peatükk. Omahinnaplaanide täitmise kontroll	114

Sarjas

«ABIKS ÕKONOOMIKA ÕPPIJAILE»

on ilmunud:

- M. S a k o v — Isemajandamise organiseerimine tööstusettevõttes,
- G. B a k l a n o v — Tööstusettevõtte majandusliku tegevuse analüüs,
- L. I t i n — Kuidas paremini kasutada tööstusettevõtete tootmisvõimsusi.

Липсиц Владимир Борисович
ПЛАНИРОВАНИЕ СЕБЕСТОИМОСТИ

На эстонском языке.

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja F. Lõpp

Tehniline toimetaja T. Mitt

Korrektorid O. Sepp ja L. Visnap

Ladumisele antud 2. III 1957. Trükkimisele
antud 23. VIII 1957. Paber 54:84, 1/16. Trüki-
poognaid 8. Formaadile 60:92 kohaldatud
trükipoognaid 6,56. Arvutuspoognaid 7,2.

Trükiarv 2000. Tellimise nr. 4336.

Trükikoda «Kommunist», Tallinn, Pikk tän. 2.

Hind rbl. 2.20

Rbl. 2.20

A-21731

11

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00385696 2